

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

*до 180-річчя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

Навчальний посібник

За ред. професора М.А. Погорецького

 ПРАВОВА
ЄДНІСТЬ
ВСЕУКРАЇНСЬКА
АСОЦІАЦІЯ
ВИДАВЦІВ

Київ • 2015

УДК 343.985 + 343.13

P65

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 7 від 10.05.2014р.)*

Рецензенти:

Ищенко А.В. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Лук'янчиков Є.Д. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Татаров О. Ю. – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Автори:

Погорецький М.А. – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Чернявський С.С. – доктор юридичних наук, професор;

Сергєєва Д.Б. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Топорецька З.М. – кандидат юридичних наук.

P65 Розслідування зайняття гральним бізнесом: навч. посібник / За ред. проф. М.А. Погорецького. – К.: Алерта, 2015. – 176 с.

ISBN 978-617-566-308-0

У навчальному посібнику викладено криміналістичні аспекти розслідування зайняття гральним бізнесом. Зокрема, розглядаються криміналістична характеристика зайняття гральним бізнесом, особливості організації його розслідування, проведення окремих слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань та інші криміналістичні аспекти розслідування злочинів цього виду.

Адресований студентам юридичних вузів та факультетів, курсантам, слухачам спеціальних юридичних закладів прокуратури та Міністерства внутрішніх справ України, слухачам курсів підвищення кваліфікації слідчих, оперативних працівників, прокурорів, слухачам магістратури, ад'юнктам, аспірантам, науково-педагогічним працівникам під час вивчення та викладання курсу криміналістики, а також оперативним працівникам, слідчим, прокурорам, адвокатам (захисникам), суддям і усім тим, хто цікавиться питаннями розкриття та розслідування зайняття гральним бізнесом.

УДК 343.985 + 343.13

ISBN 978-617-566-308-0

© Колектив авторів, 2015

© Видавництво «Алерта», 2015.

Зміст

Перелік умовних скорочень	4
Передмова	5
§ 1. Криміналістична характеристика зайняття гральним бізнесом	7
Питання для самоконтролю	43
§ 2. Початок досудового розслідування та обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом	44
Питання для самоконтролю	55
§ 3. Типові слідчі ситуації та відповідні їм алгоритми дій слідчого на початковому етапі розслідування зайняття гральним бізнесом	56
Питання для самоконтролю	71
§ 4. Організація й тактика провадження окремих слідчих (розшукових) дій у розслідуванні зайняття гральним бізнесом	72
Питання для самоконтролю:	104
§ 5. Організація провадження негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування зайняття гральним бізнесом	105
Питання для самоконтролю	114
§ 6. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом	115
Питання для самоконтролю	129
§ 7. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності при розслідуванні зайняття гральним бізнесом	130
Питання для самоконтролю	138
§ 8. Використання допомоги ЗМІ та громадськості при розслідуванні зайняття гральним бізнесом	139
Питання для самоконтролю	148
Список використаної та рекомендованої літератури	149
Словник термінів	173

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ГК – Господарський кодекс

ДДСБЕЗ – Департамент Державної служби боротьби з економічною злочинністю

ДПІ – Державна податкова інспекція

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЗМІ – Засоби масової інформації

КК – Кримінальний кодекс

КНУ – Київський національний університет

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

ОВС – Органи внутрішніх справ

ОЗГ – Організована злочинна група

ОРД – Оперативно-розшукова діяльність

ОРЗ – Оперативно-розшукові заходи

СБУ – Служба безпеки України

СОГ – Слідчо-оперативна група

ЦК – Цивільний кодекс

Передмова

В Україні у 2009 році Законом України «Про заборону грально-го бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 р. № 1334-VI заборонено гральний бізнес та участь в азартних іграх.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грально-го бізнесу в Україні» від 22 грудня 2010 р. № 2852-VI Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 203–2, якою передбачено кримінальну відповідальність за зайняття гральним бізнесом. Незважаючи на посилення кримінальної відповідальності за зайняття гральним бізнесом, до цього часу правоохоронними органами фіксуються численні випадки незаконної організації, проведення азартних ігор та надання можливості доступу до них невизначеному колу зацікавлених осіб, зокрема, й неповнолітнім.

Так, згідно з інформацією МВС України за 2010 рік та перший квартал 2011 року правоохоронними органами направлено до суду всього 108 кримінальних справ, або 14,4% від кількості, що перебували у провадженні, за 8 місяців 2011 року цей показник становив 37,6%, за 9 місяців – 42,1%, за 10 місяців – 42,2%, за 12 місяців – 48,9%, за 11 місяців 2012 року направлені до суду 573 кримінальні справи, або 50,57%. Разом з тим, за результатами судового розгляду лише у 51% проваджень винесено обвинувальні вироки, тобто лише у кожному четвертому випадку із виявлених фактів зайняття гральним бізнесом винуватих було притягнуто до кримінальної відповідальності.

У 2013 році ОВС проводилося розслідування 4986 кримінальних проваджень про зайняття гральним бізнесом, з яких: закінчено розслідування – у 4640 провадженнях, 4258 проваджень закрито на підставі п. п. 1, 2 ст. 284 КПК України, а 382 направлено до суду з обвинувальним актом. З прийняттям нового КПК України лише 7,66% із загальної кількості зареєстрованих кримінальних проваджень про зайняття гральним бізнесом направлено до суду. За 2013 рік судами України винесено 221 вирок (постанови) за ст. 203–2 КК України, з яких: 200 обвинувальних вироків, 3 – виправдувальних та у 18 провадженнях справи закрито. Тобто лише у 52% кримінальних проваджень, які перебували у провадженні судів, осіб визнано винуватими та притягнуто до кримінальної відповідальності.

Низькі статистичні показники розкриття та розслідування зайняття гральним бізнесом обумовлені, насамперед, відсутністю у працівників правоохоронних органів практичного досвіду розслідування зайняття гральним бізнесом.

Важливе значення для підготовки слідчих, оперативних працівників, прокурорів та суддів має навчально-методична література, в якій розкриваються засади розслідування кримінальних правопорушень про зайняття гральним бізнесом.

Саме з цією метою авторським колективом відповідно до навчальних програм з криміналістики, спецкурсу «Актуальні проблеми розслідування злочинів проти громадської безпеки, порядку та моральності», а також виходячи з потреб правоохоронних органів із забезпечення відповідними криміналістичними рекомендаціями діяльності з розслідування зайняття гральним бізнесом підготовлено цей навчальний посібник.

У роботі використані праці провідних фахівців у галузі кримінального права та кримінології, кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності, присвячені загальнотеоретичним питанням розкриття та розслідування злочинів, а також спеціальним питанням розкриття та розслідування зайняття гральним бізнесом Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, П. С. Берзіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, П. Д. Біленчука, Т. В. Варфоломєєвої, О. М. Васильєва, В. К. Весельського, Ю. М. Грошевого, В. Г. Гончаренка, А. Я. Дубинського, Л. Я. Драпкіна, В. С. Зеленецького, А. В. Іщенка, О. В. Капліної, Н. С. Карпова, Н. І. Клименко, І. І. Когутича, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, Л. М. Лобойка, І. М. Лузгіна, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, О. Р. Михайленка, В. Т. Нора, М. В. Салтєвського, М. О. Селіванова, Д. Б. Сергєєвої, Н. П. Сизої, В. І. Сліпченка, С. М. Стахівського, О. Ю. Татарева, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, М. І. Хавронюка, М. С. Цуцкірідзе, В. Ю. Шепітька, В. П. Шибіка, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, М. П. Яблокова, О. Г. Яновської та інших.

Автори висловлюють щире подяку за рецензування монографії докторам юридичних наук А. В. Іщенку, Є. Д. Лук'янчикову, О. Ю. Татарову, кафедрі правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також науково-консультативній раді Головного слідчого Управління МВС України, зауваження та побажання яких використані під час підготовки цього посібника до друку.

§ 1. Криміналістична характеристика зайняття гральним бізнесом

Криміналістична характеристика зайняття гральним бізнесом складається з таких структурних елементів: предмет безпосереднього злочинного посягання; спосіб вчинення злочину; типова «слідова картина» та особа злочинця. Оскільки на сьогодні зайняття гральним бізнесом віднесено до злочинів у сфері господарської діяльності, а участь в азартних іграх є адміністративним правопорушенням, особа потерпілого у кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом не встановлюється.

Зайняття гральним бізнесом, зважаючи на суспільну небезпечність для психічного здоров'я гравця, повинно бути віднесено до злочинів проти громадського порядку та моральності, а потерпілий повинен бути обов'язковим елементом криміналістичної характеристики та повинен встановлюватися в ході розслідування.

Предмет безпосереднього злочинного посягання. У криміналістиці під предметом безпосереднього злочинного посягання розуміють кінцевий продукт, результат протиправної діяльності суб'єкта, який отримує слідчий на початку кримінального провадження. У більш вузькому розумінні предметом злочинного посягання є фізичне тіло органічного або неорганічного походження, що перебуває у твердому, сипучому, рідкому і газоподібному стані, піддається безпосередньому впливу під час злочину та відображає його механізм.

Предмет злочинної діяльності (злочинного посягання) необхідно відрізнити від кримінально-правового поняття «предмет злочину», який знаходиться у сфері суспільних відносин.

У зайнятті гральним бізнесом предметом безпосереднього злочинного посягання є грошові кошти чи майно гравця, що отримує організатор грального бізнесу від програшу гравця в азартні ігри (у вигляді фішок чи безпосередньо грошових купюр). У цьому випадку він збігається з предметом злочину, яким також є грошові кошти, майно (прибуток, які отримав організатор грального бізнесу від зайняття гральним бізнесом).

	
<p>Програні фішки (ставки)</p>	<p>Програні гроші</p>

Адже участь в азартній грі завжди є оплатною, а у зайнятті гральним бізнесом отримання прибутку є метою злочинця. Невстановлення в кримінальному провадженні предмету безпосереднього злочинного посягання (відсутність грошових коштів) може стати причиною неможливості притягнення винуватої особи до кримінальної відповідальності.

Так, у кримінальному провадженні № 1-кп/221/154/2013 однією з підстав для винесення виправдувального вироку стало те, що із грального автомата не були вилучені гроші. На підставі цього суд прийшов до висновку, що факт грального бізнесу не був доведений із-за відсутності предмету злочинного посягання – грошові кошти у гральному автоматі.

У кримінальному провадженні № 435/4553/13-к у кожному з 32 епізодів злочинної діяльності працівники правоохоронних органів окремо фіксували кількість грошових коштів, вилучених із гральних автоматів. У цьому провадженні суд визнав, що винуватість обвинуваченого у зайнятті гральним бізнесом доведена в повному обсязі.

Водночас, слід звернути увагу на особливий характер грального бізнесу. Хоча, на сьогодні зайняття гральним бізнесом відноситься до злочинів у сфері господарської діяльності й визнається багатьма науковцями як незаконний вид господарської діяльності, ця діяльність не є класичним видом господарської діяльності. Вона не створює нового продукту, а фактично є добровільним перерозподілом грошових коштів.

Крім того, азартні ігри формують стійку психічну залежність у гравців, а тому додатковим предметом безпосереднього злочинного посягання зайняття гральним бізнесом необхідно виділяти людину

(гравця). Організатор грального закладу діє на психіку гравця (його свідомість) з тим, щоб змусити його більше часу проводити за грою, чим завдає шкоди його психічному здоров'ю.

Встановлення предмету безпосереднього злочинного посягання полегшує встановлення інших обставин кримінального провадження, які підлягають обов'язковому доказуванню. Це – подія злочину, винуватість обвинуваченого у його вчиненні, форма вини, обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та ін.

Вплив на здоров'я гравця відбувається через формування ігрової залежності, якій сприяє як його бажання отримати адреналін від азарту, так і бажання «відігратися», що штовхає таку особу на продовження гри за будь-яку ціну. У цьому випадку гральний заклад не безпосередньо, а через сторонніх (підставних) осіб може запропонувати послуги отримання позики під заставу будь-якого майна гравця, встановлюючи великі відсотки за користування такими коштами. Через неможливість повернути борг у встановлений термін, злочинець фактично заволодіває іншим майном гравця, що отримує в рахунок погашення цієї заборгованості. Існують випадки й безпосереднього заволодіння майном гравця, коли гральний заклад дає можливість робити ставку у грі майном, якого у разі програшу особа позбавляється. Нерідкі випадки, коли залежні від азартної гри особи програвали все майно: бізнес, житло, автомобілі, дорогі речі і опинялися в глибокій борговій ямі.

У зайнятті гральним бізнесом вплив на людину (гравця), її психічне здоров'я, здійснюється за допомогою направленої дії на її свідомість

як функцію головного мозку, який, відповідно, є частиною біологічної складової людини. Азартна гра формує стійку психічну залежність від гри, за наявності якої гравець не здатен керувати своїми бажаннями (розлад звичок та потягів) і контролювати своє бажання грати. У такому стані особа здатна здійснити будь-які вчинки, в тому числі й злочинні діяння, лише з метою роздобути грошові кошти для продовження гри. Нерідкі випадки, коли гравці в азартні ігри програвали як чуже майно чи позичені грошові кошти, так і вчиняли діяння, спрямовані на незаконне заволодіння чужим майном – крадіжки, грабежі, шахрайства тощо. Таким чином, предметом злочинного посягання зайняття гральним бізнесом є також людина як біологічна істота.

Наприклад, у РФ злочинець, з метою здобути грошові кошти для продовження гри, вчинив розбійний напад та вбив касира букмекерської контори, заволодів грошима в сумі 3 300 рублів, на які пішов грати в іншу букмекерську контору.

Судова практика свідчить про те, що, якщо раніше слідство й суд взагалі не встановлювали потерпілого у цій категорії справ і вважали, що потерпілого в гральному бізнесі не може бути, тому що гравець є фактично учасником злочину, який притягується до адміністративної відповідальності, то на сьогодні результати аналізу кримінальних проваджень свідчать про те, що в одиничних справах ситуація змінюється.

Зокрема, у кримінальному провадженні № 0304/557/12 суд визнав потерпілими трьох гравців в азартні ігри, хоча вони й не заявляли жодних матеріальних претензій до обвинуваченого. Тобто, фактично суд визнав, що шкода нанесена здоров'ю потерпілих.

Зазначимо, що 1980 року залежність від азартних ігор внесена в усі медичні довідники під назвою «лудоманія», від латинського – *ludus* («лудус, гра»). Всесвітня організація похорони здоров'я присвоїла їй міжнародний код F63.0. та включила до розладів звичок і потягів, визнавши такою ж небезпечною як, наприклад, алкоголізм, комп'ютероманія.

За визначенням міжнародної кваліфікації хвороб, гемблінг, лудоманія (патологічна схильність до азартних ігор) відносяться до хвороби, що полягає в частих повторних епізодах участі в азартних іграх, що домінує в житті суб'єкта та приводить до зниження соціальних, професійних, матеріальних і сімейних цінностей, втрати належної уваги до своїх обов'язків.

Для людини, схильної до цієї хвороби, характерні втрати у сімейних відносинах, моральному і душевному здоров'ї, а також у фінансовій сфері, проте гра на автоматах, участь в інших азартних іграх залишаються найбажанішим, найнеобхіднішим «емоційним наркотиком». Для неї гра – єдиний спосіб зняття стресу, забуття образ, спосіб спілкування, гонитва, мрія розбагатіти, утвердитися у своїй значимості, домогтися визнання, спосіб отримати те, чого не вистачає її душі, вона намагається це добути у грі, але одержує лише ілюзію, адже азартна гра лише створює враження отримання всього цього.

Пристрасть до ризику, до гострих відчуттів, концентрації емоцій (саме цим привабливі й небезпечні азартні ігри) настільки сильна, що її можна порівняти тільки з потягом до наркотиків, під час якого людина забуває про розсудливість, обережність, не бере до уваги навіть небезпеку для власного життя, нарікає на бідність рідних і близьких, примушуючи їх працювати у декількох місцях, щоб розрахуватися з боргами (існують непоодинокі випадки, коли родичі такого гравця змушені відпрацювати його борги).

Викладене вище свідчить про те, що гральний бізнес завдає майнової шкоди, як гравцям, так і іншим особам, тому що ігрова залежність провокує розвиток інших злочинів проти власності, коли такий гравець протиправно заволодіває чужим майном з метою отримання грошових коштів для продовження участі в азартних іграх. Слід зазначити, що така майнова шкода носить прихований характер, оскільки потерпілі не встановлюються в ході розслідування зайняття гральним бізнесом, а такі особи визнаються потерпілими в процесі розслідування інших злочинів проти власності, які вчиняються гравцями.

Усвідомлюючи таку особливість азартних ігор, організатор грального бізнесу створює всі умови для того, щоб гравець витратив якомога більше коштів на гру, для чого застосовуються різні засоби психологічного впливу. Так, зокрема, в казино завжди створюється атмосфера комфорту та затишку (належний температурний режим, цілодобовий режим роботи, відсутність стороннього шуму та інших зовнішніх подразників), щоб особа не відчувала часу, який вона там проводить: гральний заклад часто пропонує безкоштовну каву, алкогольні напої та їжу, з тим, щоб особа не бажала залишати гральний заклад і змінювати обстановку. Вікна такого закладу завжди затемнені та підсвічуються лампами, на стінах відсутні годинники, щоб гравець не помічав змін в навколишньому середовищі і не відчував плину часу, який він провів

у гральному закладі. Організатори також намагаються розмістити в закладі банкомати, щоб у особи не було необхідності виходити для зняття з картки готівки. Все це призводить до того, що особа у стані ейфорії, яку провокує азарт до гри, не відчуває і не може підрахувати проведеного за грою часу, не контролює розмір витрачених коштів і бажає продовжувати гру за будь-яких можливостей, а, отже, не помічає формування у неї стійкої залежності від гри. Відповідно зміна обстановки повертає гравця до реальності, втрачається відчуття азарту та вплив на свідомість особи, тому, покинувши гральний заклад навіть на короткий час, особа здатна осмислити свої дії, оцінити ризики і зупинити гру.

Інколи організатор погоджується надати постійним клієнтам певні привілеї, знижки, гостьові фішки тощо і навіть дозволяє гру в борг, так як розуміє, що гральний заклад поверне ці кошти практично наступного дня, коли особа продовжуватиме гру і витрачатиме ще більшу кількість грошових коштів. Таким чином, знання психології гравців, особливостей формування в них ігрової залежності та вплив на їх свідомість дозволяє організатору збільшувати прибутки від своєї незаконної діяльності, і, відповідно, значно збільшити основний предмет злочинного посягання.

В Україні також існує проблема ігрової залежності, під яку підпадають насамперед пенсіонери та молоді люди (учні, студенти). *Зокрема, згідно з інформацією газети «Високий замок» пенсіонерка близько двох років витрачала всю пенсію на різні види лотерей і не могла самотійно припинити потяг до гри.*

Отже, основним предметом злочинного посягання є грошові кошти та майно гравців, за рахунок яких вони роблять ставку. Додатковим предметом злочинного посягання є фізична особа-гравець (його психіка, свідомість), оскільки участь в азартних іграх провокує ігрову залежність, яка є стимулюючим елементом для продовження гри та для розвитку іншої злочинності.

Спосіб вчинення злочину. У системі структурних елементів криміналістичної характеристики злочину важливе місце посідають способи вчинення злочину, а також способи його приховання, поскільки вони є джерелом інформації про злочин, яка дає можливість сформулювати початкові слідчі версії та розробити план розслідування цього злочину. Він відображається у слідах-наслідках, які залишаються на місці події після його вчинення та є важливим джерелом відомостей про злочинну поведінку.

Спосіб вчинення злочину є міжгалузевим поняттям ряду юридичних наук, кожна з яких вивчає його відповідно до свого функціонального призначення. Змістове наповнення поняття «спосіб вчинення злочину» в різних галузях дуже різне: в кримінальному процесі воно трактується ширше, ніж у кримінальному праві, а в криміналістиці ширше, ніж у кримінальному процесі.

Так, процесуалісти розуміють під способом вчинення злочину комплекс дій, які вчиняються у певній послідовності і обумовлюють настання злочинного результату.

У криміналістиці спосіб вчинення злочину розуміють як все те, що характеризує дії злочинця в ході підготовки (пошук місця, предмета посягання, приготування знарядь і засобів, необхідних для здійснення злочинної мети тощо), вчиненні злочину і приховуванні його слідів.

У криміналістичному розумінні у способі зайняття гральним бізнесом проявляються ті його інформаційні сторони, які стають результатом прояву зовні законної діяльності, проте у результаті, сформувавши єдину картину, надають інформацію про злочинну поведінку.

Досліджуючи способи вчинення цього злочину, слід зазначити, що вони характеризуються таким набором засобів і методів, які дозволяють організувати злочин настільки майстерно, що довести факт вчинення зайняття гральним бізнесом буває вкрай складно. Разом з тим, аналіз характеру дій злочинців дозволяє говорити про наявність типових для більшості операцій етапів (способів) вчинення злочину, що охоплюють: підготовку до організації та проведення азартних ігор (зайняття гральним бізнесом), розробку моделі операції та здійснення необхідних організаційних і технічних заходів для її впровадження – організація азартних ігор; систематичне тривале здійснення діяльності – проведення азартних ігор чи надання можливості доступу до них; маскуванню під законну діяльність; отримання прибутку; ухилення від відповідальності.

Оскільки визначення грального бізнесу на законодавчому рівні надано лише в Законі України «Про заборону грального бізнесу в Україні», спосіб вчинення цього злочину можна розглянути лише через призму цього Закону. Так, ст. 1 передбачає, що під гральним бізнесом розуміють діяльність, пов'язану з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино

незалежно від місця розташування сервера. Отже, зайняття гральним бізнесом є, по суті, зайняттям організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор.

Цим же законом визначено, що організація і проведення азартних ігор – це діяльність організаторів азартних ігор, що здійснюється з метою створення умов для здійснення азартних ігор та видачі виграшів (призів) учасникам азартних ігор, при цьому така діяльність здійснюється саме з метою отримання прибутку, що впливає із визначення організаторів азартних ігор, якими є фізичні та юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, що здійснюють діяльність з організації і проведення азартних ігор з метою отримання прибутку.

Тобто, на сьогодні гральний бізнес в Україні вважається окремим видом господарської діяльності. Цим пояснюється також його розслідування за ст. 203 КК України по методиці розслідування зайняття забороненими видами господарської діяльності до введення у КК України спеціальної статті 203–2.

Отже, спосіб вчинення злочину утворюють дії з організації, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор, тобто склад злочину, передбачений ст. 203–2 КК України утворюють три діяння: організація азартних ігор, проведення азартних ігор, надання можливості доступу до азартних ігор. На нашу думку, кожне з вказаних діянь окремо вже є самостійним закінченим злочином, хоча вказані дії можуть реалізовуватися злочинцем як окремо, так і в сукупності, що залежить від обраного злочинцем конкретного способу вчинення цього злочину.

У практичній діяльності суди неоднозначно трактують зміст способу вчинення зайняття гральним бізнесом. *Зокрема, у кримінальному провадженні № 226/809/13-к обвинуваченого було виправдано у зв'язку з тим, що суд вважав, що гральним бізнесом є діяльність, пов'язана з наявністю в сукупності усіх трьох діянь. Суд зазначив, що у провадженні не було доведено, що особа здійснювала діяльність з організації азартних ігор на гральних автоматах, проведення цих азартних ігор та надання можливості доступу до азартних ігор.*

Крім того, суд встановив, що не ця особа орендувала приміщення для розміщення грального закладу, не вона придбавала гральні автомати та не вона була їх власником. Ця особа не розміщувала гральні автомати в орендованому приміщенні, не наймала робітників для забезпечення функціонування грального закладу, не отримувала прибуток від

цього бізнесу. Згідно з обвинуваченням особа лише отримувала фіксовану заробітну плату в розмірі 100 грн. на добу за проведення азартних ігор, що, на думку суду, було ознакою трудових правовідносин.

Проте, вже в іншому кримінальному провадженні № 107/6179/13-к суд дотримувався іншої точки зору, визнавши винуватими у зайнятті гральним бізнесом адміністратора грального закладу та охоронця грального закладу як пособників. Як зазначено у вироку, особа працювала адміністратором грального закладу з оплатою 80 грн. за день та надавала доступ до азартних ігор. Охоронець спостерігав за порядком та впускав клієнтів. Клієнти дзвонили адміністратору на один з мобільних телефонів, а після цього він давав вказівку охоронцю впустити гравців.

Частина судів вважають, що для притягнення до кримінальної відповідальності особи за зайняття гральним бізнесом, необхідно встановити вчинення в сукупності дій з організації та проведення азартних ігор та обов'язково встановити факт отримання прибутку. Так, відсутність зафіксованих фактів участі гравців в азартних іграх (складеного щодо гравця протоколу про адміністративне правопорушення) в подальшому створює перешкоди для притягнення організаторів азартних ігор до фінансової відповідальності за позовами Державної податкової інспекції. Зокрема, у справі № 2-а-40401/09/2070 ДПІ відомовлено у застосуванні до підприємця фінансових санкцій, передбачених ст. 3 Закону України «Про заборону грального бізнесу», у вигляді штрафу у розмірі 8 тисяч мінімальних заробітних плат у зв'язку з тим, що позивач не довів, що цей підприємець організовував та проводив азартні ігри. Як зазначив суд, ДПІ не надала жодного протоколу про адміністративне правопорушення проти гравців. Практично аналогічне обґрунтування надане у справі № 2а-5814/10/1870.

Відсутність доведеного факту отримання організатором грального бізнесу прибутку також оцінюється судом як відсутність складу злочину. Як зазначають суди, розміщення грального обладнання у приміщенні без грошових коштів у ньому чи в касі грального закладу не може свідчити про зайняття гральним бізнесом як діяльність, спрямовану на отримання прибутку.

Водночас, повертаючись до усталеної в криміналістиці структури способу вчинення злочину, розглянемо його за елементами – спосіб підготовки, вчинення та приховання злочину.

Тобто, на нашу думку, етап підготовки до злочину, а саме вчинення будь-яких організаційних дій зі створення грального закладу, за-

купівлі необхідного обладнання тощо, вже самі по собі є діями, направленими на створення грального закладу, а, отже, організацією азартних ігор, що вже є злочином.

На етапі підготовки до організації, проведення чи надання можливості доступу до азартних ігор здійснюється комплекс заходів з їх організації, а саме: розробляється план зайняття гральним бізнесом, спосіб приховання цього злочину, визначення кількості працівників, які необхідні для виконання плану. В ході розробки моделі організації та проведення грального бізнесу злочинцями обирається оптимальний, на їх погляд, варіант поведінки, щоб максимально замаскувати таку діяльність під законну підприємницьку діяльність з найменшими затратами та ризиком. Крім того, в ряді випадків здійснюється пошук партнерів за кордоном або дії з розміщення ігрового серверу за кордоном, практикується також створення компаній в офшорних зонах, які виступають власниками ігрового серверу. Вибір моделі у всіх випадках провадиться організатором, виходячи з його потенційних можливостей, спрямованих на забезпечення одержання прибутку.

Після цього проводяться технічні заходи, спрямовані на забезпечення можливості практичної реалізації розробленого плану – пошук приміщення, комп'ютерного обладнання, доступу до мережі Інтернет чи засобу телекомунікаційного зв'язку, пошук обслуговуючого персоналу тощо, які формують першу форму вчинення зайняття гральним бізнесом – організація азартних ігор.

Злочинцями також здійснюються технічні підготовчі заходи, пов'язані з виготовленням необхідних документів (бланків, печаток чи штампів, візитних карток, бланків договорів, сертифікатів, ліцензій на обладнання, платіжних чи інших документів), реєстрацією суб'єктів підприємницької діяльності, які в подальшому її здійснюватимуть, придбанням (орендою) необхідного офісного, складського устаткування, програмного забезпечення для технічного забезпечення дій на всіх етапах вчинення злочину. Як правило, оформлення такої діяльності здійснюється на декількох приватних підприємств, які, по суті, є формальними виконавцями, кожен з яких здійснює сам по собі законну підприємницьку діяльність. Зокрема, один з них орендує приміщення та комп'ютерне обладнання, інший організовує доступ до мережі Інтернет чи інші дії. Тільки вся їх діяльність в комплексі створює картину організації грального бізнесу. За цими особами, як правило, прикривається (приховується) єдиний організатор, який

здійснює фінансування та реалізацію всього плану організації грального бізнесу, а також керує іншими учасниками злочину.

В організації грального бізнесу участь, як правило, беруть кілька або і більше осіб, які формують організовану злочинну групу, спеціально створену для вчинення зайняття гральним бізнесом з розподілом функцій всіх учасників такої групи. Так, одна особа отримує плату (наприклад, за послуги з доступу до мережі Інтернет), а зовсім інша особа виплачує виграш, при цьому власником приміщення є третя особа, які формально жодним чином не пов'язані між собою у здійсненні ними кожним окремо своєї підприємницької діяльності.

Поширеним є створення організованих злочинних груп, де безпосереднім керівником, організатором і власником всього бізнесу виступає одна особа. Вона наймає інших осіб, які обізнані з її метою та особливостями грального бізнесу, проте офіційно не мають зв'язку з гральними закладами. Такі особи наймають приватних підприємців, які виступають «номінальними» організаторами грального бізнесу та персонал грального закладу (адміністраторів, круп'є, касирів, барменів тощо) – безпосередніх виконавців злочину. Планування цього злочину здійснюється дуже ретельно, а його виявлення буває вкрай складним для правоохоронних органів у випадку діяльності організованої злочинної групи.

Організація азартних ігор завжди направлена на реалізацію подальших форм вчинення цього злочину – проведення або надання можливості доступу до азартних ігор. Організуючи азартні ігри, особа планує подальше їх проведення з метою отримання прибутку від своєї незаконної діяльності.

Під час організації азартних ігор одночасно планується і спосіб приховання цього злочину, адже спосіб вчинення зайняття гральним бізнесом шляхом здійснення зовні законної господарської діяльності одночасно є способом його приховання, що необхідно враховувати працівникам правоохоронних органів у процесі розслідування та встановлення фактів зайняття гральним бізнесом.

Так, зокрема, перед відкриттям казино в готелі «Прем'єр Палац» організатори детально вивчили міжнародне законодавство та в подальшому забезпечили легалізацію своєї діяльності за допомогою судових рішень. У 2009 році рішенням у справі № 2–10298/09 за позовом ЗАТ «Казино «Прем'єр Палац» до особа 2 про визнання права та зобов'язання до виконання умов договору визнана наявність у ЗАТ

«Казино «Прем'єр Палац» права у строк до 25.06.2012р. включно здійснювати підприємницьку діяльність з проведення азартних ігор у казино. Така діяльність здійснювалася ним на підставі ліцензії Міністерства фінансів України. Суд встановив, що Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні» не розповсюджується на ЗАТ «Казино «Прем'єр Палац». У цій справі судом застосовано положення Угоди про партнерство і співробітництво між Європейськими Співтовариствами і Україною (ратифікована Верховною Радою України 10.11.1994р., набрала чинності 01.03.1998р.) якою визначено: «Якщо нове законодавство чи правила, які запроваджено в Україні, можуть спричинити більш обмежені умови для заснування компаній Співтовариства на її території і для функціонування дочірніх компаній і філіалів компаній Співтовариства, заснованих в Україні, ніж ті, що склалися на день підписання Угоди, то такі, відповідні законодавство чи правила, не застосовуються протягом 3 років після набуття чинності відповідним законом до тих дочірніх компаній і філіалів, які вже були створені в Україні на момент набуття чинності відповідним актом».

Крім того, адміністративним судом у справі № 2а-10972/11/2670 відмовлено в задоволенні позовних вимог ДПА в м. Києві до ЗАТ «Казино Прем'єр Палац» про застосування фінансових санкцій та конфіскацію грального обладнання. Апеляційна інстанція підтримала зазначене рішення, а касаційна – направила справу на новий розгляд.

Лише у 2011 році діяльність цього грального закладу визнано незаконною та застосовано штраф і конфіскацію грального обладнання. Проте, це рішення було скасоване апеляційною інстанцією. Щодо цього казино і далі періодично виникають судові справи.

Таким чином, організатори казино «Прем'єр Палац» у виборі способу вчинення злочину одразу передбачили можливість створити гральний заклад шляхом законної господарської діяльності нібито дочірніх компаній Європейського Співтовариства, а для уникнення спорів з правоохоронними органами отримали судові рішення про таку законну діяльність. Фактично, маючи суперечливі рішення, організатори змогли продовжувати діяльність казино після заборони грального бізнесу.

Наведений вище приклад свідчить про те, що диспозиція ст. 203–2 КК України сформульована настільки складно, що не дає можливості слідчому однозначно вирішити питання про наявність у діях особи ознак злочину, які вимагають початку досудового розслідування,

тому що вона є бланкетною та відсилає до іншого законодавчого акту, який, у свою чергу, апелює до ст. 36 зазначеної вище Угоди з Європейським Співтовариством. Крім того, суди різних інстанцій не можуть однозначно визначити, чи застосовується вказана стаття до цих правовідносин. Такі складності і неузгодженості створюють можливість для формування організаторами враження законної діяльності і замаскування власне злочину під законну діяльність, що практично унеможливило їх притягнення до кримінальної відповідальності.

У Російській Федерації організатор грального бізнесу також одночасно зі створенням грального закладу обрала і спосіб приховування цього злочину, а саме маскування під законну діяльність, залишивши на орендованому нею приміщенні для грального закладу вивіску старого закладу «Columbus», який працював там на законних підставах. У іншій кримінальній справі, що розслідувалася в РФ, злочинці з метою приховання залів гральних автоматів поставили відеоспостереження та найняли охоронців, щоб вони охороняли гральні заклади і попереджували злочинців та операторів ігрових залів про появу працівників міліції.

Етап безпосереднього вчинення злочину – вчинення дій з проведення азартних ігор, які в дійсності є другою формою вчинення зайняття гральним бізнесом. Такі дії вирізняються досить великою розмаїтістю способів їх вчинення, сферою господарської діяльності, тривалістю здійснення, комбінацією й складністю різноманітних прийомів, що застосовуються.

Надання можливості доступу до азартних ігор є третьою формою вчинення цього злочину, яка полягає у наданні гравцям доступу до азартних ігор, які формально не організуються чи не проводяться особами, які надають до них доступ. Така ситуація виникає після вчинення злочину в Інтернет-казино, коли сервер знаходиться за межами грального закладу або взагалі за кордоном. Проведення та надання можливості доступу до азартних ігор є метою їх організації.

Виділяючи найбільш поширені способи вчинення та приховування цього злочину, слід зазначити, що на сьогодні, правоохоронними органами виявлено кілька типових моделей.

Перша модель. У приміщеннях колишніх залів гральних автоматів та казино встановлюється комп'ютерна техніка з метою надання послуг доступу до мережі Інтернет. А гральне обладнання маскується в інших кімнатах, куди допускають «перевірених» клієнтів.

**Гральний автомат
типу слот-машина**

**Гральний автомат
типу «стовпчик»,
який активується монетою**

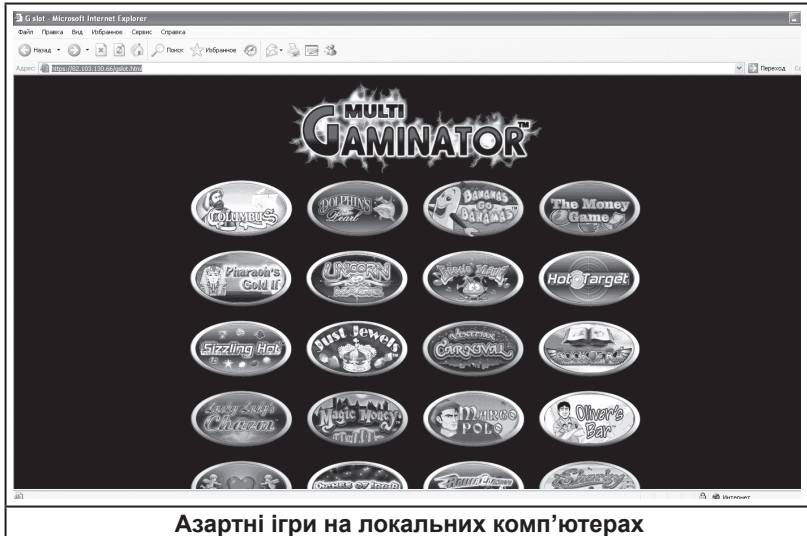

Казино

Друга модель. Створюється локальна комп'ютерна мережа з доступом всіх розташованих у закладі комп'ютерів до єдиного серверу, який розміщується у приміщенні закладу. Фактично доступ до мережі Інтернет не надається, послуг та договірних обов'язків з Інтернет-провайдерами не укладається. З кожного комп'ютера у мережі

§ 1. Криміналістична характеристика зайняття гральним бізнесом

здійснюється доступ до основного сервера, на якому розміщують програмне забезпечення – симулятори ігрових автоматів, які є їхньою точною копією та використовуються в казино або ігрових клубах. Оплата за послуги гравцями здійснюється в касі закладу.

Азартні ігри на локальних комп'ютерах

Третя модель. Власником закладу укладаються угоди про надання послуг з Інтернет-провайдером та з агентом однієї з електронних платіжних систем на здійснення розповсюдження електронних знаків. Кожен гравець віртуального казино чи симулятора ігрових автоматів вносить грошові кошти в касу. Після здійснення оплати гравець ідентифікується в системі за допомогою спеціальних логіна та пароля, отриманих від касира. Далі касир або уповноважена особа без участі клієнта віртуалізує отримані від гравця гроші в електронні знаки та закріплює за кожним користувачем за допомогою логіна та пароля доступ до особистого кабінету (віртуальний рахунок) платіжної системи з відповідним балансом внесених грошових коштів. Кожна з цих ігор є віртуалізацією (симулятором) відповідної гри, що входить до складу грального автомата Multi Gaminator, які використовуються в казино. Симулятори є точною копією грального автомата з казино та гральних клубів. Виграш отримується за умови збігу комбінації цифр або символів. Виграш, який може запропонувати інтерактивний клуб, за-

лежить від ставки і конкретної гри. Кожний із системних блоків використовується як гральний термінал з доступом до мережі Інтернет. При цьому адміністратори клубу зазвичай самі вносять логіни та паролі, допомагаючи клієнту у виборі гри. Договори на послуги доступу до мережі Інтернет та користування рахунком електронної платіжної системи з клієнтами не укладаються. Фіскальні чеки на руки не видаються, як максимум – ведеться касова книга. Так, наприклад Івано-Франківським судом у справі № 1–199 встановлено, що винувата особа організувала Інтернет-клуб, у якому встановила 5 комп'ютерів для надання доступу до мережі Інтернет та організувала азартні ігри.

Інтернет-казино

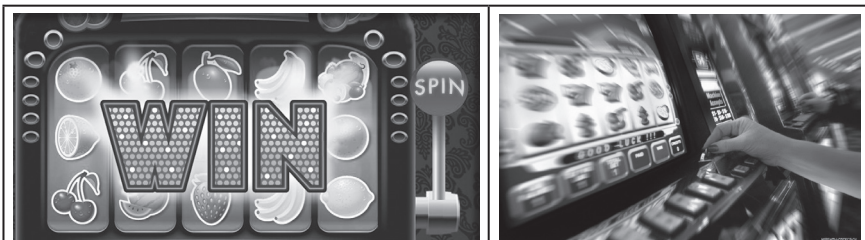
Власник такого закладу оформляє відповідні дозволи в санепідемстанції та в МНС (гарантійний лист або експертний висновок), укладає договори на оренду приміщення, а в окремих випадках – і на оренду комп'ютерної техніки.

З працівниками укладаються трудові угоди, власник закладу, як правило, закуповує комп'ютерну техніку відповідно до договорів та сертифікатів відповідності, на кожному встановленому комп'ютері використовується ліцензійне програмне забезпечення, прокладання локальної мережі здійснюється Інтернет-провайдером або постачальником комп'ютерної техніки. Все це робиться для того, щоб під час загального огляду закладу чи у випадку його відвідування випадковими громадянами склалося враження законної господарської діяльності.

§ 1. Криміналістична характеристика зайняття гральним бізнесом

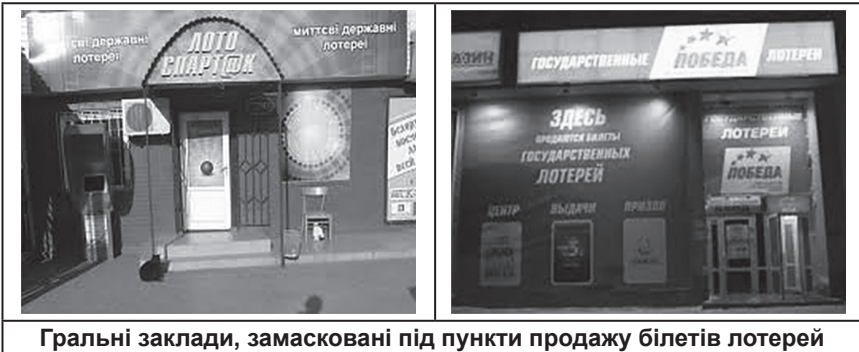
Важливим є досвід РФ у боротьбі з незаконним гральним бізнесом в Інтернеті, де застосовується блокування ігрових сайтів за рішенням суду. Так, наприклад, прокурор Ленінського району м. Уфи подав цивільний позов до підприємств ВАТ «УфаНет», ТОВ «Скартел», МТУ «Кристалл», ВАТ ССБ «Сотел», ВАТ «Башинформсвязь», ВАТ «Мегафон», ВАТ «МТС» про обмеження передачі інформації шляхом використання інформаційно-телекомунікаційних мереж абонентам до Інтернет-сайту, на якому згідно з проведеною прокуратурою та МВС перевіркою дотримання законодавства про державне регулювання діяльності з організації та проведення азартних ігор було виявлено азартні ігри «рулетка», «покер», «ігрові автомати». Згідно з рішенням суду вказані компанії зобов'язано обмежити передачу інформації абонентам до Інтернет-сайту.

Також організаторами такого грального закладу практикується об'єднання різних способів вчинення злочину та проведення різних ігор, що дозволяє залучити більше клієнтів, а такі організатори намагаються знову ж таки замаскувати свою діяльність під законну. Наприклад, вироком Дніпровського районного суду м. Києва від 22.07.2011р. у справі № 1–832/2011 особу визнано винуватою та притягнуто до кримінальної відповідальності за зайняття гральним бізнесом шляхом встановлення ігрових автоматів у кількості 15 штук. Крім того, злочинець також розмістив у приміщенні клубу системні блоки для надання послуг доступу до мережі Інтернет, а також розмістив на гральних автоматах надписи: «Положення про «Клуб (заклад) аматорів розважальних ігрових автоматів (відеотерміналів) для дорослих», хоча за попередньою домовленістю із гравцями проводив виплату вигравів за зверненням клієнтів.

Монітори відео терміналів з відображенням гри на гральних автоматах

Іншим способом організації грального бізнесу є створення так званої лотереї або вікторини. Так, Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні» встановлює винятки з загального правила, а саме: заборона не поширюється на організацію та проведення лотерей, а також різноманітних конкурсів та вікторин. Таким чином, це дає підказку для способу ведення грального бізнесу, замаскованого під лотерею. Так, лотерея за своєю суттю є азартною грою і містить всі ознаки класичної азартної гри – ставка, виграш та випадковість, за винятком окремих притаманних лише їй ознак. Таким чином, колишнім власникам казино достатньо замість столів з рулеткою купити «лототрон». У барабан засипати кульки з номерами, половина з яких буде чорними, а інша половина – червоними та одна кулька зеро. Для більшої достовірності розміщується напис «миттєва лотерея». Таким чином, сутність гри залишається, а от форма її проведення – з незаконної перетворюється у формально законну, а організатори практикують «безоплатне» набуття статусу учасника шляхом придбання певних товарів чи послуг. Злочинцями також практикується маскування азартних ігор під продаж білетів державних лотерей.

Гральні заклади, замасковані під пункти продажу білетів лотерей

Також злочинці для отримання більших прибутків використовують засоби телекомунікаційного зв'язку (телефон, телебачення), організовуючи телешоу з платними дзвінками, з метою вгадування зашифрованих слів. Так, формально це лише вікторини, проведення яких Законом дозволено, так як номінально в цій моделі відсутні всі ознаки азартної гри. Так, гравець не робить ставки, а лише сплачує кошти за дзвінок у студію, де розігрується приз, а переможцем стає той, хто показав найкращий результат у грі (свої вміння та навички).

§ 1. Криміналістична характеристика зайняття гральним бізнесом

Такий спосіб організації грального бізнесу хоч і потребує більших витрат на організацію телефонного зв'язку, трансляції по телебаченню, проте надає доступ значно більшій кількості гравців, а тому і прибуток від його проведення значно вищий. Крім того, виявити офіс організаторів та безпосередніх злочинців, які організували такий бізнес, вкрай важко, адже такий спосіб набув поширення серед злочинців.

Поширеним способом вчинення цього злочину є також створення громадських організацій – спортивних клубів, які фактично займаються гральним бізнесом, хоча формально є спортивними громадськими організаціями. Таку можливість надає ч. 2 ст. 1 Закону № 1334-VI «Про заборону грального бізнесу в Україні», згідно якої до азартних ігор не належать, зокрема, організація та проведення спортивних змагань, незважаючи на те, чи передбачається їх умовами грошовий або майновий виграш.

Насправді буває досить складно відрізнити азартні й неазартні ігри, тому що зміна певних пунктів правил проведення неазартних

ігор може перетворити їх на азартні (і навпаки) у випадку збігу в будь-якій з цих ігор всіх трьох ознак азартної гри (ставка, вигравш та випадковість). Наприклад, якщо у боулінг, більярд або комп'ютерні он-лайн ігри починають грати на гроші (навіть якщо така угода була досягнута таємно або в процесі вже розпочатої гри на інтерес), то вони автоматично стають азартними. Наприклад, у січні 2011 року в Луганській області працівниками органів внутрішніх справ виявлено службовців громадської організації, які в приміщенні клубу спортивного покеру проводили азартні ігри в покер. Проти організаторів порушено кримінальну справу, триває досудове слідство. В інших областях України також існують такі клуби, доступ до яких мають тільки постійні відвідувачі, що автоматично унеможливило викриття фактів заняття гральним бізнесом працівниками органів внутрішніх справ.

Крім того, у світі все більшого розвитку набувають он-лайн ігри, які беруть свій початок з США, де перше он-лайн казино відкрилося в 1996 році. На сьогодні відомі такі он-лайн ігри: спортивні тоталізатори, де можна зробити ставки на футбольний матч, скачки тощо; он-лайн покер, он-лайн казино, де шанси виграти в рулетку чи інші ігри такі ж, як у звичайному казино; он-лайн бінго як різновид лотерей, он-лайн лотереї, в тому числі VLT (відеолотереї).

Організатори цих ігор вже давно виявили бажання проводити такі ігри в Україні, а українці ж, вивчивши зарубіжний досвід, проводять таку діяльність в Україні. Крім того, технічно он-лайн казино являє собою звичайну комп'ютерну програму, встановлену на Інтернет-сервері, який розміщується у партнерів за кордом, діяльність яких дозволена в тій країні (наприклад, в США). Тому в Україні також використовується такий спосіб зайняття гральним бізнесом, зокрема, згідно з Постановою Оболонського районного суду м. Києва від 17.08.2011р. у справі № 1–981/11 особа встановила в приміщенні комп'ютери та спеціальне програмне забезпечення, чим створила умови для здійснення азартних ігор.

У 2006 році в Росії з'явився новий вид гри – мобільне казино. Ігри з використанням мобільних телефонів розроблені англійською компанією «Геймінг Корпорейшн». У мобільному казино проводяться карточні ігри, рулетка, ігрові автомати і лотерея. Вважаємо, що дуже скоро організатори азартних ігор зможуть використати цей досвід та організувати за таким принципом азартні ігри в Україні, приховавши їх під мобільними вікторинами, які на сьогодні не заборонені.

Етап приховування злочину тісно пов'язаний з попередніми етапами, тому що гральний бізнес є нелегальним, а відтак потребує постійного приховування злочину як на стадії організації азартних ігор, так і на стадії їх безпосереднього проведення та надання можливості доступу до них.

Проте способи приховування злочину не завжди полягають у маскуванні діяння під законну діяльність, частина організаторів таких закладів обмежується лише приховуванням грального закладу від широкого загалу, їх розміщення у приміщеннях, які закриті для вільного доступу (наприклад, окремий зал ресторану, кафе чи магазину), а допускають до закладу лише постійних клієнтів.

Також одним з варіантів обходу заборони грального бізнесу є приклад Австралії, де гравець казино зареєструвався оператором з організації туристичних поїздок з відвідуванням казино і був агентом казино. Гравці казино, які брали участь у таких туристичних поїздках, грали не від свого імені, а від імені агента. Виграні в азартні ігри гроші проходили через рахунки цього агента для підрахунку комісії від загального обороту групи. Таким чином, казино не звертало уваги на необхідність визначення джерела та бенефіціарного власника коштів. Це тривало до того моменту, доки оператор не почав красти гроші з вигравів своїх клієнтів, і ця ситуація привернула увагу уповноважених органів.

За даними МВС України метою приховування грального бізнесу та ухилення від відповідальності причетних до нього осіб, особливо організаторів, злочинці використовують широке розмаїття конспіративних заходів, найпоширенішими з яких є:

- ретельний підбір учасників азартних ігор, обслуговуючого персоналу;
- маскування входу до грального закладу;

- прийом лише «перевічених клієнтів»;
- приймання ставок лише від «своїх»;
- організація грального бізнесу під виглядом Інтернет-кафе;
- переобладнання гральних автоматів;
- розроблення особливого порядку відвідування закладу, отримання та видачі грошей;
- використання одиниць часу як аналога грошей;
- встановлення обладнання, яке дозволяє отримати виграші через Інтернет;
- організація азартних ігор під виглядом надання розважальних чи Інтернет-послуг;
- проведення ставок і видання виграшів за допомогою електронного гаманця в Інтернеті;
- відсутність зовнішньої реклами у місцях розташування гральних закладів;
- встановлення засобів відеоспостереження;
- посилена охорона гральних закладів;
- маскуванню незаконного походження прибутків від грального бізнесу;
- встановлення нічного графіка роботи закладу тощо.

Так, у ході оперативно-розшукових заходів, проведених на Волині, встановлено, що у підпільному гральному залі невістановлені власники забороненого бізнесу намагалися приховати свою протиправну діяльність, ретельно підбирали учасників азартних розваг. Як правило, тут ставки приймали лише від «своїх» перевічених клієнтів, вхід до грального залу не привертав уваги, так як був облаштований з тильної сторони багатоквартирного будинку. Заборонений законом азартний бізнес розгорнули під прикриттям Інтернет-кафе.

В іншому випадку, під час спецоперації у Миколаївській області в центрі міста виявили незаконно діючий гральний клуб, який належить відомому в регіоні оператору грального бізнесу. Працююючи нелегально, адміністрація закладу намагалась законспірувати свою діяльність. На центральному вході до приміщення висів замок та вивіска «Зачинено», проте постійні і перевірені відвідувачі мали змогу будь-коли потрапити до приміщення через «службовий» вхід, лише попередньо обумовивши час свого візиту.

Інший підпільний зал гральних автоматів, на відміну від попереднього, діяв лише у вечірній і нічний часи. Потрапити до нього та-

§ 1. Криміналістична характеристика зайняття гральним бізнесом

кож могли лише добре знайомі жінці-адміністратору постійні клієнти, які були обізнані з умовними сигналами доступу.

Конспірація може полягати у переобладнанні гральних автоматів та використанні одиниць часу як аналога грошей. Наприклад, у м. Камені-Каширському відкрився заклад із гральними автоматами. Встановлені там автомати відрізнялись від звичайних лише відсутністю купюроприймача та купюроотримувача. Його функцію виконувала дівчина-оператор, яка отримувала гроші та ключем-маніпулятором виставляла на табло автомата певну кількість секунд для гри. Виграш також обчислювався в секундах, які після закінчення гри за бажанням гравця перераховувалися у гроші і видавалися на руки.

Купюроприймач в автоматі

Гральний автомат з приймачем та видавачем для монет

Трапляються випадки, коли конспіративні заходи полягають у виплаті виграшів з використанням Інтернет-мережі. Так, закарпатські букмекери під виглядом надання послуг з поповнення рахунків Інтернет-провайдерів та мобільних операторів приймали ставки на результати спортивних подій. За вдалий прогноз відвідувачі отримували свій виграш у касира. Букмекери також встановили відповідне

комп'ютерне обладнання, яке дозволяло отримувати виграти через Інтернет-мережу.

З метою конспірації організатори грального бізнесу встановлюють особливий порядок відвідування закладу. Так, в одному зі столичних Інтернет-клубів організатори та інші учасники грального бізнесу використовували таку конспіративну схему проведення гри: гравець підходив до каси, давав гроші і отримував ваучер з кодом доступу до системи обліку. Зазначений код гравець вводив на клавіатурі обраного комп'ютера та отримував доступ до мережі, далі потрібно було обрати гру і «випробувати долю». У разі вдалої гри гравець повертав касиру ваучер та отримав готівку в еквіваленті свого виграву.

Виявлені та знешкоджені гральні заклади не завжди припиняють своє існування. Так, міліцією викрито підпільний гральний заклад у центрі м. Суми. Цей гральний заклад, що працював як Інтернет-казино, був закритий правоохоронцями пізніше тому. Згодом на місці вилученого комп'ютерного обладнання з'явилися нові гральні пристрої, а відсутність зовнішньої реклами, додаткові засоби відеоспостереження та посилена охорона мали б, на думку правопорушників, забезпечити їм існування «у тіні».

Таким чином, форми вчинення цього злочину, визначені законодавством: організація азартних ігор; проведення азартних ігор; надання можливості доступу до азартних ігор. Зазначені діяння проявляються в різних способах вчинення цього злочину.

Проте неможливо закріпити однозначного та вичерпного переліку способів вчинення цього злочину, постійно з'являються нові та більш витончені способи вчинення та приховування зайняття гральним бізнесом з використанням найновіших комп'ютерних та Інтернет-технологій.

Типова «слідова картина». Злочин як подія матеріального світу завжди викликає сукупність пов'язаних з ним змін, що відбуваються в органічній та неорганічній природі. У криміналістиці «слідову картину» злочину розуміють як комплекс слідів, які відображають картину події злочину та поведінку суб'єкта на місці злочину, і дозволяють висунути найбільш обґрунтовані версії щодо його вчинення.

Безпосереднім джерелом слідів злочину в загальному розумінні є суспільно небезпечний вплив особи, що вчинила злочин, поведінка якої проявляється у формі дії або бездіяльності, на об'єктивну дійсність, взаємодія предметів і станів, тобто сама подія злочину.

У криміналістичній науці джерела інформації про злочин поділяються на матеріальні (що виникають як результат взаємодії різних об'єктів), та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини), відповідно джерелами інформації про злочин є матеріальні та ідеальні відображення відомостей про злочин – сліди злочину.

Кожен злочин залишає певну сукупність слідів, і завданням слідчого є їхнє виявлення та уміле використання з метою розкриття злочину, розшуку й викриття злочинця. Так, не будучи свідком злочину і не сприймаючи подію злочину безпосередньо, слідчий за допомогою слідів злочину може відтворити уявну модель події і відповідно встановити спосіб вчинення злочину, особливості особи злочинця та іншу інформацію, яка необхідна для розкриття злочину. Тому дуже важливо правильно визначити, які саме сліди і де повинні або могли залишитися в результаті вчинення злочину зайняття гральним бізнесом.

Таким чином, можемо зробити висновок, що слідова картина злочину є широким поняттям, що включає в себе відображення цієї події у свідомості людей та матеріальні зміни, що утворилися внаслідок діяльності організатора грального бізнесу з організації, проведення чи надання можливості доступу до азартних ігор у формі слідів на предметах, обстановці, злочинцю, гравцях.

Слідова картина злочину як елемент криміналістичної характеристики зайняття гральним бізнесом має важливе значення, так як вивчення слідів дає змогу визначити спосіб та механізм учинення злочину, спосіб його приховання, особу злочинця (в тому числі наявність організованої злочинної групи), знаряддя вчинення злочину, і додатково встановити ряд обставин під час розслідування злочину, викрити неправдиві показання свідка або злочинця, приховані ним речові докази.

У науковій криміналістичній літературі пропонують різні класифікації типової «слідової картини» злочину залежно від обраного критерію класифікації. На нашу думку, «слідову картину» зайняття гральним бізнесом найкраще виділяти в залежності від способу вчинення злочину на слідову картину створення та діяльності власне гральних закладів (залів гральних автоматів, казино) та слідову картину створення та діяльності гральних закладів, які замасковані під законну господарську діяльність (Інтернет-клуби, спортивні бари, рекламні акції, надання платних послуг за допомогою телекомунікаційного зв'язку, проведення конкурсів).

Слідова картина створення та діяльності власне гральних закладів характеризується наявністю характерних для грального бізнесу матеріальних слідів в залежності від видів азартних ігор, які організуються чи проводяться: гральних столів, гральних фішок, карт, допоміжного грального обладнання, спеціального форменного одягу працівників тощо.

Слідова картина діяльності грального закладу, замаскованого під законну діяльність, характеризується наявністю насамперед ідеальних слідів злочину, джерелами яких будуть гравці, свідки, працівники такого закладу тощо. Матеріальні сліди в основному будуть представлені речами і документами, які створюють враження законної діяльності: комп'ютерна техніка, підключення до мережі Інтернет, документи, які регулюють діяльність закладу тощо. При цьому, на комп'ютерних засобах зазвичай міститься програмне забезпечення, яке дозволяє проводити азартні ігри або надавати доступ до них (зв'язок з віддаленим сервером чи сервером за кордоном), а доступ до такого програмного забезпечення, як правило, захищений паролями.

Пошук слідів доцільно проводити безпосередньо на місці вчинення злочину – приміщенні грального закладу. Адже мова завжди йде не тільки про матеріальні, але й про ідеальні сліди, їх носії (джерела) варто шукати безпосередньо біля грального закладу, тому що ними можуть бути особи, які постійно проживають поблизу грального закладу, а, отже, зможуть надати інформацію про режим його роботи, давність відкриття, особливі прикмети злочинців, осіб, які найчастіше його відвідують, характеристику транспортних засобів, які належать організатору грального бізнесу, а також модель та номер транспортного засобу, за якими можна буде знайти його власника та відповідно і організатора грального бізнесу. Джерелами ідеальної інформації також можуть бути особи, які працюють неподалік або постійно проходять вказаним маршрутом на роботу у один і той же час. Ідеальні сліди у вигляді образу злочинця, адреси грального закладу, особливостей його приховування чи маскуванія залишаються у пам'яті свідків та потерпілих, які відвідують гральні заклади чи живуть поблизу, а також працівників гральних закладів.

Працівники в казино

Первинну інформацію про злочин у вигляді ідеальних слідів, як правило, отримують працівники органів внутрішніх справ в ході проведення оперативно-розшукової діяльності. Вказана інформація може бути отримана під час перевірки отриманих заяв, повідомлень про злочин в порядку, встановленому ст. 214 КПК України.

Таким чином, особистісними джерелами, що фіксують ідеальні сліди, є люди, що ідеально відтворюють реальну дійсність. У кримінальному процесі особистісними джерелами криміналістичної інформації є підозрюваний, свідок, заявник, спеціаліст, цивільний позивач та відповідач. Вони зберігають у пам'яті інформацію про подію злочину у вигляді уявних образів – слідів пам'яті.

Важливу інформацію про гральний заклад, кількість працюючих, наявність охорони, кількість грального обладнання, наявність сейфу, прихованих кімнат, та власне способу діяльності (хто приймає ставки і хто видає виграші) та інші особливі характеристики грального закладу можуть надати безпосередні відвідувачі грального закладу або гравці в азартні ігри. Слідчому доцільно перед відвідуванням грального закладу допитати його постійних відвідувачів як свідків або ж доручити проведення відповідних негласних слідчих (розшукових) дій оперативним працівникам. У випадку небажання гравців надавати інформацію про гральний заклад через позитивне ставлення до його існування, доцільно допитати членів їх сімей, а також їх співмешканців. Як правило, ці особи категорично проти такої захопленості гравця і можуть надати вихідну інформацію про роботу грального закладу, суму витрачених конкретним гравцем коштів, а також

надати інформацію про особливості роботи цього закладу, отриману від гравця.

Гравці в гральному закладі

Інформацію про організацію грального бізнесу з середини, про його організаторів та партнерів можуть надати також працівники гральних закладів, оскільки вони безпосередньо спілкуються із власником цього закладу та можуть надати слідчому його опис. Так, зокрема, в ході розслідування кримінальної справи № 59–2807 працівниками слідчого управління ГУМВС України в м. Києві було допитано як свідків ряд працівників мережі гральних закладів, зокрема: особу, яка проходила стажування на посаду бармена грального закладу; особу, яка проходила стажування на посаду охоронця грального закладу; бармена; охоронця. Виходячи із наданих ними показань, слідчі змогли встановити тривалість зайняття гральним бізнесом та способи вчинення злочину.

Інформація з особистісного джерела є суб'єктивною, опосередкованою рівнем інтелекту суб'єкта, умовами сприйняття, професією, іншими суб'єктивними та об'єктивними чинниками. За характером формування слідів пам'яті (інформації) особистісного джерела в криміналістиці поділяють на: 1). осіб, які безпосередньо сприймають подію злочину або беруть участь у ній (підозрюваний, потерпілий, свідки-очевидці); 2). осіб, які опосередковано сприймають подію злочину (поняті, технічний помічник слідчого, спеціалісти).

Слідчі в процесі розслідування зайняття гральним бізнесом також практикують допит працівників органів внутрішніх справ, які здійснювали перевірку грального закладу з метою виявлення ознак злочину або ж чергових працівників, які здійснювали виїзд на місце події

за сигналом, який отримували за телефоном 102. Так, у згаданій вище кримінальній справі № 59–2807 як свідків було допитано оперуповноважених, дізнавачів, слідчих, оперуповноважених інспекторів тощо. Ці особи надали детальну інформацію про кількість виявлених фактів зайняття гральним бізнесом, проведені ними заходи, кількість вилученого грального обладнання, дані про документи, якими було задокументовано факти зайняття гральним бізнесом. Цінність такої інформації в тому, що такі працівники мають спеціальну освіту, знання та досвід виявлення і розслідування цих злочинів, а тому можуть надати слідчому детальну інформацію про обставини, які підлягають встановленню, а також допомагають встановити склад злочину зайняття гральним бізнесом. Зокрема, такі особи мають підвищені навички спостереження і можуть надати детальну інформацію про ті особливості, на які не звернули уваги «звичайні» свідки.

Матеріальні сліди також мають важливе значення для розслідування зайняття гральним бізнесом. Типовими матеріальними слідами зайняття гральним бізнесом є такі: 1) гральне обладнання; 2) кошти; 3) документи; 4) комп'ютерна інформація; 5) обладнання грального закладу, не призначене для азартних ігор; 6) інші матеріальні сліди.

Вивчення слідчої та судової практики дає підстави включити до типових матеріальних слідів, насамперед, гральне обладнання. До грального обладнання Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 р. відносить: 1) гральні автомати; 2) комп'ютерні стимулятори; 3) електронне (віртуальне) казино.

Так, зокрема, в організації грального бізнесу наявне гральне та комп'ютерне обладнання, зберігається значна кількість документів, які фіксують процес гри, рух грошових коштів – кількість зроблених ставок, кількість та суми виплачених вигравів.

Основними матеріальними слідами, які свідчать про організацію грального бізнесу, як правило, є різноманітне гральне обладнання – гральні автомати, відеоатракціони, гральні столи, комп'ютери зі спеціальним програмним забезпеченням, фішки. Таке обладнання є знаряддям вчинення злочину та вилучається під час проведення перевірок гральних закладів. Однак певний час санкція статті 203–2 КК України не передбачала конфіскацію грального обладнання, тому після закінчення розслідування воно поверталось законним власникам і використовувалося ними в подальшій незаконній діяльності. Наприклад, у справі № 1–1115/11 гральне обладнання було поверну-

то законним власникам. Проте більшість суддів все ж застосовували конфіскацію грального обладнання як знаряддя вчинення злочину. У справі № 1–832/2011 конфісковано в дохід держави всі вилучені гральні автомати.

Після доповнення санкції статті 203–2 КК України додатковим покаранням у вигляді конфіскації грального обладнання Законом від 15 листопада 2011 р. ця проблема була вирішена і зараз все гральне обладнання підлягає конфіскації.

**Гральне обладнання
(гральний стіл)**

Фішки

Джерелами інформації про злочин також є вінчестери комп'ютерів, на яких зберігаються спеціальні програми для організації азартних ігор, встановлене спеціальне програмне забезпечення для доступу до серверів для азартних ігор. У випадку організації грального бізнесу за допомогою мережі Інтернет, як правило, у більшості випадків важко встановити чітке місце вчинення злочину, адже дуже часто сервер для азартної гри знаходиться в іншій країні у власності іноземної компанії. Системні блоки також, як правило, визнаються засобами вчинення злочину і конфіскуються.

Важливими матеріальними джерелами інформації про злочин є також документи. З криміналістичної точки зору документи розглядаються, перш за все, як ефективний слідосприймаючий матеріал, який має велике значення в розслідуванні цієї категорії злочинів.

Документація, а також неофіційна бухгалтерія, в тому числі записи в блокнотах про облік доходів і витрат – такі документи зберігаються при матеріалах кримінального провадження. *Наприклад, у справі № 1–570/11 суд вирішив, три рукописні аркуші з записами*

зберігати в матеріалах справи як речові докази. Ці документи дозволяють встановити факт отримання прибутку від зайняття гральним бізнесом та факти і суми виплачених вигравішів.

У РФ вилучені в ході розслідування чорнові записи дозволили встановити розмір доходу, отриманого організатором від проведення азартних ігор в кожному з трьох гральних закладів. Як зазначено в матеріалах справи, вилучені в ході огляду місця події зошити з чорновими записами свідчать, що громадянин отримав дохід від діяльності трьох гральних закладів у розмірі 4 174 528 рублів

Бухгалтерська документація є важливим джерелом інформації, яке розкриває модель організації грального бізнесу та отримувані прибутки, а також надає інформацію про співучасників злочину, оскільки з ними, як правило, існують договірні відносини (здавання в оренду комп'ютерів, надання доступу до мережі Інтернет, надання в оренду приміщення, тощо). Важливими матеріальними слідами є також документи як сліди-предмети, які свідчать про бухгалтерську, підприємницьку та іншу діяльність, що відображає перерахування коштів з одного рахунку на інший, отримання коштів у готівковій формі, засвідчують укладання угод та проведення інших операцій, які дають можливість виявити співучасників цього злочину. У цьому випадку доцільно також допитати самого бухгалтера, який може надати інформацію про обсяги бізнесу, наявність інших гральних закладів, кількість відвідувачів, прибутки тощо.

Інформацію про особу злочинця може надати сама обстановка в приміщенні грального закладу. Зокрема, практично в кожному закладі є кабінет його власника, де можуть знаходитися особисті документи, фотографії, особисті речі, записники, телефонні книжки тощо. Якщо за цими речами особу організатора встановити неможливо, то окрему інформацію можуть надати відбитки пальців, залишені в кабінеті, біля сейфу, каси грального закладу тощо.

Особисті речі, залишені в гральному закладі відвідувачами, можуть надати інформацію про їх особу, а в майбутньому ці особи можуть бути свідками у кримінальному провадженні.

Таким чином, слідова картина як елемент криміналістичної характеристики злочину має важливе значення як у теоретичному значенні – для розробки методики розслідування злочину, так і у практичному значенні – для встановлення інших обставин вчинення зайняття гральним бізнесом, а тому детальне вивчення слідової картини вчи-

нення зайняття гральним бізнесом часто є основою успішного розкриття та розслідування цього злочину.

Особа злочинця. Одним із найважливіших елементів криміналістичної характеристики зайняття гральним бізнесом є особа злочинця, так як вона визнається сполучним елементом для всіх елементів криміналістичної характеристики будь-якого виду злочину. Це пов'язане з тим, що предмет злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, залишені сліди тощо завжди обумовлені особистісними якостями злочинця, а дії, які він реалізовує під час вчинення злочину, є взаємозалежною системою внутрішніх (психічних) і зовнішніх (динамічних) рухів.

Криміналістична характеристика особи злочинця зазвичай здійснюється за такими ознаками: а) соціальні – соціальне становище, освіта, національність, сімейний стан, професія і тому подібне; б) психологічні – світогляд, переконання, навички, звички, емоції, відчуття, темперамент тощо; в) фізіологічні – анатомічні і функціональні ознаки, біохімічні особливості крові, слини тощо.

Організатори азартних ігор відповідно до ст. 1 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» – це фізичні та юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють діяльність з організації і проведення азартних ігор з метою отримання прибутку. Організація і проведення азартних ігор – діяльність організаторів азартних ігор, що здійснюється з метою створення умов для здійснення азартних ігор та видачі виграшів (призів) їх учасникам. Отже, організатори азартних ігор можуть одночасно здійснювати як їх організацію, так і одночасне їх проведення. Між тим, доступ до азартних ігор можуть забезпечувати й інші особи, які не є організаторами цієї незаконної діяльності.

Зайняття гральним бізнесом в залежності від способу його вчинення вчиняють такі види особи злочинця: «реальний» організатор грального бізнесу, «номінальний» організатор грального бізнесу, наймані особи – виконавці злочину (круп'є, касири, адміністратори).

«Реальним» організатором (власником) грального бізнесу є, як правило, колишні власники казино та інших гральних закладів, які не хочуть втрачати стабільні прибутки від азартних ігор, а тому організовують діяльність зовні законних закладів – Інтернет-клубів, спортивних клубів, вікторин, Інтернет-казино, а також винаходять інші способи приховування цього злочину. Окремі злочинці не намагаються замаскувати свою діяльність, а продовжують її у підпільних кази-

но, посилюючи заходи безпеки та допускаючи лише постійних перевірених клієнтів, вони і є організаторами злочину в розумінні ст. 27 КК України.

Більшості з них властиве бажання швидкого накопичення багатства без будь-яких затрат, пристрасть до збагачення будь-яким шляхом, прагнення здобути легкі гроші з усвідомленням того, що їх діяльність є злочином, проте суб'єктивно внутрішньо не погоджуючись з цим, вважаючи свою діяльність звичайним бізнесом. Ці особи не бажають втрачати легкі прибутки, які вони отримували, не докладаючи зусиль та не відповідаючи за злочинну діяльність. Тому ними створюються організовані злочинні групи з розподілом ролей з метою організації мережі гральних закладів.

Для членів організованої злочинної групи характерна невелика чисельність (у межах від п'яти до десяти осіб), порівняно проста організаційна структура, досить високий загальний і злочинний професіоналізм членів її керівної і виконавчої ланки. Ці особи на договірних засадах наймають на роботу технічних працівників (виконавців, робітників), які забезпечують роботу грального закладу та його охорону. Особи ж, які виконують технічну роботу в групі, далеко не завжди поінформовані про її злочинний характер, групи створюються з метою здійснення тривалого злочинного бізнесу. Керівники цих злочинних груп характеризуються великим ступенем активності у вчиненні злочинів і керівництві діями її членів. Найбільш слабкі ланки ОЗГ – особи, що виконують технічні функції. Як правило, за одним гральним закладом організатором закріплюється конкретна особа, яка постійно знаходиться в гральному закладі та керує його роботою, проте офіційно не має відношення до його створення.

Таку групу, як правило, складають: 1) особа, яка є особистим помічником власника грального бізнесу і від його імені надає вказівки і формує групу. Ця ж особа самостійно або через найманих осіб шукає підставних осіб, які в подальшому реєструються суб'єктами підприємницької діяльності і стають «номінальними» організаторами грального бізнесу, а також здійснює пошук касирів, круп'є, барменів, охоронців тощо; 2) особа, яка веде офіційну та неофіційну бухгалтерію, подає звітність і керує всіма фінансовими питаннями – «фінансовий директор»; 3) особи, які є номінальними директорами компаній-партнерів, які здають в оренду гральне обладнання, приміщення для гральних закладів тощо, але самі не здійснюють азартних ігор. У цій групі

кожному відводиться своя роль, і кожна з таких осіб наймає на роботу працівників, які можуть і не знати справжню мету своєї діяльності і не бути знайомими з власником закладу. «Реальним» організатором грального бізнесу також є особа, яка самостійно створила гральний заклад та здійснює керівництво ним.

«Номінальним» організатором грального бізнесу є особа, яка займається підприємницькою діяльністю та отримує прибуток від проведення азартних ігор, тобто формальний власник грального закладу. Ця особа укладає договори, забезпечує поточну господарську діяльність закладу і, як правило, зареєстрована суб'єктом підприємницької діяльності, є організатором або виконавцем злочину в розумінні ст. 27 КК України залежно від способу його вчинення.

Зазвичай таких осіб підбирають завчасно безпосередні члени організованої злочинної групи і оформляють на них всю офіційну дозвілну та господарську документацію.

«Номінальними» організаторами найчастіше є особи, які не займають високого становища у суспільстві, не мають вищої освіти і стабільної роботи. Вони погоджуються бути «номінальними» власниками за окрему плату виключно з метою покращення матеріального становища.

Після прийняття Закону України «Про амністію у 2011 році» «номінальними» організаторами все частіше ставали інваліди, особи, які мають хвороби, що підпадають під перелік для застосування амністії і звільнення від кримінальної відповідальності, неповнолітніх дітей чи непрацездатних батьків тощо. Наприклад, у справі № 1-185/11 особу звільнено від кримінальної відповідальності на підставі того, що вона має на утриманні неповнолітніх дітей. У справі № 1-1115/11 підставою для звільнення підсудного від кримінальної відповідальності стала тяжка хвороба, яка перешкоджала відбуванню покарання.

Окрему групу складають працівники грального закладу, які безпосередньо беруть участь у проведенні азартних ігор (касири, круп'є, адміністратори), які притягуються до кримінальної відповідальності за зайняття гральним бізнесом у випадку, коли правоохоронні органи фіксують факт отримання ними ставки та виплати виграшу, а також отримання прибутку від такої діяльності. Вони є виконавцями або пособниками у вчиненні злочину в розумінні ст. 27 КК України, залежно від їх ролі у вчиненні злочину. Зокрема, адміністратора-касира засуджено за зайняття гральним бізнесом у справі № 1/2608/533/12.

§ 1. Криміналістична характеристика зайняття гральним бізнесом

У справі № 1–900/11 двох адміністраторів-касирів, яких обвинувачували в пособництві зайняттю гральним бізнесом, звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Касира грального закладу також визнано винуватою у вчиненні зайняття гральним бізнесом за попередньою змовою з іншою особою та звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з застосуванням Закону України «Про амністію у 2011 році» у справі № 1–1203/2011.

Круп'є

Працівники грального закладу, як і «номінальні» організатори грального бізнесу, не займають високого становища в суспільстві, не мають вищої освіти та постійної роботи, раніше несудимі. Вони влаштовуються на роботу в гральний заклад тільки з метою отримання доходу та грошей на життя.

Власники бізнесу, які знаходяться в тіні («реальні» організатори), навпаки – мають високий рівень освіченості і управлінський досвід. Більшість з них безпосередньо бере участь у фінансово-комерційній діяльності різного роду суб'єктів господарювання (керівники приватних підприємств, власники серйозних корпорацій тощо) та займає високе становище у суспільстві. Крім того, такі особи не перебувають на обліках в ОВС і взагалі не мають кримінального минулого.

До специфічної категорії відносяться також «реальні» власники Інтернет-клубів, Інтернет-казино, які вчиняють злочини за допомогою комп'ютерних систем та мережі Інтернет. Такі особи, як правило, керують організованими злочинними групами, розподіляють ролі їх учасників,

при цьому учасниками такої групи обов'язково є фахівці комп'ютерної галузі, інженери-техніки, програмісти, які розуміються на принципах роботи комп'ютерних систем та спеціальних програм, а також учасники групи за кордоном. Це пояснюється тим, що організованим злочинним угрупованням, які мають широке коло впливу, не становить великих проблем перевести гроші на закордонні банківські рахунки, або через підставні компанії в офшорних зонах легалізувати їх, щоб в подальшому використовувати їх в іншій діяльності в Україні. Це також дає можливість розмістити ігрові сервери за кордоном або замовити спеціальні програми чи обладнання. Керівники цих організованих груп самі в минулому були власниками гральних закладів та знають основи управління гральним закладом і особливості проведення азартних ігор.

За соціальними ознаками «реальні» організатори грального бізнесу, як правило, люди, які займають високе соціальне становище, мають вищу економічну освіту, досвід ведення грального бізнесу та управління персоналом. Багато з них мають знайомства та зв'язки в правоохоронних та інших державних органах, раніше не були судимі. «Номінальні» організатори та наймані особи в гральних закладах навпаки – здебільшого мають середню освіту, не мають постійної роботи, часто відносяться до незахищених верств населення (інваліди, пенсіонери), розлучені, дуже рідко раніше судимі.

За психологічними ознаками «реальні» організатори таких злочинних груп для зайняття гральним бізнесом мають вольовий, керівний характер, є темпераментними та амбітними людьми. Практично всі організатори вважають, що гральний бізнес не може бути злочинним, а є лише одним з видів бізнесу – підприємницької діяльності. Вони не вважають це злочинною діяльністю, не вважають, що наносять шкоду суспільству чи психіці гравців. Ця діяльність для них є професійною без жодних особистісних чи психологічних емоцій щодо усвідомлення її як діяльності злочинної. Основна їхня мета – отримання якомога більшого прибутку від цієї діяльності. Їх лідерські якості дозволяють їм організувати професійно ведення такого бізнесу, мати в підпорядкуванні значну кількість персоналу та організувати злочинну групу для професійного та стабільного ведення бізнесу.

«Номінальні» ж організатори грального закладу та наймані працівники, як правило, є людьми, які легко піддаються чужому впливу, схильні до песимістичного настрою, вважають себе невдахами та такими, що їм не пощастило в житті, а можливість отримати гроші, став-

ши номінальним власником грального закладу чи найнятися на роботу в гральний заклад, сприймають як єдину роботу, на яку вони можуть влаштуватися, отримати доходи та вирішити економічні проблеми.

За фізіологічними ознаками важко відокремити організаторів грального бізнесу як певний вид злочинців. Разом з тим, рівень їхнього достатку дозволяє їм тримати своє тіло у хорошій фізичній формі. «Реальний» організатор грального бізнесу за зовнішнім виглядом є класичним бізнесменом у розумінні і уяві більшості населення, він носить дорогий одяг, дотримується ділового стилю в одязі, використовує транспорт представницького класу тощо. «Номінальний» власник грального закладу чи найманий працівник навпаки має неохайний вигляд, одягається в недорогий одяг, виглядає старше своїх років та має хронічні хвороби чи інвалідність, які в майбутньому дозволяють йому уникнути кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину.

Таким чином, особою злочинця в гральному бізнесі є «реальний» організатор грального бізнесу, «номінальний» організатор грального бізнесу, наймані особи – касири, адміністратори, оператори, круп'є тощо. Вони відрізняються за соціальними, психологічними та фізіологічними ознаками.

Особа злочинця є сполучним елементом для інших складових частин криміналістичної характеристики злочину, оскільки дозволяє отримати інформацію про предмет злочинного посягання, спосіб вчинення та приховування злочину, сліди злочину та допомагає слідчому встановити ряд обставин справи під час розслідування.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. *Які елементи криміналістичної характеристики зайняття гральним бізнесом?*
2. *Який основний та додатковий предмети безпосереднього злочинного посягання зайняття гральним бізнесом?*
3. *В яких формах вчиняється зайняття гральним бізнесом?*
4. *Які способи безпосереднього вчинення зайняття гральним бізнесом?*
5. *Які способи приховування зайняття гральним бізнесом?*
6. *Які види слідової картини зайняття гральним бізнесом? Їх особливості?*
7. *Які типові матеріальні сліди зайняття гральним бізнесом?*
8. *Які види особи злочинця зайняття гральним бізнесом?*

§ 2. Початок досудового розслідування та обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом

Початок досудового розслідування зайняття гральним бізнесом має певні особливості, які обумовлюються способами вчинення цього злочину (організація, проведення або надання можливості доступу до азартних ігор), високою латентністю злочину (різноманітними способами приховування злочину, маскуванню під законну діяльність, використання новітніх технологій) та складністю встановлення особи злочинця.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Відповідно до ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Таким чином, приводом для внесення відомостей про зайняття гральним бізнесом і відповідно початку досудового слідства є заяви чи повідомлення про вчинення цього злочину або ж самостійне виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину.

Заяви, повідомлення про злочин зайняття гральним бізнесом, як правило, надходять від громадян, які проживають поряд, а також

членів сімей та родичів самих гравців в азартні ігри з метою припинити їх участь у цьому.

Відповідно до ч. 1 ст. 60 КПК України заявником є фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим. Заявник є учасником кримінального провадження і має ряд прав, зокрема: 1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; 2) подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи; 3) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування.

Особливістю грального бізнесу є те, що часто заяви про злочин подаються так званими конкурентами у бізнесі, які підписуються взагалі сторонніми особами, що не мають жодного відношення чи зацікавленості у цьому, за окрему плату. Заяву про злочин також іноді подають «номінальні» організатори грального бізнесу чи працівники гральних закладів, які бояться притягнення їх до кримінальної відповідальності і бажають припинити злочинну діяльність. Відповідно до КПК України 1960 року такі заяви визнавалися окремим приводом до порушення кримінальної справи – явкою з повинною.

Відповідно до ст. 216 КПК України розслідування зайняття гральним бізнесом належить до повноважень слідчих органів внутрішніх справ, отже, такі заява чи повідомлення повинні бути подані до ОВС або ж до прокурора, якому відповідно до ч. 7 ст. 214 КПК України надається право зареєструвати таку заяву чи повідомлення про кримінальне правопорушення.

Оскільки КПК України не передбачає форму, зміст, обов'язкові елементи чи реквізити такої заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення, незалежно від повноти викладу фактичних даних, форми їх подачі (усно, письмово), орган розслідування зобов'язаний прийняти та зареєструвати таку заяву, повідомлення, відмова в її реєстрації та прийнятті з будь-яких причин згідно з ч. 4 ст. 214 КПК України не допускається.

Заяви або повідомлення про зайняття гральним бізнесом фізичних осіб можуть бути усними або письмовими. Повідомлення ж юридичних осіб (їх посадових осіб) повинні бути викладені лише в письмовій формі. Оскільки КПК України не містить порядку прийняття таких заяв, повідомлень про злочин детально порядок прийняття таких заяв кожним з органів розслідування врегульовують спеціальні інструкції.

Якщо ж заява, повідомлення про зайняття гральним бізнесом подається «номінальним» організатором грального бізнесу, працівником грального закладу чи будь-яким іншим співвиконавцем злочину та носить характер явки з повинною, яка в КПК України 1960 року була окремим приводом до порушення кримінальної справи, то на сьогодні така заява приймається та вноситься до Єдиного реєстру досудових розслідувань на загальних підставах та є приводом для початку досудового розслідування.

Такі заяви можуть подавати у випадку, якщо вказані особи не бажають продовжувати злочинну діяльність чи хочуть пом'якшити собі покарання за цей злочин, так як не відігравали серйозної ролі і не робили складних організаційних дій на його вчинення. Стимулом для волевиявлення до повідомлення правоохоронних органів про зайняття ними гральним бізнесом лежать різноманітні фактори, які за характером мотивації можна поділити на: а). внутрішні фактори особи, яка з'явилася з повинною, що визначають мотивацію її поведінки (страх перед кримінальним покаранням, прагнення до безпеки, душевного комфорту, страх за безпеку сім'ї, сором перед знайомими тощо); б). зовнішні фактори, які стимулюють до явки з повинною (зміна законодавства і посилення кримінальної відповідальності за такий злочин та визнання цього злочину особливо тяжким, притягнення до кримінальної відповідальності знайомих, постійні перевірки гральних закладів, осуд родичами такої діяльності тощо).

Іншим приводом для початку досудового розслідування відповідно до ст. 214 КПК України є самостійне виявлення слідчим чи прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Відповідно такі відомості можуть бути отримані:

- в результаті безпосередньої діяльності слідчого (зокрема у випадку розслідуванням ним інших злочинів чи виконання оперативними підрозділами певних слідчих (розшукових) дій);
- від оперативно-розшукових органів в результаті проведення ними ОРД;
- з інших джерел (ЗМІ, повідомлення в мережі Інтернет, оголошення тощо).

Так, гральний бізнес часто пов'язаний з діяльністю організованих злочинних груп та іншими злочинами, такими як ухилення від сплати податків, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, шахрай-

ство, підроблення документів тощо. Під час розслідування цих злочинів слідчий чи працівники оперативних підрозділів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій отримують інформацію про вчинення зайняття гральним бізнесом. У цьому випадку джерелом, в якому будуть міститися відомості про вчинення цього злочину, які можуть бути внесені до Єдиного реєстру, є документи, в яких міститимуться вказані відомості.

У випадку виявлення зайняття гральним бізнесом в ході розслідування інших злочинів відповідно до ст. 216 та 217 КПК України такі матеріали об'єднуються в одне провадження та розслідуються слідчим, який виявив цей факт і якому підслідний цей злочин. Якщо ж зайняття гральним бізнесом виявлено слідчим інших органів, яким не підслідний цей злочин, він виділяється в окреме провадження і передається за підслідністю, а у випадку неможливості такого виділення прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, своєю постановою визначає підслідність всіх цих злочинів. Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування приймається прокурором.

Приклад шахрайства з виграшами в казино було виявлено правоохоронними органами в Австралії. Колишній працівник одного казино купив за готівку будинок, що стало причиною його перевірки правоохоронними органами. Правоохоронці мали інформацію, що сім'я цієї особи розповсюджувала наркотики, а кошти для купівлі будинку були надані сім'єю. Але особа надала свій рейтинг гравця в казино для доведення того, що він, поставивши 20 000 австралійських доларів, за два тижні зміг виграти понад 400 000 австралійських доларів. У правоохоронців існували підозри, що співучасник у казино сфальсифікував цей рейтинг гравця, але довести це їм не вдалося.

Повідомлення, опубліковані в засобах масової інформації (пресі) – це статті, замітки тощо. Під пресою розуміються періодичні і продовжувальні видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію, а також додатки до них у вигляді видань газетного та журнального типу (ст. 1 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»).

Досить часто такі повідомлення про гральний бізнес з'являються по телебаченню, зокрема практично в кожній телепередачі «Гроші» на телеканалі 1+1 журналісти викривають факти зайняття гральним

бізнесом. Цінність такої інформації в тому, що журналісти можуть надати відеозапис з зафіксованим процесом вчинення злочину. Так, зокрема, розміщений у програмі 13 грудня 2011 року сюжет про діяльність підпільного залу гральних автоматів у м. Києві біля аеропорту «Жуляни» неподалік райвідділу міліції став підставою для проведення перевірки цього закладу органами внутрішніх справ, вилучення грального обладнання та порушення кримінальної справи за фактом зайняття гральним бізнесом. У цьому випадку приводом до порушення кримінальної справи було не повідомлення журналістів, а виявлення ознак злочину органом дізнання. Хоча саме журналісти готували відеосюжет про цей факт злочину, самі спробували зіграти в азартну гру, зафіксували процес гри на відео і могли надати значно більше інформації про злочин, який вчинявся та надати об'єкти, що могли набути значення речових доказів (відеозапис, чеки тощо). Часто власники інших гральних закладів, які є конкурентами у бізнесі, спеціально повідомляють журналістам факти зайняття гральним бізнесом чи спеціально укладають з ними угоди, щоб за допомогою журналістів викрити діяльність конкурентів. Ці особи дуже часто самі надають журналістам первинну інформацію про злочин (спосіб вчинення, адреси гральних закладів, імена організаторів тощо).

Таким чином, розміщені стаття чи відеосюжет є джерелом інформації для ОВС, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Без сумніву, отримана інформація про факти зайняття гральним бізнесом потребує перевірки, тому що часто досить складно відрізнити азартну гру від неазартної, оскільки межа між такими іграми є дуже тонкою. Тому КПК України передбачає під час внесення у реєстр відомостей про кримінальне правопорушення встановлення попередньої кваліфікації злочину та фіксації в реєстрі інформації про попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність.

У процесі досудового розслідування слідчому необхідно встановити основні ознаки азартної гри: ставка, вигреш та випадковість, факти організації, проведення та надання можливості доступу до таких азартних ігор та інші обставини, які підлягають встановленню та доказуванню відповідно до ст. 91 КПК України. Вони складають предмет доказування та мають бути встановлені в будь-якому кримі-

нальному провадженні. Але цей загальний для усіх випадків перелік необхідно деталізувати з урахуванням особливостей криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень про зайняття гральним бізнесом. Таким чином, у кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом підлягають встановленню такі обставини.

Подія кримінального правопорушення. У вчиненні зайняття гральним бізнесом до події кримінального правопорушення в першу чергу відносять форму та спосіб вчинення зайняття гральним бізнесом та час і місце його вчинення.

- *Хто, коли і за яких обставин повідомив про зайняття гральним бізнесом і що саме було повідомлено?*

Від того, хто і яким чином повідомив про вчинення цього злочину, чи можливо він був виявлений правоохоронними органами самостійно, залежить кількість первинної інформації, яка матиме доказове значення.

Зокрема, якщо про факт вчинення злочину повідомляють засоби масової інформації, до такого повідомлення зазвичай додаються матеріали фото- чи відеофіксації вчинення цього злочину. Так, після встановлення достовірності запису факту вчинення цього злочину на аудіо- чи відеоносій, необхідно вжити заходів до дослідження вказаних джерел інформації та прийняти рішення, з чого почати досудове розслідування. Дослідження питань, пов'язаних зі змістом фото- чи відеозапису, сприятимуть розшуку злочинців.

Якщо ж інформація отримана від працівників грального закладу, слідчому насамперед слід звернути увагу на отримання так званої «внутрішньої» інформації про особливості організації азартних ігор, особу організатора, наявність співучасників, порядок роботи закладу тощо.

Якщо таке повідомлення надійшло від інших осіб, то основну увагу слід приділити встановленню джерела отриманої ними інформації.

- *У якій формі було вчинено зайняття гральним бізнесом: організація азартних ігор, проведення азартних ігор чи надання можливості доступу до азартних ігор?*

Зазвичай слідова картина, перед якою опиняється слідчий на місці події, одразу не дає можливості визначити, у якій формі було вчинено цей злочин. Слідчий, плануючи діяльність з розслідування факту зайняття гральним бізнесом, повинен висунути всі можливі версії, що не суперечать вже зібраній інформації, не обмежуючись якою-небудь однією.

Перевірити висунуті версії допоможуть насамперед сліди, які залишилися на місці злочину, а також повідомлення свідків, підозрюва-

них, заявників тощо (працівників грального закладу, гравців, осіб, які працюють чи проживають поряд).

- *Які основні способи дій злочинців?*

Час, місце і спосіб вчинення кримінального правопорушення тісно пов'язані між собою та обумовлюють один одного. Разом з цим, способу вчинення кримінального правопорушення традиційно надається більш суттєве значення. Від того, наскільки повно буде досліджений спосіб вчинення цього злочину, багато в чому залежить ефективність розшуку злочинців, а також успішність дослідження інших обставин вчиненого кримінального правопорушення, визначення, чи має місце мережа гральних закладів, яка кількість осіб має доступ до азартних ігор.

Крім того, за способом дій злочинців (кожного з них окремо чи всієї групи в цілому) можна встановити, хто саме вчинив кримінальне правопорушення, чи мала місце діяльність організованої групи. Виходячи зі способу, можна певним чином прогнозувати подальшу поведінку злочинця, висувати обґрунтовані версії про реальні мотиви вчинення зайняття гральним бізнесом.

- *Чи не намагалися винуваті особи приховати, хоча б тимчасово, підготовку до вчинення зайняття гральним бізнесом, а також власне вчинення зайняття гральним бізнесом?*

В залежності від того, наскільки ретельно буде досліджена ця обставина, залежить перевірка версій про те, хто саме брав участь у вчиненні злочину, яка кількість осіб брала участь у вчиненні злочину, чи має місце діяльність «реального» організатора грального бізнесу, а також встановлення цілей і мотивів тих чи інших дій.

- *Які знаряддя були використані для вчинення зайняття гральним бізнесом: гральне обладнання, спеціальне програмне забезпечення, комп'ютерні технології, мережа Інтернет, а також чи маскувалося це обладнання під законне?*

Від встановлення вказаних обставин залежить і ступінь суспільної небезпеки зайняття гральним бізнесом, доступність азартних ігор, суспільно-небезпечний вплив для населення.

Зокрема, вчинення зайняття гральним бізнесом шляхом створення грального закладу з класичним гральним обладнанням дає доступ до азартних ігор значно меншій кількості населення, ніж створення спеціального сайту в мережі Інтернет, де надається доступ до азартних ігор невизначеній кількості осіб, включаючи неповнолітніх та лудоманів.

- *Хто був гравцем в азартні ігри?*

Важливо встановити якісні й кількісні характеристики гравців. Іншими словами, необхідно не просто з'ясувати кількість гравців у цьому гральному закладі, але і те, чи був дозволений доступ неповнолітнім до азартних ігор, чи багато залежних від азартних ігор гравців приймало участь в азартних іграх.

- *Що було місцем вчинення зайняття гральним бізнесом?*

Місце вчинення зайняття гральним бізнесом нерозривно пов'язане зі способом його вчинення, в тому числі з бажанням приховати вчинення злочину. Зокрема, досить часто злочинці приховують гральний заклад під виглядом законного закладу (Інтернет-клубу, спортивного клубу).

Якщо ж цей злочин вчиняється з використанням мережі Інтернет, виявити місце події буває вкрай складно, або і неможливо, тому що в цьому випадку практикується створення ігрового серверу за кордоном і реєстрація доменного імені на компанію, яка зареєстрована в офшорних зонах.

- *Які часові межі вчинення зайняття гральним бізнесом: коли було організовано гральний бізнес і яка тривалість проведення азартних ігор у ньому?*

Можливий визначений розрив у часі між створенням грального закладу і проведенням азартних ігор у ньому. Це часто обумовлене бажанням якомога краще приховати вчинення злочину і певний час здійснювати зовні законну господарську діяльність. Часто такий розрив пов'язаний з відшукуванням осіб, які можуть стати «номінальними» організаторами грального бізнесу.

У будь-якому випадку в залежності від слідчої ситуації, що складеться на тому чи іншому етапі розслідування, визначається ступінь повноти дослідження цього питання. Слідчий повинен вирішити, на скільки точно можуть і повинні бути встановлені часові межі вчинення зайняття гральним бізнесом.

Винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Ця група обставин передбачає встановлення суб'єкта (фізична, осудна особа віком від 14 років), за можливістю – його персоналіфічні дані (прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження і проживання), громадянство.

Потрібно також враховувати визначення понять, що містяться у Законі України «Про заборону грального бізнесу в Україні» (ст. 1),

а саме: організатори азартних ігор – фізичні та юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, що здійснюють діяльність з організації і проведення азартних ігор з метою отримання прибутку. Тому для розслідування важливим є також встановлення фізичної особи, яка створила юридичну особу для вчинення цього злочину.

Якщо зайняття гральним бізнесом вчинено у складних формах співучасті (тобто з розподілом ролей), то слід встановити у фактичних діях кожного співучасника юридичні ознаки визначеного виду співучасника, що встановлені ст. 27 КК України. Крім того, слід враховувати, що зазвичай співучасниками є «реальний» організатор грального бізнесу, «номінальний» організатор грального бізнесу, працівники грального закладу.

- *Хто вчинив кримінальне правопорушення?*

Це головна обставина, що підлягає з'ясуванню в процесі розслідування кримінального правопорушення. Повинна бути встановлена кількість правопорушників, прізвище, ім'я і по батькові кожного, стать, вік та інші анкетні дані. Також необхідно одержати дані про особу кожного з злочинців для відповіді на питання про причини, справжні цілі й мотиви протиправної поведінки тощо. Крім того, повинні бути досліджені й ті зв'язки, що поєднували злочинців та без з'ясування яких неможливо правильно визначити роль кожного в злочинній групі взагалі, й у вчиненні розслідуваного кримінального правопорушення зокрема. В остаточному підсумку повинна бути створена достовірна інформаційна модель злочинця, що необхідна як для його встановлення, розшуку, вибору тактики роботи з ним, так і для оцінки його небезпеки і призначення йому справедливого покарання.

- *Скільки осіб брало участь у вчиненні зайняття гральним бізнесом?*

Злочинці, як правило, не беруть у групу людей, участь яких у вчиненні кримінального правопорушення не викликана необхідністю. Якщо зайняття гральним бізнесом вчиняється шляхом створення класичного невеликого грального закладу (залу гральних автоматів), як правило, співучасники не залучаються. Проте у разі створення великого грального закладу (казино, Інтернет клубу тощо) необхідним є залучення працівників, які проводитимуть азартні ігри. Коли ж планується створення мережі гральних закладів, необхідним є створення організованої злочинної групи, кожен з учасників якої відповідатиме за певний етап вчинення злочину. Для визначення ролі кожного зі зло-

чинців і ступеня його відповідальності важливо точно встановити, хто саме брав участь на тому чи іншому етапі вчинення злочину.

- *Якщо кримінальне правопорушення вчинено групою осіб, яку роль виконувала кожна з цих осіб, чи була група організованою, на якій території діяла?*

Результат дослідження цих обставин дозволяє зрозуміти справжній ступінь небезпеки злочинної групи, що вчинила зайняття гральним бізнесом, можливе створення ними інших гральних закладів. Крім того, вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою визнається обтяжуючою, а організованою групою – особливо обтяжуючою обставиною.

- *Яка основна мета й мотиви протиправних дій?*

Оскільки зайняття гральним бізнесом є злочином у сфері господарської діяльності, його вчинення завжди має на меті отримання прибутку. Проте прибуток організатора грального бізнесу і працівників грального закладу, які надають доступ до азартних ігор, є різними. Для працівників цей прибуток полягає в отриманні заробітної плати від прийняття участі у вчиненні злочину.

Мотив під час вчинення зайняття гральним бізнесом завжди є корисливим. Як правило, організатори грального бізнесу, які вчиняють цей злочин, є колишніми власниками гральних закладів, коли проведення азартних ігор в Україні було дозволено і які з заборобою не бажають втрачати стабільні значні прибутки. Для працівників грального закладу та для «номінальних» організаторів грального бізнесу корисливий мотив проявляється у бажанні отримати матеріальну винагороду за роботу в гральному закладі чи його оформлення на особу.

Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат. До обставин, що підлягають встановленню і дослідженню, відносяться характер і розмір шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. Вчинення зайняття гральним бізнесом є причиною заподіяння не лише матеріальної шкоди гравцям в азартні ігри, але й іншим особам – членам сім'ї гравця, тому що для участі в азартних іграх ним використовується майно, нажите ними спільно. Цей злочин також завдає фізичної шкоди гравцям, так як азартні ігри формують залежність і призводять до неконтрольованих проявів гри.

Тому слідчий зобов'язаний встановлювати конкретний вид заподіяної шкоди і його розмір.

Обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження. У відповідних випадках підлягає встановленню вчинення кримінального правопорушення повторно, за попередньою змовою групою осіб; діяльність із створенням організованої групи чи злочинної організації.

Кримінальне провадження закривається в разі, якщо: 1). встановлена відсутність події кримінального правопорушення; 2). встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3). не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; 4). набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; 5). помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; 6). існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням.

Зокрема, декриміналізація ст. 203 КК України призвела до закриття значної кількості проваджень про зайняття гральним бізнесом, які були порушені в момент, коли не існувало спеціальної статті 203–2, яка передбачає кримінальну відповідальність саме за цей злочин.

Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК України, а також на підставі закону України про амністію чи акта помилування.

Значна кількість осіб також була звільнена від покарання за вчинення зайняття гральним бізнесом на підставі Закону України «Про амністію у 2011 році».

Таким чином, кримінальне провадження про зайняття гральним бізнесом може бути розпочате на підставі заяви чи повідомлення про вчинення цього злочину або ж самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення цього злочину. Такі заяви чи повідомлення можуть надходити від громадян, які проживають поряд з гральним закладом; членів сімей та родичів самих гравців в азартні ігри з метою припинити їх участь у цьому; конкурентами по «бізнесу»; «номінальними» організаторами грального

бізнесу чи працівниками грального закладу. Самостійне виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення зайняття гральним бізнесом зазвичай відбувається в результаті: безпосередньої діяльності слідчого (зокрема, у випадку розслідуванням ним інших злочинів); отримання інформації від оперативно-розшукових органів в результаті проведення ними ОРД; отримання інформації з інших джерел (ЗМІ, повідомлення в мережі Інтернет, оголошення тощо).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. *Які приводи для початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом?*
2. *Які обставини підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом?*
3. *Яку групу обставин включає подія кримінального правопорушення у провадженнях про зайняття гральним бізнесом?*
4. *Яку групу обставин включає в себе винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення?*
5. *Які обставини включають в себе вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат?*
6. *Що включають в себе обставини, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження?*
7. *Які обставини встановлюються в кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання?*

§ 3. Типові слідчі ситуації та відповідні їм алгоритми дій слідчого на початковому етапі розслідування зайняття гральним бізнесом

Під час розслідування будь-яких злочинів, в тому числі й зайняття гральним бізнесом, слідчий змушений діяти в різних умовах і за різних обставин, що виникають внаслідок впливу особливостей цього злочину, зокрема, місця його вчинення, способів його вчинення та приховування, особливо реального та номінального організаторів грального бізнесу, взаємозв'язком вчинення злочину з іншими процесами об'єктивної реальності, а також поведінкою і взаємодією учасників кримінального процесу тощо. Усвідомлений і неусвідомлений, а також випадковий вплив зазначених чинників на розслідування злочину формує конкретну обстановку, яка в криміналістиці називається слідчою ситуацією, тому її врахування слідчим у кожному конкретному випадку дозволяє обрати найбільш ефективні напрямки розслідування.

У криміналістиці слідча ситуація визначається як об'єктивна реальність, фактична обстановка, а результат її пізнання, дані про неї – віддзеркалення цієї обстановки, яка використовується для її з'ясування та дії на неї з метою розкриття злочинів. Слідчі ситуації можуть бути загальні у кримінальному провадженні загалом на початковому і подальшому етапах розслідування і окремі, які стосуються певних завдань, епізодів, окремих слідчих дій.

У криміналістичній літературі неодноразово зверталася увага на те, що залежно від первинної інформації про криміналістично значущі ознаки злочину необхідно виділяти слідчі ситуації на початковому етапі розслідування.

За таким принципом, провівши дослідження матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень про зайняття гральним бізнесом, можемо виокремити такі типові слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі розслідування:

- 1) в органи внутрішніх справ надійшло повідомлення про зайняття гральним бізнесом у приміщенні за певною адресою,

інформація про особу злочинця та спосіб вчинення злочину відсутня;

- 2) до правоохоронних органів надійшла інформація про спосіб вчинення злочину у певному приміщенні, види азартних ігор, які проводяться, особа організатора грального бізнесу (номінального чи реального) невідома;
- 3) до правоохоронних органів надійшла інформація про факти проведення азартних ігор конкретними особами в певному приміщенні, проте спосіб вчинення злочину невідомий;
- 4) до органів внутрішніх справ надійшло повідомлення про зайняття гральним бізнесом у конкретному приміщенні з повідомленням способу вчинення злочину та особи злочинця;
- 5) правоохоронні органи самостійно отримали інформацію про зайняття гральним бізнесом, виявили предмети чи документи, які свідчать про вчинення цього злочину під час проведення оперативно-розшукової діяльності чи в процесі розслідування інших злочинів.

Разом з тим, практика вчинення зайняття гральним бізнесом є дуже різноманітною, тому ми не виключаємо можливості в майбутньому виділення й інших слідчих ситуацій і удосконалення методики розслідування цього злочину.

На основі результатів вивчених матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень про зайняття гральним бізнесом нами розроблено типові алгоритми розслідування цього виду злочину залежно від слідчої ситуації, яка склалася на початковому етапі розслідування, та типових слідчих версій, які можуть бути висунуті відповідно до виділених слідчих ситуацій.

Ситуація 1. В органи внутрішніх справ надійшло повідомлення про зайняття гральним бізнесом у приміщенні за певною адресою, інформація про особу злочинця та спосіб вчинення злочину відсутня.

Подібні випадки є характерними після виявлення грального закладу особами, які проживають поряд з ним, або особами, маршрут яких проходить повз гральний заклад під час слідування на роботу, навчання тощо. Як правило, повідомлення про такі факти зайняття гральним бізнесом надходять безпосередньо у чергову частину органу внутрішніх справ за телефоном 102 або ж опосередковано – через працівників міліції інших служб чи органів внутрішніх справ (дільничних, інспекторів ДАІ), до яких звернувся заявник.

У такому випадку під час прийому повідомлення черговому органу внутрішніх справ потрібно: уважно записати всі дані такого повідомлення з уточненням прізвища, імені, по батькові заявника, його місця проживання, можливого способу та часу зв'язку з ним; уточнити із заявником час, місце та обставини виявлення ним грального закладу і обставини, за яких заявник зробив висновок про наявність фактів грального бізнесу.

Після прийняття повідомлення від заявника та його реєстрації, черговий орган внутрішніх справ: організовує терміновий виїзд на місце події слідчо-оперативної групи, у склад якої обов'язково мають входити: слідчий; працівники ДСБЕЗ (які допомагають слідчому отримати доступ на територію приміщення, організувати проведення огляду місця події, опитати очевидців, забезпечити охорону місця події, вилучити гральне обладнання тощо); спеціаліст – експерт-криміналіст (для фіксації та вилучення слідів злочину – грального обладнання, документів, класичних слідів злочину); спеціаліст (у галузі комп'ютерної техніки та програмування, електроніки та знань у галузі грального бізнесу).

Під час розроблення плану розслідування для цієї слідчої ситуації необхідно розглянути типові для такої ситуації слідчі версії, відповідно до яких і визначити обставини, які підлягають з'ясуванню і доказуванню, виходячи з визначених у ст. 91 КПК України та з урахуванням вказаної слідчої ситуації.

Отже, типовими слідчими версіями для такої слідчої ситуації є: у приміщенні здійснює діяльність підпільне казино чи зал гральних автоматів; у приміщенні провадять азартні ігри за допомогою мережі Інтернет, заклад здійснює букмекерську діяльність; заклад здійснює законну підприємницьку діяльність надання послуг громадського харчування чи інших послуг без проведення будь-яких азартних ігор.

В ході перевірки першої слідчої версії – у приміщенні здійснює діяльність підпільне казино чи зал гральних автоматів – слідчому необхідно під час розслідування з'ясувати такі обставини: спосіб вчинення злочину; особу злочинця – організатора грального бізнесу, а також чи має місце діяльність організованої злочинної групи чи злочинної організації; особи безпосередніх виконавців злочину (працівників грального закладу, які проводять азартні ігри); давність діяльності грального закладу, кількість грального обладнання, види азартних ігор, які проводяться в ньому; вчинення суб'єктами інших

злочинів, пов'язаних з гральним бізнесом (легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, шахрайство, контрабанда тощо). Зокрема, з незаконними азартними іграми пов'язане шахрайство (ст. 190 КК України), підроблення грошових знаків та білетів державних лотерей (ст. 199 КК України), легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), ухилення від сплати податків (ст. 212 КК України), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність у формі втягнення у зайняття азартними іграми (ст. 304 КК України).

Для з'ясування вказаних обставин слідчому необхідно передбачити проведення таких оперативно-розшукових процесуальних та слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій:

- допит заявника з приводу отриманої заяви з метою з'ясування максимальної кількості обставин, які йому відомі;
- проведення оперативної закупівлі і перевірка закладу дозволяють зафіксувати факт проведення азартних ігор (прийому ставки – плати за участь в азартній грі, проведення азартної гри та виплату виграшу). Оперативна закупівля може супроводжуватися наступною перевіркою грального закладу в порядку, передбаченому Законом України «Про заборону грального бізнесу в Україні». Отримані таким чином дані, без сумніву, свідчитимуть про вчинення злочину та спосіб його вчинення;
- огляд місця події, вилучення грального обладнання. З метою фіксації злочинної діяльності огляд місця події може проводитися як одразу після отримання такої заяви (повідомлення), так і після внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань;
- призначення та проведення товарознавчої експертизи грального обладнання здійснюється слідчим для підтвердження, що вилучене обладнання дійсно може використовуватися для проведення азартних ігор. Так, зокрема, багато гральних закладів використовують відеоатракціони чи використовують інші назви для грального обладнання (гральних автоматів, зокрема) з метою приховування злочину. Товарознавча експертиза дає змогу встановити, чи є вилучене обладнання гральним, яке дозволяє проводити азартні ігри;
- допит власника приміщення чи орендодавця проводиться слідчим з метою встановлення давності існування грального закладу та отримання інформації про користувача приміщен-

ням, де розміщений гральний заклад, який, як правило, є особою, яка організувала азартні ігри;

- допит працівників грального закладу: бухгалтера, касира та інших, проводиться слідчим з метою встановлення терміну їх роботи, видів азартних ігор, які вони здійснюють, механізму їх здійснення (способу вчинення злочину), а також особи організатора;
- допит «номінального» організатора грального бізнесу дозволяє слідчому встановити, чи він вчинив злочин самостійно чи у співучасті з іншими особами, встановити особу «реального» організатора грального бізнесу;
- обшук в службовому кабінеті організатора грального бізнесу та в житлі проводиться з метою вилучення грошових коштів, отриманих у процесі злочинної діяльності та документів, які можуть свідчити про вчинення інших злочинів (легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, шахрайства, ухилення від сплати податків тощо);
- повторний допит організатора грального бізнесу проводиться з метою з'ясування додаткових відомостей, зокрема, щодо вилучених в ході обшуку предметів та документів;
- повідомлення про підозру організатору грального бізнесу здійснюється слідчим при наявності достатніх доказів (можуть бути отримані слідчим під час проведення зазначених вище слідчих (розшукових) дій) для підозри особи у вчиненні нею зайняття гральним бізнесом у формі організації азартних ігор. Повідомлення про підозру здійснюється слідчим в порядку, передбаченому ст. 276–278 КПК України;
- повідомлення про підозру працівникам грального закладу здійснюється, коли слідчим зібрано достатньо доказів щодо зайняття гральним бізнесом шляхом проведення азартних ігор у гральному закладі;
- допит організатора грального бізнесу та працівників в порядку ч. 9 ст. 224 КПК (очна ставка) проводиться слідчим у випадку, якщо у показаннях вказаних осіб є розбіжності з метою їх усунення та з'ясування істини;
- після проведення всіх необхідних слідчих (розшукових) дій та отримання висновку експерта у разі, коли у слідчого достатньо доказів для складання обвинувального акта, він завер-

шує досудове розслідування, складає обвинувальний акт у порядку ст. 291 КПК України та передає його на затвердження прокурору.

В ході перевірки другої слідчої версії – у приміщенні провадять азартні ігри за допомогою мережі Інтернет – слідчий зобов'язаний з'ясувати такі обставини: спосіб вчинення злочину та місце розташування ігрового сервера; особу організатора злочину та чи має місце діяльність організованої групи чи злочинної організації; особи співвиконавців (працівників грального закладу); наявність пособників в Україні чи за кордоном; вчинення інших злочинів, пов'язаних з гральним бізнесом.

З метою встановлення цих обставин слідчому в плані розслідування необхідно відобразити проведення таких слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій:

- допит заявника з приводу отриманої заяви (повідомлення);
- проведення оперативної закупівлі і перевірка закладу;
- огляд місця події, вилучення вінчестерів комп'ютерів та спеціального програмного забезпечення;
- допит працівників грального закладу: бухгалтера, касира, системного адміністратора. Системний адміністратор під час допиту зможе надати інформацію про місце розміщення ігрового сервера, ігрові програми, які використовуються для проведення азартних ігор, особливості ігор, в тому числі, механізм розіграшу, порядок прийняття ставок та виплати виграшів;
- призначення та проведення комп'ютерно-технічної експертизи вінчестерів дозволяє слідчому отримати інформацію про наявність у комп'ютерах чи програмному забезпеченні пристроїв та програм, які використовуються для організації та проведення азартних ігор, IP-адреси комп'ютерів, які залучені в процесі проведення азартних ігор, а також IP-адреси комп'ютерів гравців в азартні ігри та іншої інформації, яка є важливою для слідчого в залежності від способу організації азартних ігор, місця розташування сервера, видів ігор;
- допит власника приміщення чи орендодавця, допит поставальника послуг з доступу до мережі Інтернет;
- допит організатора грального бізнесу;
- обшук в службовому кабінеті організатора грального бізнесу та в його житлі;

- повідомлення про підозру організатору грального бізнесу;
- повідомлення про підозру працівникам грального закладу;
- допит організатора грального бізнесу та працівників в порядку ч. 9 ст. 224 КПК (очна ставка);
- складання обвинувального акта тощо.

Значення запропонованих для проведення слідчих (розшукових) дій висвітлене нами при розгляді першої слідчої версії, тому не потребує повторного розкриття.

В ході перевірки третьої слідчої версії – заклад здійснює букмекерську діяльність – слідчому необхідно встановити: спосіб вчинення злочину та види спортивних подій, на які приймають ставки (в тому числі, чи не здійснює цей заклад законну діяльність – зокрема, проводить державні лотереї тощо); особу організатора злочину та чи не має місце діяльність організованої групи чи злочинної організації, а також партнерські відносини з іншими суб'єктами господарювання; особи співвиконавців (працівників грального закладу); вчинення інших злочинів, пов'язаних з гральним бізнесом.

Для встановлення вказаних обставин слідчому потрібно запланувати проведення таких слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій:

- опитування заявника з приводу поданої ним заяви (повідомлення);
- проведення оперативної закупівлі і перевірка закладу;
- огляд місця події, вилучення грального обладнання;
- допит працівників грального закладу: бухгалтера, касира та ін.;
- призначення та проведення комп'ютерно-технічної експертизи комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення;
- допит власника приміщення чи орендодавця;
- допит організатора грального бізнесу;
- повідомлення про підозру організатору грального бізнесу;
- повідомлення про підозру працівникам грального закладу;
- обшук у службовому кабінеті організатора грального бізнесу та в житлі;
- допит організатора грального бізнесу та працівників в порядку ч. 9 ст. 224 КПК (очна ставка);
- складання обвинувального акта тощо.

Значення вказаних заходів досліджені при розгляді першої слідчої версії, тому не потребує повторного висвітлення.

Четвертою версією є те, що цей клуб здійснює законну діяльність по наданню послуг громадського харчування чи інших послуг без здійснення будь-яких азартних ігор. У цьому випадку необхідно встановити: особу, яка здійснює підприємницьку діяльність та наявність дозвільних документів на початок роботи та діяльність підприємства.

Для встановлення вказаних обставин проводяться такі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії:

- внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початок розслідування;
- допит заявника щодо поданої заяви;
- проведення огляду місця події;
- допит власника закладу та працівників;
- винесення постанови про закриття кримінального провадження на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України за відсутністю події кримінального правопорушення

Ситуація 2. До правоохоронних органів надійшла інформація про вчинення злочину у певному приміщенні, види азартних ігор, які там здійснюються, та осіб, які проводять азартні ігри, особа організатора грального бізнесу (номінального чи реального) невідома.

План розслідування для цієї слідчої ситуації пропонується сформулювати на прикладі *кримінальної справи № 1–304/10. У зазначеній справі злочинець організував в орендованому приміщенні казино, де з 18.00 до 06.00 надавалися послуги з організації азартних ігор у казино.*

Для цієї слідчої ситуації можуть бути висунені такі слідчі версії: організатором грального бізнесу є особа, яка раніше проводила діяльність у гральних закладах; організатором є організована група чи злочинна організація; організатором є особа, яка раніше не займалася таким бізнесом.

Подібні випадки є характерними під час подання заяви чи повідомлення про функціонування грального закладу особами, які працюють в ньому, але не проводять азартні ігри (бармени, прибиральниці, охоронці) або ж члени сімей чи знайомі осіб, які проводять азартні ігри в гральному закладі (касирів, круп'є, а також гравці чи члени їх сімей). Як правило, повідомлення про такі факти зайняття гральним бізнесом надходять безпосередньо у чергову частину органу внутрішніх справ за телефоном 102.

У такому випадку під час прийому повідомлення черговому органу внутрішніх справ знову ж таки необхідно: уважно записати всі

дані такого повідомлення з уточненням прізвища, імені, по батькові заявника, його місця проживання, можливого способу та часу зв'язку з ним; уточнити із заявником час, місце та обставини виявлення ним грального закладу і обставини, за яких заявник зробив висновок про наявність фактів грального бізнесу.

Для перевірки першої слідчої версії – організатором грально-го бізнесу є особа, яка раніше проводила діяльність у гральних закладах – слідчому необхідно встановити: коло осіб, які раніше мали у власності казино; наявність інших гральних закладів в управлінні організатора; інші обставини, передбачені ст. 91 КПК України (залежно від обставин справи).

Щоб встановити зазначені обставини під час планування розслідування слідчому необхідно передбачити проведення таких слідчих (розшукових) дій:

- допит заявника щодо поданої заяви (повідомлення);
- відеоконтроль грального закладу в порядку ст. 270 КПК України;
- проведення огляду місця події у гральному закладі та вилучення грального обладнання;
- допит свідків (громадян, які проживають поряд на предмет встановлення особи організатора). Вказані особи можуть надати інформацію про осіб, які часто бувають в гральному закладі, їх особливості, звичний час відвідування та частоту відвідування грального закладу, інформацію про належні їм транспортні засоби тощо. Отримана інформація дозволяє встановити організатора грального бізнесу або його знайомих чи помічників;
- допит свідків (громадян, які раніше мали у власності казино на території населеного пункту, де виявлено гральний заклад). Як правило, організаторами більшості гральних закладів є колишні власники казино, залів гральних автоматів, які після заборони грального бізнесу продовжують свою діяльність підпільно;
- допит працівників грального закладу, що дозволяє отримати інформацію про номінального власника грального бізнесу або ж про помічників чи особу реального власника грального бізнесу;
- допит власника приміщення, в результаті якого слідчий отримує відомості про номінального організатора грального бізнесу та його персональні дані, які містяться в документах

власника приміщення під час укладення ним договору оренди приміщення з номінальним організатором грального бізнесу;

- повідомлення про підозру організатору грального закладу;
- допит організатора грального бізнесу;
- допит організатора грального бізнесу та працівників в порядку ч. 9 ст. 224 КПК (очна ставка) тощо.

Для перевірки слідчим другої слідчої версії – організатором є організована група чи злочинна організація – слідчому необхідно встановити такі обставини: злочинні групи, які діють на території виявлення грального закладу (місто, село, селище тощо); осіб, які причетні до злочину; наявність інших гральних закладів в управлінні; вчинення ними інших злочинів; інші обставини, передбачені ст. 91 КПК України (залежно від обставин справи). У багатьох випадках гральних бізнес вчиняється організованою групою осіб, ролі кожного учасника якої розподілені.

Встановлення вказаних обставин слідчий зможе здійснити шляхом планування та проведення таких слідчих (розшукових) дій:

- допит заявника щодо поданої заяви (повідомлення);
- відеоконтроль грального закладу;
- проведення огляду місця події у гральному закладі та вилучення грального обладнання;
- допит свідків (громадян, які проживають поряд);
- допит працівників грального закладу;
- допит власника приміщення;
- допит представників суб'єктів господарювання, які надавали послуги з охорони приміщення та інші послуги;
- встановлення, затримання, повідомлення про підозру та допит організаторів грального бізнесу;
- обшук у житлі організаторів грального бізнесу;
- допит організаторів грального бізнесу в порядку ч. 9 ст. 224 КПК (очна ставка);
- допит організаторів грального бізнесу та працівників грального закладу в порядку ч. 9 ст. 224 КПК (очна ставка) тощо.

Значення вказаних заходів визначено при дослідженні першої слідчої версії, а також у ході розкриття інших слідчих ситуацій, тому не потребує повторного висвітлення.

Для перевірки третьої слідчої версії – організатором є особа, яка раніше не займалася таким бізнесом – слідчому необхідно встановити: особу організатора; кількість гральних закладів, які є у його управлін-

ні; наявність співучасників; інші обставини, передбачені ст. 91 КПК України (залежно від обставин справи).

З метою встановлення зазначених обставин необхідно в плані відобразити та провести такі заходи:

- допит заявника щодо поданої заяви (повідомлення);
- проведення огляду місця події у гральному закладі та вилучення грального обладнання;
- допит свідків (громадян, які проживають поряд) є вкрай важливим для встановлення особи організатора у випадку, якщо він раніше не був пов'язаний з гральним бізнесом чи діяльністю організованих злочинних груп та не притягувався до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, а тому у правоохоронних органів відсутня інформація про нього (В такому випадку особи, які не приймали участь у цьому злочині (навіть в якості гравців) та особисто не зацікавлені у результатах розслідування, можуть надати об'єктивну і неупереджену інформацію про особу злочинця – його зовнішні ознаки, звички, транспортні засоби, помічників тощо);
- допит працівників грального закладу;
- допит власника приміщення;
- допит суб'єктів господарювання, які надавали послуги з охорони приміщення та інші послуги;
- встановлення, затримання, повідомлення про підозру та допит організатора грального бізнесу;
- складання обвинувального акта.

Ситуація 3. До правоохоронних органів надійшла інформація про факти проведення азартних ігор конкретними особами в певному приміщенні, проте спосіб вчинення злочину не встановлений.

Зазначена інформація, як правило, отримується від працівників інших суб'єктів господарювання, які обслуговують приміщення грального закладу: здійснюють доставку питної води, продуктів харчування, алкоголю, вивіз сміття тощо. Такі особи в силу відвідування допоміжних приміщень закладу спілкуються з особами, які працюють у закладі чи володіють ним, проте самі участі в азартних іграх не беруть, тому інформації про спосіб вчинення злочину не можуть надати.

Типові слідчі версії для такої слідчої ситуації: у гральному закладі проводяться власне азартні ігри; діяльність закладу замаскована під законну діяльність – Інтернет-клуб, спортивний клуб тощо.

Відповідно до першої слідчої версії – у гральному закладі проводяться власне азартні ігри – слідчому необхідно з'ясувати такі обставини: види азартних ігор, які проводяться у гральному закладі; спосіб допуску гравців у гральний заклад; порядок оформлення діяльності та способи легалізації одержаних доходів; наявність і особи співучасників; інші обставини, передбачені ст. 91 КПК України (залежно від обставин справи).

З метою їх встановлення доцільно передбачити у плані такі заходи:

- допит заявника щодо поданої заяви (повідомлення);
- проведення огляду місця події в гральному закладі та вилучення грального обладнання та документів;
- проведення допиту працівників грального закладу та організатора грального бізнесу, адже тільки вказані особи можуть надати повноцінну інформацію про види азартних ігор, які проводилися в гральному закладі, спосіб організації грального бізнесу, кількість гравців, особливості грального обладнання та іншу інформацію, яка важлива для встановлення способу вчинення злочину;
- повідомлення про підозру організатору грального бізнесу;
- проведення обшуку в житлі організатора грального бізнесу та вилучення документів, зокрема тих, що свідчать про оформлення господарської діяльності, грошових коштів, отриманих від грального бізнесу, та інших речей та документів, які можуть набути значення доказів, які є важливими для встановлення істини у справі.

Для перевірки другої слідчої версії – діяльність закладу замаскована під законну діяльність – Інтернет-клуб, спортивний клуб тощо – слідчому необхідно встановити: види азартних ігор, які проводяться в гральному закладі; спосіб приховування злочину; офіційний вид діяльності, яким нібито займається гральний заклад; порядок допуску до грального закладу гравців; наявність співучасників; інші обставини, передбачені ст. 91 КПК України (залежно від обставин справи).

Для ефективного розслідування та встановлення всіх зазначених обставин слідчому необхідно провадження таких слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій:

- внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початок розслідування;
- допит заявника щодо поданої заяви (повідомлення);

- огляд місця події у гральному закладі та вилучення грального обладнання та документів;
- призначення судово-бухгалтерської експертизи бухгалтерських документів. На розгляд експерта слідчий повинен поставити питання, які стосуються бухгалтерського обліку та порядку відображення в ньому незаконної господарської діяльності, наявність «чорної» бухгалтерії та порядок відображення в ній операцій з прийому ставок та виплати вигравів;
- допити працівників грального закладу та організатора грального бізнесу;
- повідомлення про підозру організатору грального бізнесу;
- обшук в житлі організатора грального бізнесу та вилучення документів;
- призначення комп'ютерно-технічної експертизи грального обладнання та спеціального грального програмного забезпечення;
- допит організатора грального бізнесу та працівників грального закладу в порядку ч. 9 ст. 224 КПК (очна ставка);
- складання обвинувального акта.

Ситуація 4. До органів внутрішніх справ надійшло повідомлення про зайняття гральним бізнесом у конкретному приміщенні з повідомленням способу вчинення злочину та особи злочинця.

Вказана ситуація є найбільш сприятливою для слідчого, тому що в отриманому повідомленні міститься максимум інформації про подію злочину з можливим додаванням підтверджуючих документів, фотографій чи інших об'єктів, а тому дозволяє слідчому на стадії отримання повідомлення відтворити майже повну картину події. Такі повідомлення можуть надаватися працівниками грального закладу, як виконавцями злочину (касирами, круп'є), так і особами, які самі не приймали участі у вчиненні злочину (офіціанти, охоронці, бухгалтери). В цьому випадку роль слідчого полягає у систематизації отриманої інформації та надання їй процесуальної форми з метою притягнення винуватих до кримінальної відповідальності.

Для цієї ситуації слідчим можуть бути висунуті такі слідчі версії: організатор грального бізнесу вчинив злочин самостійно; організатор грального бізнесу вчинив злочин за попередньою змовою з іншими особами.

З метою перевірки першої версії слідчому необхідно встановити: пом'якшуючі та обтяжуючі обставини, які впливають на тяжкість

покарання; вчинення ним інших злочинів; інші обставини, передбачені ст. 91 КПК України (залежно від обставин справи). Для другої відповідно – пом'якшуючі та обтяжуючі обставини, які впливають на тяжкість покарання; осіб, які вчиняли злочин з організатором, існування організованої злочинної групи чи злочинної організації; причетність до вчинення інших злочинів; інші обставини, передбачені ст. 91 КПК України.

В ході встановлення обставин, виділених для першої слідчої версії необхідно провести такі заходи:

- внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початок розслідування;
- допит заявника щодо поданої заяви (повідомлення);
- обшук грального закладу та житла організатора грального бізнесу;
- допит свідків;
- повідомлення про підозру організатору грального закладу;
- затримання та допит підозрюваного;
- складання обвинувального акта.

Для перевірки другої слідчої версії слідчому необхідно запланувати та провести:

- внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початок розслідування;
- допит заявника щодо поданої заяви (повідомлення);
- обшук грального закладу та житла організатора грального бізнесу;
- допит свідків, які надавали окремі послуги (охорона, прибирання тощо);
- допит працівників грального закладу;
- повідомлення про підозру, затримання і допит підозрюваних;
- складання обвинувального акта.

Ситуація 5. Правоохоронні органи самостійно отримали інформацію про зайняття гральним бізнесом, виявили предмети чи документи, які свідчать про вчинення цього злочину під час проведення оперативно-розшукової діяльності чи слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування інших злочинів. Зокрема, подібні відомості можуть бути отримані у зв'язку з проведенням органами міліції перевірок дотримання законодавства України про заборону грального бізнесу, проведення спільних перевірок суб'єктів господарювання з метою виявлення фактів зайняття гральним бізнесом, обшуків (оглядів), вилучення, допитів (підозрюваних, обвинувачуваних, свідків) тощо.

У зазначеній слідчій ситуації, як і в ситуації № 4, слідчий отримує найбільш повну інформацію про факт вчинення злочину, проте у даному випадку інформація отримувалася працівниками, які мають спеціальну освіту та підготовку, а тому містить більш повну картину події, що значно полегшує слідчому процес розслідування.

У цій слідчій ситуації можуть бути висунуті такі ж дві слідчі версії: організатор грального закладу вчинив злочин самостійно; організатор грального закладу вчинив злочин у співучасті з іншими особами.

Таким чином, обставинами, які підлягають встановленню в ході перевірки першої слідчої версії є обставини, які впливають на тяжкість покарання; обставини, які характеризують особу злочинця; інші обставини, передбачені ст. 91 КПК України (залежно від обставин справи). В процесі перевірки другої – осіб, які вчинили злочин разом з організатором грального бізнесу; обставини, які впливають на тяжкість покарання; обставини, які характеризують особу злочинців; інші обставини, передбачені ст. 91 КПК України (залежно від обставин справи).

Початок розслідування у цій ситуації відрізняється тим, що працівники оперативно-розшукових органів вже провели перевірку грального закладу та встановили факти зайняття гральним бізнесом, а також, як правило, вилучили гральне обладнання, тому слідчому необхідно одразу вносити отримані дані до Єдиного реєстру досудових розслідувань та починати досудове слідство.

Для перевірки першої слідчої версії необхідно здійснити: – внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початок розслідування;

- обшук грального закладу та вилучення грального обладнання (якщо вилучення ще не проведено);
- обшук житла організатора грального закладу;
- проведення комп'ютерно-технічної та судово-бухгалтерської експертизи;
- повідомлення про підозру організатору грального закладу;
- допит організатора грального закладу;
- допит свідків;
- складання обвинувального акта.

Для перевірки другої слідчої ситуації необхідно:

- внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початок розслідування;

- обшук грального закладу та вилучення грального обладнання;
- допит свідків та працівників грального закладу;
- обшук житла організатора грального закладу;
- залучення експерта для проведення призначення комп'ютерно-технічної та судово-бухгалтерської експертизи;
- допит організатора грального закладу;
- допит співучасників;
- повідомлення про підозру учасникам злочину;
- проведення допиту організатора грального закладу та співучасників в порядку ч. 9 ст. 224 КПК (очна ставка);
- складання обвинувального акта.

Таким чином, залежно від слідчої ситуації, дії слідчого повинні бути направлені на встановлення особи злочинця (наявності діяльності організованої злочинної групи чи злочинної організації) – окремого встановлення осіб «номінального» та «реального» організаторів грального бізнесу, способу вчинення цього злочину, а також всіх обставин, які визначені у ст. 91 КПК України.

Крім того, дуже важливою також є постійна взаємодія слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, які можуть у короткі терміни провести негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на встановлення особи злочинця, його затримання та припинення злочинної діяльності, а також надати постійну допомогу слідчому в процесі проведення ним слідчих (розшукових) дій. Для забезпечення своєчасного та якісного виконання плану розслідування слідчому необхідна допомога інших працівників. Системність, правильне та детальне планування і взаємна упорядкованість цих дій дає іншу порівняно з механічною послідовністю тих же дій, якість, а також істотно підвищує ефективність слідчої діяльності.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. *Які типові слідчі ситуації виділяються на початковому етапі розслідування зайняття гральним бізнесом?*
2. *Які слідчі версії висуваються для кожної з типових слідчих ситуацій?*
3. *Які заходи вживаються для перевірки висунутих слідчих версій?*

§ 4. Організація й тактика провадження окремих слідчих (розшукових) дій у розслідуванні зайняття гральним бізнесом

Огляд місця події. Огляд місця події є однією з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій, які проводяться під час розслідування зайняття гральним бізнесом. Огляд місця події є невідкладною слідчою дією та відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України у невідкладних випадках він може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Огляд місця події у криміналістиці розглядають як слідчу (розшукову) дію, що полягає у безпосередньому вивченні приміщення або місцевості, де вчинено злочин, чи виявлені його сліди.

Водночас зайняття гральним бізнесом є новим злочином, який має ряд особливостей його вчинення та приховання: використання спеціального обладнання, комп'ютерних програм, новітніх технологій та мережі Інтернет, врахування яких є важливим під час проведення слідчого огляду. Так, ст. 237 КПК України визначає мету слідчого огляду – фіксація відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Знання слідчим особливостей цього злочину дозволить досягнути мети огляду, правильно зафіксувати всі відомості про обставини вчинення зайняття гральним бізнесом, які є важливими для подальшого розслідування.

В ході розслідування зайняття гральним бізнесом огляд місця події має вирішальне значення для встановлення наявності чи відсутності обставин, які свідчать про вчинення злочину та відповідно підстав для внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У зв'язку з чим огляд місця події направлений на встановлення ознак грального бізнесу, фактів організації, проведення чи надання можливості доступу до азартних ігор, фактів існування азартних ігор та відповідно їх відмежування від інших ігор, які хоча й містять окремі ознаки азартних ігор, але є дозволеними в Україні (всі види державних лотерей, покер).

Наприклад, проведений 08.11.2012р. співробітниками УГСБЕЗ ГУМВС в Луганській області огляд місця події дозволив встановити

факт зайняття гральним бізнесом шляхом проведення азартних ігор на гральних автоматах та вилучити гральне обладнання, хоча спочатку особа лише зберігала в приміщенні гральне обладнання. Умисел на зайняття гральним бізнесом виник пізніше. Виявити факт вчинення злочину вдалося саме під час проведення огляду місця події.

Огляд місця події є однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій у ході розслідування зайняття гральним бізнесом, оскільки дозволяє отримати первинну інформацію про злочин, оперуючи якою слідчий визначає подальші напрямки розслідування. Огляд місця події у розслідуванні зайняття гральним бізнесом є складною слідчою дією, яка складається зі слідчого огляду приміщення (грального закладу), слідчого огляду речей (грального обладнання, особистих речей організатора тощо) та слідчого огляду документів (бухгалтерських документів, в яких фіксується господарська діяльність з проведення азартних ігор, факти прийняття ставки та виплати виграшу). Разом з тим, названі види слідчого огляду можуть проводитися і окремо від огляду місця події, коли слідчий проводить огляд грального обладнання чи документів у власному кабінеті після проведення огляду місця події.

Зокрема, в кримінальному провадженні про зайняття гральним бізнесом слідчий проводив огляд гральних автоматів за участю спеціаліста. На момент проведення такого огляду, як зазначив спеціаліст, гральні автомати були опечатані, грошей в них не було. В автоматах був корпус, монітор, процесор, жорсткий диск, материнська плата та оперативна пам'ять. Оглянуті гральні автомати за принципом роботи аналогічні комп'ютерам.

Криміналістичною наукою розроблено ряд тактичних рекомендацій по проведенню огляду місця події та встановлено, що він складається з трьох етапів: підготовчого, робочого та заключного (фіксації).

Зокрема, підготовка до проведення огляду місця події про зайняття гральним бізнесом, як і будь-якого іншого огляду, проводиться в два етапи: до виїзду на місце події та безпосередньо на місці події.

У провадженнях про зайняття гральним бізнесом в ході підготовки слідчого до проведення огляду місця події слід враховувати такі особливості цього злочину:

- 1) обсяг об'єктів, які повинні бути оглянуті й вилучені, значний: від декількох десятків одиниць комп'ютерного чи грального обладнання до значної кількості інформації на вінчестерах

комп'ютерів, спеціального програмного забезпечення, а також великої кількості документації, в тому числі бухгалтерської, яка фіксує процес зайняття гральним бізнесом;

- 2) через специфіку грального бізнесу та різноманіття способів вчинення цього виду злочину доцільна спеціальна підготовка особи, яка проводить розслідування в цілому, а також огляд місця події зокрема;
- 3) важливо враховувати особу організатора грального бізнесу (існування «номінального» та «реального» організаторів грального бізнесу, а також часте існування організованої злочинної групи, спеціально створеної для зайняття гральним бізнесом); так, «реальним» організатором грального бізнесу, як правило, є люди з високим інтелектом та досвідом створення гральних закладів та їх маскуванню під законну діяльність, які мають досвід спілкування з правоохоронними органами і причетність яких до зайняття гральним бізнесом довести вкрай складно;
- 4) у випадку, якщо хід та результати проведеної слідчої (розшукової) дії буде оформлено неправильно або ж не буде складено протокол огляду місця події, то всі подальші зусилля зводяться нанівець, адже всю зібрану інформацію в ході такого огляду неможливо буде використати як докази у кримінальному провадженні, а заповнити цю прогалину в доказуванні проведенням інших слідчих (розшукових) дій, як зазначає В. Іщенко, практично неможливо.

Тому, враховуючи викладене, під час безпосередньої підготовки до проведення огляду місця події у зайнятті гральним бізнесом до виїзду на місце слідчому необхідно: а) визначити коло осіб, які повинні взяти участь в огляді, в тому числі співробітників органів внутрішніх справ, технічних помічників для допоміжних робіт, спеціалістів, які входитимуть до складу СОГ; б) проконсультуватися з спеціалістами, яке нове програмне забезпечення встановлюється для приховування фактів зайняття гральним бізнесом або ж залучити спеціаліста до проведення такого огляду, а також в'яснити, які заходи необхідно провести для забезпечення збереження устаткування й інформації, яка зберігається в його пам'яті, якщо азартні ігри проводяться за допомогою мережі Інтернет; в) визначити техніко-криміналістичні засоби, які бажано було б використати для пошуку, виявлення й фіксації слідів, обстановки; г) підготувати пакувальний матеріал, засоби для опечату-

§ 4. Організація й тактика провадження окремих слідчих (розшукових)...

вання, пояснювальні бірки; г) вирішити питання з транспортним засобом, на якому потрібно буде дістатися до місця події та вивезти звідти вилучене гральне обладнання; д) по можливості заздалегідь скласти план проведення слідчої (розшукової) дії, визначити завдання кожному її учасникові, попередити про заходи безпеки, вибрати правила й тактичні прийоми огляду. Відповідно до ст. 223 КПК України присутність двох понять у проведенні огляду місця події вже не вимагається, на відміну від ст. 191 КПК 1960 року, який вимагав обов'язкову присутність двох понять, тому підготовчий етап для слідчого спрощується відсутністю необхідності пошуку двох сторонніх осіб.

На місці події слідчий також проводить підготовку до проведення огляду, суть якої полягає у організації огляду: визначення меж огляду, формування завдань та їх розподіл між всіма учасниками огляду. На цьому етапі слідчий також визначається з методом огляду, який може бути концентричним, ексцентричним, фронтальним, секторним, вузловим тощо, а також його повнотою (огляд може бути суцільним чи вибірковим).

Після окреслення плану проведення огляду місця події та визначення завдань кожного учасника слідчий переходить до наступного етапу проведення цієї слідчої (розшукової) дії – робочого.

Робочий етап також складається з двох стадій: статичного огляду (загального) та динамічного огляду (детального). Робочий етап починається з орієнтовного або загального огляду, в ході якого слідчий знайомиться з обстановкою місця події, визначає межі огляду, висуває початкові версії стосовно події злочину, способу вчинення злочину. Допоміжні працівники здійснюють фотографування чи відеозапис обстановки місця події в статичному стані без будь-яких змін. Використовуються, зокрема, орієнтувальні та оглядові прийоми фото-, відеозйомки.

Детальний огляд передбачає глибоке й всебічне дослідження місця події, об'єктів з метою виявлення якомога більшої кількості слідів злочину. Під час його проведення слідчий може переміщувати предмети з метою їх огляду та дослідження, перед тим зафіксувавши їх на місці виявлення. Під час детального огляду здійснюється фіксація та вилучення матеріальних джерел (слідів), їх пакування.

Знаючи приблизний механізм вчинення зайняття гральним бізнесом, в ході проведення огляду місця події, зокрема приміщення грального закладу, насамперед необхідно звертати увагу на предмети і речі, які в подальшому можна використати як докази вчинення:

- а) гральне обладнання, комп'ютерне обладнання, яке дозволяє організувати проведення азартних ігор;
- б) спеціальне програмне забезпечення, компакт-диски, картки флеш-пам'яті, де зберігаються програми, призначені для проведення азартних ігор;
- в) допоміжне гральне обладнання: фішки, колоди карт, окремі деталі чи частини грального обладнання (у випадку, якщо особи намагалися приховати факт зайняття гральним бізнесом і намагалися знищити об'єкти);
- г) документи про діяльність приватного підприємця (організації, підприємства), у тому числі свідоцтва про реєстрацію підприємця (організації, підприємства), статутні документи організації (підприємства), договори оренди приміщення, бухгалтерську документацію в тому числі і записи «чорної» бухгалтерії й інші документи, які мають значення для справи і надають інформацію про суми зроблених ставок, розміри виграшів, розміри отриманих доходів, а також можливих співучасників злочину;
- г) чорнові записи, а саме, блокноти, зошити, щоденники, записи на окремих клаптиках паперу, які можуть допомогти виявити можливих реальних власників грального закладу (реальних організаторів грального бізнесу), клієнтів закладу, а також зв'язки власника грального закладу з іншими гральними закладами й інші об'єкти, які мають значення для розслідування.

Разом з тим, зосередивши увагу на спеціальному гральному устаткуванні та ознаках азартних ігор, також не слід забувати й про «традиційні» для будь-якого злочину сліди (рук, ніг, транспортних засобів і т.ін.). Традиційні сліди найчастіше мають важливе значення у виявленні й викритті особи «реального» організатора грального закладу та членів організованої злочинної групи.

Складовими частинами робочого етапу огляду місця події є безпосередній огляд приміщення, огляд документів та речей.

Огляд приміщення грального закладу проводиться для встановлення кількості кімнат грального закладу, в тому числі наявності прихованих приміщень, сейфів, де можуть зберігатися чорнові записи про проведення азартних ігор, бухгалтерська документація, грошові кошти, отримані від грального бізнесу. Важливим є також встанов-

лення наявності відеоспостереження у гральному закладі, що дасть змогу вилучити в кімнаті охорони відеозаписи, які фіксують проведення азартних ігор. Під час огляду приміщення слідчий також фіксує наявність особистих речей, які залишені працівниками грального закладу чи організатором грального бізнесу і в подальшому дозволять встановити їх особу.

Огляд приміщення є основою для проведення подальших видів огляду: речей та документів, так як під час його проведення слідчий акцентує увагу на речах і документах, які мають значення для кримінального провадження і відкидає другорядні речі, які не стосуються вчинення злочину і не можуть бути доказами у справі.

В ході огляду приміщення слідчий також визначається з речами та документами, які обов'язково повинні бути вилучені під час огляду, так як відповідно до ч. 5 ст. 237 КПК України вилученню підлягають лише речі та документи, які мають значення для кримінального провадження та вилучені з обігу. Вони підлягають негайному огляду, фіксації, вилученню та упакованню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду.

Зокрема, під час проведення огляду місця події співробітниками Дніпровського РУ ГУ МВС України в м. Києві було виявлено та вилучено шість гральних автоматів, які були підключені до мережі електропостачання та на яких надавались послуги у сфері грального бізнесу.

Огляд речей та документів здійснюється слідчим на місці події одразу після проведення огляду грального закладу. Оскільки обсяг грального обладнання та речей може бути вкрай великим, а їх характеристики специфічні для кожного окремого способу вчинення цього злочину, слідчий може самостійно оглянути їх, але технічну допомогу по їх фіксації, вилученню, упакованню доручити спеціалісту, який має спеціальні знання у сфері азартних ігор та грального бізнесу, в порядку статті 71 КПК України.

Водночас, слід зазначити, що в ході огляду місця події самостійно та під час огляду речей оперативні працівники допускають ряд помилок:

- 1) вилучають лише типові для кожного злочину речі (особисті речі та предмети, що належать особам, загальна документація, грошові кошти з каси тощо);
- 2) не індивідуалізують предмети, що вилучаються (не зазначають серійних номерів грального обладнання чи особливих ознак);

- 3) вилучають комп'ютер в цілому, не враховуючи, що гральним обладнанням може бути виключно його системний блок, який містить ігрові програми;
- 4) не оглядають та не вилучають документи, які регламентують порядок роботи грального закладу та правила азартних ігор (в тому числі інформація з куточку споживача);
- 5) не фіксують наявності чи відсутності в гральному обладнанні складових частин, які дають можливість приймати ставки, та наявності чи відсутності грошових коштів у такому обладнанні;
- 6) не оглядають і не вилучають бухгалтерську документацію та чорнові записи, які фіксують процес проведення азартних ігор.

Іноді оперативні працівники, які проводять огляд місця події, навмисно не вказують у протоколі ознаки, що індивідуалізують вилучені предмети або ж взагалі зазначають загальну кількість комп'ютерів, хоча комп'ютер складається з ряду окремих елементів (монітор, системний блок, клавіатура, мишка тощо) та не вказують їх серійних номерів. Їх індивідуалізація здійснюється пізніше у підрозділі органу внутрішніх справ, зокрема, складається протокол додаткового огляду місця події з описом кожної одиниці грального обладнання. Таку практику варто визнати неправильною, так як вона не відповідає вимогам кримінального процесуального законодавства й сприяє різного роду зловживанням.

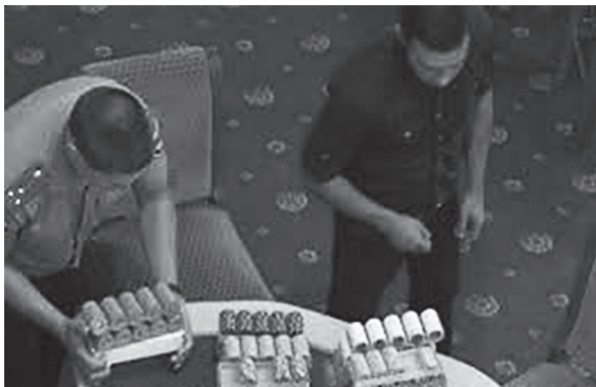
Тому під час огляду речей необхідно насамперед концентрувати увагу на особливостях грального обладнання для проведення азартних ігор. Оглядаючи та вилучаючи гральне обладнання, необхідно зафіксувати його серійні номери, наявність сертифіката на вироблену чи ввезену продукцію, виробника чи постачальника, та зафіксувати, чи має гральне обладнання самостійну технічну можливість прийому та видачі грошей.

Під час огляду комп'ютерного обладнання необхідно сконцентрувати увагу на його програмному забезпеченні, наявності в пам'яті комп'ютера ігрових програм або способі його зв'язку з ігровим сервером. Не потрібно проводити вилучення складових частин комп'ютера, які не мають впливу на проведення азартних ігор і використовуються як загальне обладнання (монітор, принтер, клавіатура), проте при наявності спеціального допоміжного обладнання для проведення азартних ігор – ігрових мишок, клавіатур, візуалізаторів гри тощо, їх вилучення є обов'язковим. У процесі азартної гри через мережу Ін-

§ 4. Організація й тактика провадження окремих слідчих (розшукових)...

тернет доцільно зробити «прінт-скрін» даних про азартну гру, що відображаються на моніторі комп'ютера та зафіксувати на відео процес гри. Об'єкти, які вилучають, необхідно упакувати належним чином, опечатати й скріпити підписами учасників огляду.

У разі використання звичайного грального обладнання (рулетки, класичного стола для ігор у блек-джек тощо) вилученню підлягає все гральне обладнання, включаючи фішки, колоди карт, кульки, відповідно до санкції ст. 203–2 КК України.

Огляд гральних фішок

Огляду підлягають також комп'ютерні диски, флеш-пам'ять, інші носії інформації з записаними на них іграми чи спеціальним програмами, які дають можливість доступу до азартних ігор чи до електронних гаманців для прийому ставок, вказані носії інформації після їх вилучення також повинні бути індивідуалізовані з фіксацією серійного номера, написів чи інших позначень, дані про авторів програмного забезпечення, номери ліцензій та інші документи, які дають змогу індивідуалізувати конкретне обладнання і встановити осіб, які можуть бути причетні до цього злочину.

Також огляду підлягають особисті речі, залишені на місці події організатором грального бізнесу чи працівниками грального закладу, речі з особистого кабінету організатора тощо, які дозволять встановити особи їх власників.

В процесі огляду документів насамперед необхідно звернути увагу на ті, що регламентують порядок діяльності грального закладу чи процес гри, що дає можливість отримати інформацію про спосіб вчи-

нення та спосіб приховування цього злочину. Так, у куточку споживача організаторами, як правило, розміщуються положення про ігровий заклад чи положення про Інтернет-клуб, спортивний клуб, щоб приховати справжню мету діяльності. Наприклад, вироком Дніпровського районного суду м. Києва від 22.07.2011р. у справі № 1–832/2011 особу визнано винуватою та притягнуто до кримінальної відповідальності за зайняття гральним бізнесом. Злочинець розмістив на гральних автоматах надписи: «Положення про «Клуб (заклад) аматорів розважальних ігрових автоматів (відеотерміналів) для дорослих», хоча за попередньою домовленістю із гравцями проводив виплату вигравів за зверненням клієнтів.

Обов'язковому огляду та вилученню підлягають документи, в яких фіксуються факти отримання ставок та виплати вигравів, їх розмір, кількість тощо. Таку документацію зазвичай веде адміністратор грального закладу у вигляді чорнових записів у блокнотах, по яких звітує організатору про отримані прибутки. Огляду та вилученню також підлягає бухгалтерська документація, яка відображає господарську діяльність закладу.

Під час огляду вказаних речей та документів слідчому необхідно звертати увагу також на криміналістичні сліди, які містяться на них (плями, відбитки пальців, подряпини, підчистки в документах тощо) та детально фіксувати їх.

Важливе значення має заключний етап проведення огляду місця події, адже вся інформація, яку слідчий безпосередньо сприймав під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії, повинна бути правильно і чітко зафіксована з метою надання їй процесуальної форми для подальшого використання її як доказу під час досудового слідства та судового розгляду.

Заключний етап – фіксація результатів огляду місця події – полягає в узагальненні й аналізі зібраної інформації, вирішенні питання про ступінь досягнення мети огляду. Визначається, які об'єкти обстановки доцільно оглянути додатково, які об'єкти необхідно ще вилучити. Слідчий може вважати огляд закінченим, якщо на всі питання, що впливають з події злочину, одержана максимально повна інформація (встановлено механізм, спосіб вчинення, виявлені ознаки злочинця тощо).

Результати огляду місця події фіксуються в протоколі огляду, в якому повинні бути відображені всі значимі для подальшого розслідування дані та хід слідчої (розшукової) дії. Протокол повинен міс-

тити всі обов'язкові реквізити, передбачені ст. 104 КПК України для протоколів слідчих (розшукових) дій з урахуванням особливостей цієї слідчої (розшукової) дії. У ході загальної та детальної стадій огляду слідчий робить робочі нотатки, а після закінчення огляду складає протокол огляду. Якщо огляд складний, протокол складається під час робочої стадії. Нерідко слідчий доручає написання протоколу одному з членів СОГ, а сам диктує результати дослідження обстановки місця події. Така процедура є більш економною та доцільною.

При необхідності в ході огляду місця події також складаються плани місця події (орієнтовні, оглядові, детальні), схеми та інші додатки до протоколу огляду місця події (фотознімки, відеозаписи, голограми тощо). Істотно підвищує результативність і наочність огляду фотографування й відеозйомка, так як в подальшому окремі деталі зовнішнього вигляду об'єктів, які сприймав слідчий, можуть забуватися, а при такій фіксації їх через будь-який час можна відновити в пам'яті. Крім того, в ході проведення огляду слідчий може не помітити, не звернути увагу чи не зафіксувати окремі елементи обстановки, які в подальшому будуть важливі для розслідування злочину, або ж через значну кількість документації одразу не виявити важливі джерела інформації. Після подальшого перегляду фотографій чи відеозапису слідчий зможе відновити втрачену інформацію без проведення додаткового чи повторного огляду місця події та використати її як орієнтовну для проведення інших слідчих (розшукових) дій.

Так, під час розслідування кримінального провадження № 226/809/13-к слідчим було додано до протоколу огляду місця події фототаблицю, на якій було зафіксовано, що гральне обладнання було справним. Зокрема, у фототаблиці було зафіксовано зал гральних автоматів, розташований у нежитловому приміщенні, яке складається з трьох кімнат та санвузлу. Під час огляду були виявлені та вилучені: гральні автомати в кількості 20 штук, десять з яких обладнані купюрноприймачами, які на момент огляду були підключені до електромережі та знаходилися в робочому стані у двох кімнатах, грошові кошти, чотири зв'язки ключів від гральних автоматів, 8 зошитів з чорновими записами, 6 аркушів паперу з чорновими записами, фрагмент аркуша паперу з чорновими записами, два бейджі з текстом, 9 аркушів паперу формату А4 з надписом «Акт посеєтаемості», розкреслені таблицею. Всі вилучені речі були оглянуті окремо та долучені до матеріалів кримінального провадження як речові докази.

Чітке і правильне планування та проведення такої слідчої дії, неухильне виконання вимог законодавства під час оформлення результатів проведеного огляду місця події є фундаментом для формування доказової бази винуватості особи у вчиненні зайняття гральним бізнесом, розкриття злочину та притягнення винуватих до кримінальної відповідальності. Здобута в ході огляду місця події первинна інформація орієнтує слідчого на планування подальшого етапу розслідування і значно полегшує розкриття злочину.

Дотримання вищезазначених криміналістичних рекомендацій та усунення виявлених недоліків, на нашу думку, значно підвищить ефективність та результативність огляду місця події у справах про зайняття гральним бізнесом і дозволить притягнути до кримінальної відповідальності не лише формальних (номінальних) власників гральних закладів, але й встановити реального власника грального закладу або ж виявити та припинити незаконну діяльність організованої злочинної групи, що займається гральним бізнесом чи навіть мережі гральних закладів.

Допит свідків. Допит свідка є слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться в процесі розслідування практично кожного факту зайняття гральним бізнесом, а суттєві у провадженні обставини нерідко встановлюються саме за допомогою допиту свідків.

На практиці під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії мають місце певні проблеми, пов'язані в тому числі і з відсутністю наукових рекомендацій, які б враховували особливості допиту в справах про зайняття гральним бізнесом. Це створює труднощі у визначенні предмету допиту, кола свідків, мотивів надання неправдивих показань та деяких інших питань.

Як правило, допити свідків-очевидців проводяться одразу після проведення огляду місця події (приміщення грального закладу). Такими свідками, перш за все, є особи, які проживають або працюють поблизу грального закладу, так як вони можуть надати точну інформацію про тривалість та час його роботи, осіб, які найчастіше бувають в ньому, а також постійних гравців.

Відповідно до ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Особливістю свідка є те, що він не має особистої зацікавленості в результатах розслідування, а тому зможе вільно і без суб'єктивізму відновити в пам'яті подію, яку він сприймав.

Вченими-криміналістами виділяються такі стадії проведення допиту: вступна, вільна розповідь допитуваного, запитання слідчого, заключна.

Призначення вступної стадії полягає у виконанні відповідних вимог кримінального процесуального закону, отриманні від допитуваного необхідних відомостей про його особу, створення умов для вільного висловлення ним своїх показань, більш повного вивчення особистості допитуваного і створення найбільш сприятливих умов для застосування обраної тактики допиту. Так, відповідно до ст. 224 КПК України перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. Свідок попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань. Крім того, слідчому надається право проводити допит із застосуванням фотозйомки, аудіо- та/або відеозапису, про реалізацію якого він попереджає допитуваного.

Допит доцільно починати з вільної розповіді допитуваного, що дає змогу відновити в його пам'яті повну картину і надати слідчому нову інформацію, якою на час допиту слідчий не володіє, а також створити в уяві слідчого повноцінну картину події злочину.

Зважаючи на обставини, що входять до предмету допиту, свідків зайняття гральним бізнесом доцільно розподілити на дві групи: 1) свідки-очевидці зайняття гральним бізнесом (створення чи роботи грального закладу, участі в азартних іграх, працівники грального закладу); 2) свідки, які володіють іншою інформацією, що має значення для справи (члени сім'ї гравця чи працівника грального закладу).

Допит свідків-очевидців проводиться з метою відтворення картини вчинення злочину, яка містить у собі відомості про обставини створення грального закладу, давність його створення, режим роботи, кількість відвідувачів, кількість та види азартних ігор, які в ньому проводяться, способи приховання грального бізнесу. Також свідки-очевидці – працівники грального закладу, які не брали участі у вчиненні злочину (прибиральниця, охоронець, бармен) можуть надати інформацію не лише про особу «номінального» організатора грального бізнесу та працівників грального закладу, але й про «реального» організатора (власника) грального бізнесу або членів організованої злочинної групи, з якими вони безпосередньо спілкувалися під час роботи грального закладу.

Під час допиту свідків – працівників грального закладу слід зауважити, що вони можуть повідомляти частину інформації, яка не від-

повідас дійсності з метою применшення своєї ролі у гральному бізнесі або ж бояться повідомляти інформацію, яка в силу їх посадових обов'язків є відомою лише їм, тобто бояться свого викриття. А тому в ситуації службової залежності в ході допиту працівників грального закладу слід враховувати їх підпорядкованість та службову залежність від роботодавця (власника грального закладу).

З урахуванням особливостей та ролі кожного зі свідків можемо виділити такі групи свідків-очевидців.

1. Співробітники грального закладу, які знаходяться у прямій службовій залежності від організатора грального бізнесу («реального» чи «номінального»), але самі не займаються гральним бізнесом. До цієї групи належать: а) підпорядковані службові особи (заступники, головні бухгалтери); б) працівники і службовці (рядові працівники бухгалтерій, охоронці, водії, прибиральники, робітники тощо).

Підпорядковані службові особи такого грального закладу нерідко замовчують деякі факти стосовно обставин події, а іноді й надають неправдиві показання з метою виправдати чи пом'якшити вину підозрюваного (обвинуваченого) або, навпаки, – у бік повної чи часткової обмови з метою «вигородити» себе і применшити свою участь у вчиненні злочину або ж взагалі відмовляються давати показання на підставі ст. 63 Конституції України. Їх поведінка під час допиту обумовлюється тим, що вони, як правило, по-перше, самі опосередковано беруть участь у зайнятті гральним бізнесом, а, отже, можуть бути визнані співучасниками злочину і перейти з процесуального статусу свідків у статус підозрюваних чи обвинувачених; по-друге, перебувають у тісних службових і позаслужбових (дружніх) відносинах зі своїм керівником (організатором грального закладу).

У свідків цієї категорії, як правило, з'ясовуються питання, направлені на встановлення: а) їх службових повноважень; б) особистих стосунків з організатором грального закладу, знайомства з безпосереднім власником грального закладу чи особами, які контролювали його діяльність; в) особистої участі у підготовці та здійсненні фінансових, господарських операцій, які здійснювалися під час вчинення злочину; г) причин порушень ними своїх обов'язків під час здійснення службових повноважень (якщо такі мали місце); д) відомостей щодо відомих йому обставин скоєння злочину; е) відомостей, що характеризують особу підозрюваного чи обвинуваченого; ж) інших суттєвих для справи обставин, які їм відомі.

Окремий блок обставин, які з'ясовуються слідчим, становлять питання оформлення господарської діяльності: облік зроблених ставок, випланих виграшів, отриманих доходів від такої діяльності. З'ясування цих питань дозволяє слідчому зробити однозначний висновок про спосіб вчинення та приховання зайняття гральним бізнесом. В процесі допиту цієї категорії свідків виникає необхідність встановити: а) факти отримання робітниками зарплатні та інших виплат; б) відомості про розміри ставок для кожної азартної гри та їх облік, а також облік та розміри випланих виграшів; в) відомості про обставини підготовки та виконання різного роду операцій, за яких було вчинено злочин, якщо такі дані стали відомі працівникам в силу виконання ними своїх трудових обов'язків (наприклад, рядові працівники бухгалтерії можуть надати відомості про оформлення фінансових та господарських операцій з іншими суб'єктами господарювання; охоронці – про кількість відвідувачів і т.п.).

2. Працівники інших суб'єктів господарювання (постачальників продуктів харчування, води, охоронних компаній, підрядних компаній, які виконували певні ремонтні роботи тощо). Вони самі не мали відношення до зайняття гральним бізнесом, але в силу своїх службових обов'язків співпрацюють з працівниками грального закладу, а тому можуть надати слідчому інформацію про осіб, з якими співпрацювали, і обстановку, яку могли спостерігати під час відвідування грального закладу. Зокрема, такі особи напряму не мають службової залежності від власника грального закладу, отже зможуть надати слідчому об'єктивну та правдиву інформацію.

3. Працівники правоохоронних органів, які проводили оперативно-розшукову діяльність чи виїздили в складі СОГ за викликом (повідомленням) про факт зайняття гральним бізнесом і фіксували факти зайняття гральним бізнесом.

Без сумніву, що свідком повинна бути особа, яка безпосередньо сприймала подію злочину чи особу злочинця, оперативні ж працівники в силу своїх посадових обов'язків виїзять на місце події і проводять його огляд або здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а тому вони певною мірою є зацікавленими особами в результативності розкриття злочину. Проте ст. 65 КПК України не забороняє слідчому проводити допит оперативних працівників. Так, зокрема, у розслідуванні кримінальної справи про зайняття гральним бізнесом працівниками СУ ГУМВС України в м. Києві було допитано оперу-

повноваженого, який проводив перевірку діяльності грального закладу та складав акт огляду та вилучення грального обладнання, а також оперативних працівників, які у складі СОГ, що здійснювали чергування, виїздили на місце події.

Особлива цінність їх показань у тому, що вони мають спеціальну освіту та досвід розслідування цього злочину, а тому помічають значно більше важливих деталей про злочин, ніж пересічний громадянин. Проте у даному випадку слідчому не слід ґрунтувати розслідування виключно на показаннях цих осіб, їх показання доцільно використовувати лише як орієнтовну інформацію для виявлення інших свідків, підозрюваних, потерпілих у цій справі та як основу для подальшого планування розслідування і проведення інших слідчих (розшукових) дій.

4. Допити свідків інших категорій (осіб, які проживають чи працюють поряд з гральним закладом, або проходили поряд тощо) проводяться в основному для отримання даних про особу обвинуваченого та роботу грального закладу (режим роботи, кількість відвідувачів тощо). На достовірність їх свідчень значною мірою впливають особисті стосунки з обвинуваченим.

До цієї групи можна також зарахувати гравців в азартні ігри, які погоджуються співпрацювати зі слідством. *Так, зокрема, під час розслідування кримінальної справи № 50–5974 слідчим було допитано постійного гравця грального закладу, який зміг надати інформацію про кількість працівників грального закладу, кількість техніки, порядок допуску в приміщення грального закладу тощо.*

Допит свідків, які володіють іншою інформацією, що має значення для справи (сусіди, члени сім'ї, друзі учасників злочину чи самих гравців тощо), тобто осіб, які не були очевидцями зайняття гральним бізнесом чи проведення окремих азартних ігор, але перебувають у певних стосунках з гравцями в азартні ігри чи працівниками грального закладу, необхідно також допитати у випадку, якщо самі працівники чи гравці не бажають надавати інформацію слідчому. Такі особи можуть надати інформацію про розмір заробітної плати, кількість працівників, розпорядок їх роботи, частоту гри в азартні ігри їх родичів чи друзів, розмір ставки, види ігор та розмір вигравшів тощо. Цю інформацію слідчий може використати для подальшого допиту гравців чи працівників грального закладу.

У практиці широко застосовується допит спеціаліста як свідка. Зокрема, у провадженні № 253/2543/13-к в судовому засіданні допи-

таний такий свідок пояснив, що він був запрошений працівниками міліції для огляду ігрових автоматів як спеціаліст. Гральні автомати були опечатані, грошей в них не було. В автоматах був корпус, монітор, процесор, жорсткий диск, материнська плата та оперативна пам'ять. Оглянуті гральні автомати за принципом роботи аналогічні комп'ютерам.

Такі особи, як правило, самі не схвалюють вибір їхніх знайомих, засуджують їх діяльність чи участь в азартних іграх, а тому налаштовані на правдивість показань. Більше того, такі особи також можуть надати слідчому чи вказати місцезнаходження речей або документів, пов'язаних з гральним бізнесом, які свого часу показували чи згадували їхні знайомі.

Зокрема, під час судового розгляду кримінального провадження № 226/809/13-к про зайняття гральним бізнесом допитана як свідок громадянка, яка перебувала в цивільному шлюбі з обвинуваченим, надала інформацію про тривалість роботи чоловіка, виконувану ним роботу та зарплатню в гральному закладі. Так, вона зазначила, що її цивільний чоловік у січні–лютому 2012 року знайшов роботу. Як їй розповів чоловік, його майбутній начальник пообіцяв йому посаду оператора гральних автоматів із заробітною платнею 100 грн. на день, що становить 2500–3000 грн. на місяць, а трудовий договір начальник обіцяє привезти пізніше.

Отже, під час підготовки до допиту свідка слідчому слід насамперед встановити та врахувати, до якої категорії він належить і визначити відповідну тактичну лінію допиту. Важливо уважно ознайомитись з інформацією про особу допитуваного (якщо вона є) та його участю у здійсненні зайняття гральним бізнесом.

В ході допиту свідку дозволяється використовувати власні документи і нотатки, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими відомостями, які важко зберегти в пам'яті, а також викласти свої показання власноручно.

Після етапу вільної розповіді, а також у випадку, коли слідчий розуміє, що свідок дає суперечливі неправдиві показання чи не бажає надавати всю інформацію, яка йому відома, слідчий переходить до етапу постановки запитань.

Результати анкетування слідчих та вивчення кримінальних справ свідчать про те, що під час допиту свідків найчастіше слідчими застосовуються такі докладно описані в криміналістичній літературі

тактичні прийоми: використання протиріч між показаннями свідка та іншими доказами у справі, в тому числі пред'явлення речових доказів (65% опитаних слідчих); роз'яснення реальності притягнення свідка до кримінальної відповідальності як співучасника злочину (46%); роз'яснення реальності притягнення свідка до кримінальної відповідальності за свідомо неправдиві показання (28%); використання внутрішніх протиріч у показаннях (27%); використання раптовості під час допиту (18%); використання позитивних якостей особи (11%).

Таким чином, правильний вибір тактичних прийомів допиту, з урахуванням психологічних особливостей допитуваної особи, слідчої ситуації сприяє отриманню найбільш повної та достовірної інформації про подію злочину, що розслідується.

Проведення допиту оформляється протоколом допиту, який складається слідчим з дотриманням вимог, передбачених ст. 104 КПК України. Після проведення допиту свідок має право ознайомитися зі складеним протоколом, зокрема, він має право заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження (ст. 66 КПК України).

Результативність допиту визначається, в першу чергу, вмінням слідчого тактично грамотно, і головне – з суворим дотриманням закону побудувати та провести зазначену слідчу (розшукову) дію. Проведення допиту під час розслідування зайняття гральним бізнесом вимагає від слідчого не лише глибоких професійних знань, а й фундаментальної тактичної підготовки, знання психології допитуваного, ситуації, в якій він перебуває, а також особливостей грального бізнесу, азартних ігор та всіх обставин справи.

Обшук. Судово-слідча практика свідчить про те, що обшук грального закладу проводиться у третині випадків розслідування зайняття гральним бізнесом на подальшому етапі розслідування.

Обшук є самостійною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ст. 234 КПК України). Обшук має велике значення для подальшого процесу розслідування, так як вилучені в процесі його проведення речі та документи можуть набути значення доказу винуватості підозрюваного у вчиненні злочину.

На відміну від КПК України 1960 року, КПК України 2012 року встановлює, що в ухвалі про проведення обшуку вказують речі, документи або осіб, для виявлення яких проводиться обшук, тому, відповідно, для звернення до слідчого судді з клопотанням про обшук слідчому необхідно вказати перелік речей та документів, які потрібно вилучити, а також надати докази в обґрунтування свого клопотання.

Ст. 234 КПК України визначає перелік відомостей, які повинно містити таке клопотання, а саме:

- 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання;
- 3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 4) підстави для обшуку;
- 5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку;
- 6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться;
- 7) речі, документи або осіб, яких планується відшукати.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

Отримання вказаних відомостей здійснюється слідчим під час проведення інших процесуальних, в тому числі й слідчих (розшукових) дій: огляду місця події, огляду документів, допиту свідків та підозрюваних тощо.

Пошук людей, як правило, не є завданням обшуку грального закладу, слідчий здійснює лише пошук речей чи документів. Речами та документами, які необхідно відшукати під час обшуку, є гральне обладнання чи гральні програми, які використовуються для організації грального бізнесу; грошові кошти, отримані від зайняття гральним бізнесом; документи, які підтверджують факти зайняття гральним бізнесом – договори оренди чи купівлі-продажу грального обладнання, договори на поставку комп'ютерного обладнання, договори про

надання телекомунікаційних послуг з доступу до мережі Інтернет, бухгалтерська документація, касова документація, особисті записи організатора грального бізнесу тощо.

Інформацію про місцезнаходження грального обладнання та його кількість можуть надати свідки різних категорій (обслуговуючий персонал, який не брав участі у проведенні азартних ігор, випадкові відвідувачі, працівники інших суб'єктів господарювання) під час їх допиту, заявник під час подання ним заяви про вчинення кримінального правопорушення. Організатори грального бізнесу, як правило, відмовляються співпрацювати зі слідством та надавати таку інформацію. Інформація про наявність певних речей чи документів у певної особи чи у певному приміщенні також може надходити від оперативних підрозділів, що отримали її під час здійснення оперативно-розшукової діяльності до початку розслідування. Так, *підставою для винесення постанови про проведення обшуку Пустомитівським районним судом Львівської області у справі № 1316/614/2012 були матеріали оперативної інформації, відповідно до яких до вчинення розслідуваного злочину був причетний громадянин К., у якого зберігалися певні речі чи документи, що мали значення для розслідування.*

Слідчий також може отримувати вказані відомості з документів, які є в його розпорядженні. *Зокрема, для визначення, кому належить нежитлове приміщення, де організовано букмекерську контору, та обґрунтування клопотання про проведення обшуку, у провадженні № 1804/1631/2012 слідчий отримав та долучив до матеріалів кримінального провадження відповідну довідку з БТІ.*

Таким чином, отримана на початковому етапі розслідування інформація використовується слідчим для отримання дозволу на проведення обшуку на подальшому етапі розслідування.

Хоча КПК України дозволяє проведення обшуку у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину з обов'язковим наступним зверненням з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді (ч. 3 ст. 233 КПК України), проте в ході розслідування зайняття гральним бізнесом обшук в такому порядку не проводиться.

Після отримання ухвали про дозвіл на обшук слідчий здійснює підготовку до його проведення. Важливу роль при цьому відіграють: формування уявлення про приміщення або місцевість, де має відбути-

ся обшук, з'ясування питань стосовно професії, способу життя, звичайного розпорядку дня, звичок, зв'язків та знайомств осіб, які підлягають обшуку тощо.

Зокрема, примусовий характер обшуку та його проведення переважно у конфліктній ситуації завжди пов'язане з підвищеною психологічною напругою учасників слідчої (розшукової) дії, що обумовлюється бажанням особи приховати певні речі, документи та інше. Тому підготовка до проведення обшуку вимагає від слідчого наявності високих організаційних здібностей.

Учасники слідчої (розшукової) дії визначаються слідчим заздалегідь із відображенням інформації про них у плані обшуку. Ст. 236 КПК України дозволяє запрошувати підозрюваного, захисника та інших учасників кримінального провадження для участі в проведенні обшуку. У кожному окремому випадку слідчий самостійно визначає необхідність запрошення вказаних осіб та їх роль у проведенні обшуку. Проте, слідчий повинен забезпечити присутність осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені під час обшуку, що також враховується на стадії підготовки до проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Також слідчий повинен завчасно підібрати осіб, які будуть присутніми під час проведення обшуку як поняті, адже ч. 7 ст. 223 КПК України визначає, що обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Оскільки способи вчинення грального бізнесу дуже різноманітні, а перелік об'єктів, які підлягають пошуку та вилученню є досить специфічним, слідчому складно визначити, чи є певні об'єкти гральним обладнанням і чи мають вони відношення до вчинення злочину. У зв'язку з цим виникає необхідність у залученні спеціаліста у сфері грального бізнесу або комп'ютерних технологій та програмного забезпечення.

Після приїзду на місце, слідчий здійснює заходи, пов'язані з організацією обшуку, визначає спосіб обшуку та його послідовність, організовує охорону території, розподіляє завдання між технічними помічниками, ставить уточнені завдання спеціалісту тощо. Тактика проведення обшуку визначається особливостями способу вчинення зайняття гральним бізнесом. Необхідно враховувати, що оскільки ст. 203–2 КК України передбачає конфіскацію грального обладнання, то воно повинно бути вилучене в ході обшуку.

Перед початком обшуку слідчий повинен виконати відповідні вимоги КПК України, зокрема: пред'явити особі, яка володіє приміщенням, за її відсутності – іншій присутній особі ухвалу слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку й надати її копію (у разі відсутності осіб у вказаному приміщенні копія ухвали повинна бути залишена на видному місці у приміщенні); забезпечити схоронність майна, що знаходиться у приміщенні, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

Перед початком обшуку слідчий може запропонувати особам, які в ньому перебувають, добровільно видати речі, які підлягають пошуку й зазначені в ухвалі. Наймані працівники грального закладу (касири, круп'є), а також люди, як не брали безпосередньої участі у вчиненні цього злочину (охоронці, прибиральниці), як правило, не перешкоджають проведенню обшуку й сприяють у пошуку потрібних документів та речей. Зокрема, ст. 236 КПК України визначає, що обшук проводиться в обсязі, необхідному для досягнення його мети, тому, якщо особи видали слідчому всі речі, вказані в ухвалі про проведення обшуку, показали місце розміщення грального обладнання та грошових коштів і не перешкоджають їх вилученню, слідчому не потрібно проводити обшук грального закладу з метою їх пошуку. Проте, якщо слідчий має обґрунтовані сумніви щодо повноти передання всіх речей та документів, або ж є підстави вважати, що не все гральне обладнання чи грошові кошти було видано, він проводить обшук в обсязі, необхідному для пошуку всіх речей та документів.

Специфікою обшуку під час розслідування зайняття гральним бізнесом є те, що слідчий повинен детально уявити та змоделювати повну картину вчинення цього злочину (створення грального закладу, Інтернет-казино, Інтернет-клубу, вікторини тощо), що дасть змогу визначити, які речі мають відношення до злочину й можуть бути відшукані.

Так, законодавство не дає визначення та переліку грального обладнання, у зв'язку з чим, знаючи спосіб вчинення злочину, слідчий визначає, які речі можуть відноситися до грального обладнання та повинні підлягати вилученню. Якщо в обшукуваному приміщенні розміщено казино, пошукові дії повинні бути направлені на пошук гральних столів, рулеток, карт, фішок, гральних костей тощо. Якщо ж у приміщенні створений Інтернет-клуб, але надавалися послуги з доступу до азартних ігор, об'єктами пошуку повинні бути, перш за все,

§ 4. Організація й тактика провадження окремих слідчих (розшукових)...

комп'ютерне обладнання (вінчестери комп'ютерів, спеціальні гральні мишки, клавіатури, джойстики), диски з записами ігрових програм, сервери, на яких розміщені ігрові програми тощо. Допомогу в пошуку вказаних речей та визначенні їх належності до грального обладнання можуть надати спеціалісти – програмісти, системні адміністратори, інженери з технічної експлуатації та ремонту комп'ютерної техніки або особи, які мають досвід у галузі грального бізнесу.

Обшук у гральному закладі

Пошуку також підлягають гроші, отримані як прибуток від проведення азартних ігор, тому що вони є майном, яке здобує злочинним шляхом і підлягають вилученню. Як правило, гроші зберігаються в окремій касі грального закладу або ж у сейфі. Слідчому доцільно запропонувати особі, якій належить гральний заклад чи особі, яка перебуває в ньому, самостійно видати їх або відкрити сейфи, сховища, зачинені приміщення для проведення в них обшуку. Як правило, касири мають доступ до каси грального закладу, охоронці – до зачинених приміщень, в тому числі, до кабінету організатора грального бізнесу чи приміщення, де розміщений сейф. Якщо ці особи відмовляються задовольнити вищевказану вимогу слідчого, він має право відчиняти зазначені приміщення й об'єкти, що в них знаходяться, самостійно. У цьому випадку у слідчого виникає необхідність у залученні технічного працівника, який має знання та навички відкривання сейфів, замикаючих пристроїв тощо.

Окрему групу об'єктів пошуку становлять документи. До них відносяться: а). касові документи, що підтверджують приймання та ви-

дачу грошових коштів; б). бухгалтерські документи, що підтверджують порядок бухгалтерського оформлення здійснених операцій; в). документи, що регулюють процес азартної гри чи видаються учасникам азартних ігор (положення про гральний заклад, правила гри; чеки про продаж фішок чи передання виграшів; положення про доступ до мережі Інтернет; правила поведження в гральному закладі тощо); г). господарські документи (договори, накладні, акти наданих послуг), які підтверджують спосіб вчинення злочину; д). інші записи, в тому числі особисті записи власника грального закладу, чорнова бухгалтерія, розписки про передачу чи отримання грошових коштів, боргові розписки тощо.

Всі зазначені об'єкти повинні бути уважно оглянуті слідчим і описані в протоколі обшуку. Після фіксації вказаних об'єктів обов'язково повинна бути здійснена їх індивідуалізація, слідчий повинен вказати у протоколі обшуку серійні номери грального обладнання, його виробника і відомості про сертифікат виготовлювача, серійні номери вінчестерів комп'ютерів, номери кожного вилученого носія інформації з вказівкою його типу, моделі, місткості і особливих позначок, якщо вони є. Після вилучення грошових коштів потрібно вказати кількість купюр, їх номінал та серійні номери. Під час проведення обшуку в протоколі важливо також докладно описати місця виявлення предметів, їхні індивідуальні ознаки й упакування. Зокрема, необхідно навести ознаки, що вказують на приналежність виявлених предметів обшукуваному, або їх зв'язок із розслідуваною подією.

Виявивши предмети, що прямо чи опосередковано свідчать про участь підозрюваного у злочинній діяльності, необхідно пред'явити їх підозрюваному та з'ясувати, чи має він пояснення щодо цих речей чи документів, адже відповідно до ч. 8 ст. 236 КПК України присутні під час обшуку особи мають право робити заяви, які підлягають занесенню до протоколу обшуку. Якщо обшукуваний заздалегідь не підготувався давати пояснення з приводу виявленого, то під час обшуку він може дати непомірковані пояснення, що легко спростовуються й у подальших допитах сприяють викриттю його неправдивих показань. Також зроблені таким чином заяви часто підтверджують належність певних предметів чи документів вказаним особам та зв'язок цих предметів та документів із діяльністю грального закладу.

За наявності технічної можливості доцільно здійснювати фото- або відеофіксацію вилучених предметів чи навіть всього процесу обшуку,

§ 4. Організація й тактика провадження окремих слідчих (розшукових)...

в тому числі, окремо зафіксувати особливості кожного предмета, що був виявлений, оглянутий і зафіксований слідчим у протоколі обшуку.

У провадженні про зайняття гральним бізнесом фото- чи відеозйомку важливо використовувати, якщо: 1). потрібно зафіксувати місце й умови зберігання предметів, які можуть бути речовими доказами (розміщення грального обладнання, його стан, підключення, можливість проводити азартні ігри); 2). предмети не будуть направлятися до суду разом із матеріалами кримінального провадження (великогабаритні гральні автомати, гральні столи, об'єкти, виявлені у значній кількості); 3). предмети, зображення яких важко описати в протоколі (відео процесу гри на моніторі комп'ютера, алгоритм дій гравця для участі в азартній грі й отримання виграшу тощо); 4). певні ознаки предмета, пов'язані з фактами, що встановлюються або індивідуалізують предмет (номери на внутрішніх частинах грального обладнання, перероблення грального обладнання, встановлення додаткових складових елементів, назви яких і функціональне призначення важко описати); 5). важливо зафіксувати певні етапи пошуку речових доказів під час обшуку (застосовування технічних засобів, відкриття схованок, відкриття сейфів та фіксація їх вмісту тощо).

Дотримання тактичних рекомендацій та врахування особливостей зайняття гральним бізнесом буде сприяти слідчому у відшуканні, вилученні та процесуальному закріпленні слідів злочинної діяльності, інших речей та документів, що мають значення для кримінального провадження.

Таким чином, важливою умовою ефективності обшуку в ході розслідування зайняття гральним бізнесом є вмiло проведена підготовка до нього, що полягає в завчасному одержанні відомостей про місце, де планується провести обшук, а саме наявність підсобних приміщень, охорони, спеціального режиму входу чи відеонагляду тощо, а також про осіб, які знаходяться в ньому.

До участі у проведенні обшуку у провадженнях про зайняття гральним бізнесом залежно від способу його вчинення повинні залучатися спеціалісти у сфері грального бізнесу, системні адміністратори, програмісти, інженери з технічної експлуатації та ремонту комп'ютерного обладнання та інші. Тактика обшуку залежить від способу організації, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор, врахування якого дозволить слідчому досягти поставленої мети обшуку.

Допит підозрюваних. Відповідно до ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Особливістю допиту підозрюваного, на відміну від допиту свідка, є те, що він має особисту зацікавленість у результатах розслідування, а тому не бажає співпрацювати зі слідством. Тому найчастіше допит підозрюваного проводиться у конфліктній ситуації, що вимагає від слідчого попередньої ретельної підготовки до допиту. Разом з тим, під час проведення допиту підозрюваних слідчому необхідно враховувати особливості особи злочинців у вчиненні зайняття гральним бізнесом, їх високий професіоналізм у сфері грального бізнесу, можливий зв'язок з організованою злочинністю тощо.

Оскільки допит підозрюваного проводиться на подальшому етапі розслідування, коли слідчий володіє певною інформацією про злочин, отриманою під час проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування, а також має достатньо інформації для визнання особи підозрюваним, то перед проведенням допиту слідчому необхідно вивчити матеріали кримінального провадження, наявну інформацію, що свідчить про вчинення злочину підозрюваним, визначити обставини, які залишилися невідомими слідчому або щодо яких є суперечності у матеріалах кримінального провадження.

В ході підготовки до проведення допиту слідчий повинен вивчити особу допитуваного, риси його характеру, роль підозрюваного у вчиненні злочину, ставлення до розслідування, що дасть можливість визначити можливі напрямки допиту та скласти план допиту відповідно до позиції, яку займе підозрюваний, а також визначитися з тактичними прийомами, які можуть бути застосовані під час допиту. Так, зокрема, від визначення особи злочинця, від того, чи він є «реальним», чи «номінальним» організатором грального бізнесу, чи виконавцем злочину залежить обрана тактика допиту.

За результатами проведених нами емпіричних досліджень встановлено особливості «реального» та «номінального» організаторів грального бізнесу та працівників гральних закладів, які впливають на вибір тактики допиту підозрюваних.

Особливостями «реальних» організаторів грального бізнесу, що впливають на вибір тактичних прийомів проведення їх допиту, є: а) досить велика обізнаність підозрюваного з матеріалами, які перебувають у розпорядженні слідчого; б) високий освітній рівень підозрюваного

та його соціальний статус; в) присутність під час допиту захисника й відмова від участі у слідчих (розшукових) діях за його відсутності; г) знайомства з впливовими посадовими особами, в тому числі, в правоохоронних органах; д) відсутність прямих доказів, які вказують на причетність «реального» власника грального бізнесу до організації чи діяльності грального закладу; е) глибокі теоретичні та практичні знання сфери грального бізнесу та особливостей азартних ігор, а також способів маскування грального бізнесу під законну діяльність та інші.

Особливостями «номінальних» організаторів грального бізнесу є: а) документальне підтвердження організації ними азартних ігор; б) документальне підтвердження належності грального закладу підозрюваному; в) знайомство підозрюваного з «реальним» організатором грального бізнесу або членами організованої злочинної групи, створеної для зайняття гральним бізнесом, а також небажання їх викривати тощо.

Особливостями безпосередніх виконавців злочину (касирів, круп'є) є: а) фіксування правоохоронними органами вчинення ними злочину (факту прийняття ставки чи виплати виграшу гравцям) під час проведення оперативно-розшукових заходів або негласних слідчих (розшукових) дій; б) службова залежність від «номінального» організатора грального бізнесу; в) низький освітній рівень, відсутність знань всієї структури злочинної діяльності; г) ставлення до себе як робітника за наймом та заперечення своєї участі у злочинній діяльності тощо.

Тактика допиту визначається, перш за все, позицією допитуваного. Тому, починаючи допит, важливо встановити, чи визначив підозрюваний свою позицію заздалегідь, в чому полягає її сутність. Як правило, організатори грального бізнесу (як «номінальні», так і «реальні») відмовляються добровільно співпрацювати зі слідством, тому допит часто проходить у конфліктній ситуації. На співпрацю й, відповідно, допит у безконфліктній ситуації погоджуються «номінальні» організатори грального бізнесу у випадку, якщо вони завчасно домовилися з «реальним» організатором» про таку участь.

Особливого поширення така ситуація набула у 2011 році після прийняття Закону України «Про амністію у 2011 році». Особи, які підпадають під дію закону про амністію, зазвичай визнають свою винуватість в повному обсязі, надають слідчому всю відому їм інформацію та «беруть всю вину за вчинене на себе», за що часто отримують окрему платню. Так, згідно інформації Державної судової адміністрації

за 2011 рік у 48% від усіх розглянутих справ про зайняття гральним бізнесом до осіб застосовано амністію або ж звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з іншими обставинами.

Працівники грального закладу, як правило, також погоджуються на співпрацю зі слідством, не вважаючи себе ключовим учасником злочину та розуміючи, що їх участь у вчиненні злочину зафіксована під час проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. Бажаючи звільнитися від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям на підставі ст. 45 КК України, або ж призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено санкцією ст. 203–2 КК України на підставі ст. 69 КК України, такі особи погоджуються на співпрацю зі слідством, у зв'язку з чим їх допит відбувається у безконфліктній ситуації.

Допит у безконфліктній ситуації в ході розслідування зайняття гральним бізнесом, як правило, не викликає суттєвих ускладнень за умов належної до нього підготовки. Складнощі, що виникають, обумовлені в основному необхідністю встановлення окремих невідомих слідчому обставин, що легко встановити шляхом постановки допитуваному нагадуючих запитань або шляхом пред'явлення документів та інших доказів.

Однак, в такому разі, слідчому не вдається отримати будь-яку інформацію про «реального» власника грального бізнесу або інших членів організованої злочинної групи. Тому показання осіб, які визнали себе винуватими в зайнятті гральним бізнесом, необхідно ретельно перевіряти шляхом проведення огляду документів, допитів інших осіб, проведення судових експертиз та інших необхідних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Слідчий не повинен ґрунтувати обвинувачення виключно на показаннях підозрюваного.

Допит «номінального» організатора грального бізнесу не становить жодних складнощів для слідчого, адже така особа офіційно є суб'єктом підприємницької діяльності, всі реєстраційні й договірні документи складені на його ім'я або містять його підпис. Допит працівників грального закладу також не становить складнощів у зв'язку з підтвердженням їх участі у вчиненні злочину матеріалами оперативно-розшукової діяльності та результатами негласних слідчих (розшукових) дій. Найбільшу складність викликає встановлення та допит «реального» організатора (власника) грального бізнесу, який завжди відбувається в конфліктній ситуації.

Перед початком допиту слідчий повинен виконати відповідні вимоги КПК України: встановити особу підозрюваного, роз'яснити його права, порядок проведення допиту, надати право викласти показання власноручно та визначитися з необхідністю фіксації слідчої (розшукової) дії за допомогою аудіо- чи відеозапису. Зокрема, слідчому також необхідно скласти детальний план допиту, визначити його приблизну тривалість та перерви (допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому – понад вісім годин на день). Якщо підозрюваний відмовляється відповідати на запитання, давати показання, то слідчий зобов'язаний зупинити допит (ч. 4 ст. 224 КПК України).

Допит підозрюваного, як і допит інших учасників кримінального провадження, складається з вільної розповіді допитуваного та відповіді на поставлені слідчим запитання. Разом з тим, вільна розповідь підозрюваного може полягати в наданні неправдивих показань, перекручуванні чи приховуванні певних відомостей з метою применшення своєї ролі у вчиненні злочину, тому завданням слідчого є викриття неправди та усунення суперечностей у показаннях за допомогою постановки запитань.

Конфліктна ситуація допиту характеризується повним або частковим наданням неправдивих показань або відмовою від їх давання. Якщо підозрюваний («номінальний» організатор грального бізнесу чи член організованої злочинної групи) взагалі відмовляється давати показання, а слідчий точно знає, що він здійснював таку діяльність не один, а в співучасті, доцільно використати запропонований спеціально розроблений тактичний прийом, а саме роз'яснення ситуації, в якій опинився допитуваний, та шляхів виходу з неї. Метою вказаного прийому є не просто «розкрити очі» допитуваному, а допомогти йому зрозуміти, що для нього є найбільш прийнятним, на реальному відображенні негативних сторін такого розвитку ситуації. Зокрема, для цього допитуваному роз'яснюють, що:

- а) фіксація у протоколі допиту факту відмови від давання показань чи давання неправдивих показань буде свідченням відсутності каяття й, виходячи з цього, відсутності пом'якшувальних обставин чи підстав звільнення від кримінальної відповідальності;
- б) бажання вигородити своїх співучасників може призвести до того, що вони випередять його з правдивими свідченнями і їх позиція буде краще оцінена порівняно з позицією допитуваного;

- в) його ставлення до співучасників не відповідає характеру їх ставлення до нього як у період злочинної діяльності, так і в процесі розслідування злочину тощо.

Щодо неправдивих показань, то основною причиною їх надання підозрюваними, безумовно, є прагнення уникнути відповідальності. Підозрюваний – власник грального закладу, як правило, повністю не визнає свою винуватість у вчиненні злочину, стверджуючи, що займався цілком законною господарською діяльністю (відкрив Інтернет-кафе, спорт-бар тощо).

У випадках надання неправдивих показань або відмови від давання показань залежно від ситуації застосовуються тактичні прийоми, детально розроблені криміналістичною наукою. Особливо ефективним під час допитів підозрюваного у провадженнях про зайняття гральним бізнесом є пред'явлення допитуваному документів та інших доказів, які підтверджують факт вчинення ним злочину, на що вказали 78% опитаних нами слідчих.

Вважаємо за необхідне розглянути основні конфліктні слідчі ситуації допиту, які є типовими для розслідування зайняття гральним бізнесом.

Ситуація 1. Підозрюваний категорично заперечує свою участь у зайнятті гральним бізнесом, що характерно для «реального» власника грального бізнесу та заперечує будь-яку участь у відповідних операціях (господарських, фінансових, управлінських), під час здійснення яких вчинено злочин. Така ситуація виникає, як правило, якщо злочин вчинено з використанням «номінального» організатора азартних ігор, який у повному обсязі визнає свою винуватість у вчиненні злочину, допит якого проходить у безконфліктній ситуації. Зокрема, допитуваний «реальний» власник грального бізнесу розраховує на відсутність матеріальних слідів його злочинної діяльності та будь-якої причетності до організації діяльності викритого грального закладу.

Найефективнішими тактичними прийомами допиту в цій ситуації є тактична комбінація «встановлення участі», яка полягає у: 1). встановленні характеру участі допитуваної особи у відповідній (господарській, фінансовій) діяльності підприємства чи установи, причетної до вчинення злочину, а саме, встановлення спільного підприємства чи фізичної особи засновника для декількох підприємств, які організували гральний бізнес, спільного директора, бухгалтера тощо; 2). визначення причин, з яких у конкретному випадку допитувана особа не приймала участі безпосередньо в операціях та/або контролі за ними, встановлен-

ня можливої опосередкованої участі шляхом прийняття певних рішень на загальних зборах засновників, передачі в оренду грального обладнання чи приміщення від імені іншого суб'єкта підприємницької діяльності тощо; 3). пред'явлення документів, що містять підписи підозрюваного та інших осіб, причетність яких до вчинення зайняття гральним бізнесом доведено з метою усвідомлення підозрюваним, що слідчому відома інформація про його знайомства та зв'язки з іншими особами чи їх підприємствами, а також загальна картина злочину та всі його учасники; 4). пред'явлення фрагментів протоколів допитів співучасників або свідків, які викривають особу у вчиненні злочину та інші.

У ситуації, коли підозрюваний не визнає своєї винуватості, необхідно: провести огляд місця події; оглянути гральне обладнання; здійснити обшук приміщення, в якому організовано азартні ігри; допитати свідків та потерпілих; пред'явити особу підозрюваного для впізнання; призначити відповідні судові експертизи; пред'явити підозрюваному документи, що підтверджують факт заняття ним гральним бізнесом, зокрема фрагменти протоколів допитів співучасників, свідків, потерпілих, висновки експертиз, які викривають особу у вчиненні злочину та доводять її винуватість; ґрунтовно роз'яснити допитуваному положення нормативно-правових актів, що були ним порушені та безпідставність його заперечень.

Під час допиту з'ясовують такі питання: 1). хто організував азартні ігри, їх проводив та надавав можливість доступу до азартних ігор; 2). які ігри були організовані та проведені; 3). місце вчинення злочину, чи організовано гральний бізнес в інших місцях; 4). учасники азартних ігор; 5). чи супроводжувався гральний бізнес вчиненням інших злочинів, яких саме; 6). хто є співучасником грального бізнесу, форма співучасті, які функції та ролі виконував кожен співучасник, інші характерні ознаки співучасті (момент досягнення змови, стійкість, ієрархічність); 7). який період часу функціонує гральний бізнес; 8). чи мають організатори азартних ігор корумповані зв'язки в правоохоронних органах; 9). чи дотримуються організатори та особи, які надають доступ до азартних ігор, заходів конспірації, яких саме; 10). який порядок проведення азартної гри та роботи грального закладу; 11). хто є власником грального обладнання, на якій підставі воно передане; 12). хто є власником місця, де організовано гральний бізнес, на яких підставах там працює організатор та його співучасники; 13). з якою метою організовано гральний бізнес; 14). чи отримано прибуток від грального бізнесу та який його розмір.

Основними джерелами доказів, які пред'являються допитуваним у цій категорії кримінальних проваджень, є: а). бухгалтерські, казначейські (банківські), планові, розпорядчі та інші документи, що підтверджують факти незаконного отримання доходу; б). протоколи допитів свідків та інших підозрюваних (співучасників), які викривають особу у вчиненні злочину; в). висновки експертиз, якими підтверджуються зазначені факти; г). інші матеріали провадження.

Ситуація 2. Підозрюваний не заперечує своєї участі у здійсненні окремих операцій, але заперечує свою винуватість у вчиненні злочину, «перекладаючи» її на інших осіб.

Так, зокрема, часто «реальні» організатори грального бізнесу зазначають, що вони не були обізнані про реальну діяльність та мету існування закладу, а лише передавали в оренду приміщення чи комп'ютерне обладнання. Часто ними не заперечується той факт, що раніше (до заборони) вони займалися організацією грального бізнесу, проте, у зв'язку з заборною, передали гральне обладнання на зберігання конкретній особі без права користування, не знали й є непричетними до того, що певна особа («номінальний» організатор грального бізнесу) організувала діяльність грального закладу. Крім того, часто така особа проявляє конфліктну поведінку, погрожує слідчому, вказуючи на себе, як на серйозну людину, яка має знайомства з впливовими людьми, а слідчий лише перешкоджає його законній господарській діяльності.

Найефективнішими для застосування в такому випадку є тактичні прийоми тактичної комбінації «встановлення причетності», що полягають у: 1). максимальній деталізації показань щодо існування договірних відносин між суб'єктами, характеру і виду таких відносин, всіх обставин здійснення господарських операцій та фінансових операцій, в тому числі реальних розрахунків за договорами; 2). пред'явлення бухгалтерських, розрахункових документів, якими спростовуються неправдиві показання підозрюваного та підтверджується вчинення ним господарських операцій, направлених на організацію грального бізнесу; 3). пред'явлення протоколів допитів осіб, які викривають допитуваного у вчиненні злочину; 4). встановлення протиріч у показаннях допитуваного та використання їх з метою викриття неправдивих показань; 5). постановка підозрюваному контрольних запитань, що дозволяють виявити хибність його показань тощо.

Ситуація 3. Присутній під час допиту захисник здійснює протидію належному проведеному слідчій (розшуковій) дії.

§ 4. Організація й тактика провадження окремих слідчих (розшукових)...

Адвокат досить часто обирає тактику захисту підозрюваного, яка не направлена на налаштування підозрюваного на співпрацю зі слідством. При проведенні допиту підозрюваного за участі захисника слідчому рекомендується: а). не втрачати ініціативи керування допитом; б). контролювати поведінку адвоката (словесні й жестові підказки підзахисному); в). аналізувати його вчинки з метою визначення, на що саме і як конкретно (усміхнувся, засмутився) прореагував адвокат; г). детально фіксувати все, що характеризує участь адвоката у допиті (коли, у зв'язку з чим було заявлено клопотання, яке саме й після чого було поставлено запитання, які конкретно підказки підзахисному мали місце тощо).

Слідчому також доцільно застосовувати технічні засоби фіксації процесу допиту, що дозволить або уникнути негативних дій захисника, або зафіксувати їх та використати як доказ під час застосування до недобросовісного захисника заходів процесуального та організаційного впливу.

Заключним етапом допиту є фіксація результатів допиту, яка здійснюється слідчим шляхом складання протоколу допиту.

Отримані в результаті допиту показання є важливим доказом у кримінальному провадженні про зайняття гральним бізнесом, оскільки вони, як правило, містять найбільше інформації про подію злочину, способи його вчинення, особу злочинця тощо. Проте неприпустимо ґрунтувати обвинувачення виключно на показаннях підозрюваних, необхідно зіставити отриману інформацію з даними, одержаними в результаті огляду місця події, вилученими документами та речовими доказами, а також іншими доказами, отриманими, як до моменту допиту, так і після допиту в результаті проведення інших слідчих (розшукових) дій.

Після проведення допиту слідчий перевіряє та оцінює отримані в ході проведення слідчої (розшукової) дії показання. Однак, якщо після проведення допиту в показаннях підозрюваного залишилися неточності чи суперечності між його показаннями та показаннями інших осіб, слідчому необхідно провести допит в порядку ч. 9 ст. 224 КПК України (очну ставку).

В ході підготовки до проведення одночасного допиту двох чи більше вже раніше допитаних осіб слідчому необхідно детально вивчити попередні показання вказаних осіб, визначити, щодо яких обставин є розбіжності у показаннях та співставити ці показання з іншими доказами для визначення того з допитуваних, хто говорить неправду. Крім того,

в обов'язковому порядку необхідно вивчити відносини допитуваних, поскільки саме працівники грального закладу в силу своєї службової підлеглості перед організатором грального бізнесу можуть невпевнено поводитися на допиті та не наполягати на попередніх показаннях, змінити їх.

На початку такого допиту слідчий виконує обов'язкові вимоги КПК України та встановлює, чи знають викликані особи одна одну та в яких стосунках перебувають між собою. Свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та за давання завідомо неправдивих показань.

Після цього викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит, після чого слідчим, прокурором можуть бути поставлені запитання. Для результативності такого допиту слідчому доцільно спочатку запропонувати дати показання особі, яка, на його думку, дає правдиві показання.

Особи, які беруть участь у допиті, з дозволу слідчого мають право ставити одна одній запитання щодо предмету допиту. Після надання ними показань, доцільним є оголошення слідчим їх показань, наданих на попередніх допитах.

Таким чином, правильний вибір тактичних прийомів допиту, врахування психологічних особливостей допитуваної особи, слідчої ситуації, а також належна підготовка до допиту є запорукою отримання повної та достовірної інформації про подію злочину, що розслідується.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. *Які етапи огляду місця події у зайнятті гральним бізнесом?*
2. *Які види слідчого огляду може включати в себе огляд місця події в процесі зайняття гральним бізнесом?*
3. *Які групи свідків виділяють під час розслідування зайняття гральним бізнесом? Чим відрізняється тактика їх допиту?*
4. *Які особливості обшуку грального закладу? Які основні об'єкти пошуку?*
5. *Які особливості підозрюваних у зайнятті гральним бізнесом і як вони впливають на тактику допиту?*
6. *Які тактичні прийоми допиту в конфліктній ситуації використовуються при допиті підозрюваних у зайнятті гральним бізнесом?*

§ 5. Організація провадження негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування зайняття гральним бізнесом

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Негласність проведення слідчих (розшукових) дій виражається в тому, що вони здійснюються приховано не лише від осіб, злочинна діяльність яких документується, але й від усіх інших суб'єктів, що не приймають безпосередньої участі у розслідуванні.

Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Виходячи з аналізу зазначених положень КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії проводяться як для отримання (збирання) доказів, так і для перевірки вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Оскільки зайняття гральним бізнесом є тяжким злочином, то під час його розслідування можуть бути проведені всі передбачені КПК України негласні слідчі (розшукові) дії, а саме:

- аудіо-, відеоконтроль особи;
- накладення арешту на кореспонденцію;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем;
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи;
- установа місцезнаходження радіоелектронного засобу;
- спостереження за особою, річчю або місцем;
- аудіо-, відеоконтроль місця;
- контроль за вчиненням злочину;
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

Проте найбільш ефективними для розслідування цього злочину є лише окремі з перерахованих негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо. Завдяки аудіо- та відеоконтролю особи може здійснюватися спостереження за діями та розмовами окремих осіб у житлі або іншому володінні особи або ж в інших приміщеннях, транспортних засобах, інших місцях, що не є житлом чи іншим володінням особи. Аудіоконтроль особи полягає у прослуховуванні та фіксації розмов, що відбуваються в зазначених об'єктах. Відеоконтроль особи здійснюється технічними засобами, що забезпечують негласне візуальне спостереження за діями, розмовами, поведінкою підозрюваного та осіб, що контактують з ними у зв'язку з їх протиправною діяльністю. Відеоконтроль особи забезпечує не лише негласне спостереження за діями окремих осіб, але й відеозапис та аудіофіксацію інформації, що вказує на ознаки вчинення протиправних діянь. Така слідча (розшукова) дія є ефективною для аудіо- чи відеоконтролю працівників грального закладу з метою встановлення «реального» організатора грального бізнесу.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду).

Контроль за телефонними переговорами учасників злочину дає можливість отримати інформацію про роль кожного з них в організації грального бізнесу, визначити організатора злочину та встановити невідомим слідству учасників злочину. Зняття інформації в мережі Інтернет (електронної пошти, файлообмінників, електронних сторінок у соцмережах), інших мережах передачі даних (факс) дає можливість отримати документи, якими обмінюються учасники злочину, встановити способи вчинення цього злочину, документальне оформлення приховання злочину, суми отриманих доходів від злочинної діяльності, невідому слідству інформацію про наявність інших гральних закладів, їх адресу, адресу проживання чи перебування учасників злочину тощо.

Разом з тим, КПК України також дозволяє отримання інформації з відкритих інформаційних систем без оформлення дозволу слідчого судді. Можливість здобуття такої інформації забезпечується розвитком сучасних комп'ютерних технологій, що використовуються з метою комунікації, та збільшенням загальної кількості користувачів мережі Інтернет. Нині Інтернетом поширюється велика кількість загальнодоступної інформації, отримання якої, як правило, не пов'язане із подоланням логічної системи захисту, що надає органам досудового розслідування додаткові можливості для збору інформації у кримінальному провадженні. Так, на сьогодні азартні ігри бурхливо розвиваються в мережі Інтернет, де активно рекламуються спеціалізовані ігрові сайти. Більш того, в мережі Інтернет також може розміщуватися інформація про набір персоналу в гральні заклади, придбання чи продаж грального обладнання. Пошук та аналіз інформації, опублікованої на сайтах Інтернету, забезпечує можливість виявлення ознак та фактів злочину, який готується або вчинений.

При розслідуванні злочину у В'єтнамі правоохоронним органам вдалося встановити злочинців за допомогою відслідковування IP-адрес, з яких здійснювався доступ до ресурсів казино в Камбоджі. Заарештована громадянка В'єтнаму за допомогою комп'ютерних технологій отримала доступ до ігрових ресурсів декількох сайтів, що працюють для клієнтів із сусідньої Камбоджі. Вона та кілька її партнерів організували незаконну філію онлайн-казино з Камбоджі і за допомогою мережі з чотирьох пунктів приймали ставки від громадян В'єтнаму.

Спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) полягає у візуальному спостереженні за особою слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному публічно доступному місці тощо або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

Таке спостереження спрямоване на отримання об'єктивної інформації про злочинну діяльність окремих осіб, їх співучасників, виявлення зв'язків цих осіб, встановлення місцезнаходження осіб, які розшукуються органами досудового розслідування чи судом, а також встановлення місць зберігання знарядь, предметів вчинення злочинів і незаконно набутого майна. Візуальне спостереження за конкретною особою завжди має на меті пошук та фіксацію відомостей, що можуть

використовуватись у доказуванні, а також з метою забезпечення інших слідчих та процесуальних дій: встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, контрольованих та оперативних закупок товарів, затримання підозрюваного тощо. Спостереження за працівниками грального закладу дає можливість отримати інформацію про їх контакти з іншими учасниками злочину, з організаторами злочину або членами організованої злочинної групи, які від імені організатора дають вказівки і керують роботою грального закладу, зафіксувати факти зустрічі з ними, їх частоту, тривалість, обмін певними документами тощо.

Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) полягає у застосуванні технічного обладнання в публічно доступному місці з метою фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб.

Аудіо-, відеоконтроль місця може проводитись також у місцях імовірного перебування або появи осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, з метою фіксації інформації, що може використовуватись у доказуванні на досудовому розслідуванні та в суді.

Така дія може проводитись у громадських місцях та в місцях загального користування, доступ до яких необмежений, тобто всередині публічно доступних місць, до яких можна увійти або в яких можна перебувати на правових підставах без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб. Вказана негласна слідча (розшукова) дія ефективна в гральному закладі й може проводитись з метою встановлення свідків злочину (гравців, працівників, які самі не проводять азартні ігри), у разі, коли слідчий не володіє інформацією щодо особи організатора грального бізнесу. Також є ефективною для фіксації процесу ведення гри (прийняття ставки, розіграшу, виплати вигравшів) у випадках, коли можливості зафіксувати іншим способом факт проведення азартних ігор немає.

Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України) в ході розслідування зайняття гральним бізнесом доцільно проводити у формі контрольованої поставки та оперативної закупки. Прийняття рішення про проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії належить до виняткових повноважень прокурора (ч. 4 ст. 246 КПК України).

Контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезен-

ням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, зокрема заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб. Контрольована поставка є ефективною для виявлення осіб, які бажають придбати гральне обладнання для організації грального бізнесу й, відповідно, виявлення ознак злочину на стадії підготовки до його вчинення.

Оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, зокрема безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття й документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила. Сутність такої форми контролю за злочином у здійсненні «фіктивної» угоди купівлі-продажу з особою, підозрюваною, як правило, в торгівлі забороненими в цивільному обігу предметами. Цей захід під час розслідування зайняття гральним бізнесом полягає у здійсненні ставки в гральному закладі, участі в азартній грі та отриманні виграшу в разі перемоги. Він ефективний на етапі злочинної діяльності, коли відбувається проведення азартних ігор і потрібно встановити факт їх проведення, а не лише зберігання грального обладнання.

Процесуальний порядок та організація провадження негласних слідчих (розшукових) дій регламентовані КПК України (глава 21) та Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 р. №114/1042/516/1199/936/1687/5/.

Суб'єктами проведення негласних слідчих (розшукових) дій є слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України. За рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи (ч. 6 ст. 246 КПК України).

Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітники (працівники) уповноваженого оперативного підрозділу не мають права здійснювати процесуальні дії за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Відповідно до положень КПК України негласні слідчі (розшукові) дії, залежно від їх виду й конкретної мети, можуть бути проведені як щодо підозрюваного, так і щодо іншої особи, якщо в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі і документи, які мають істотне значення для досудового розслідування) (ст.ст. 246, 253, 261 КПК України), але виключно у випадках, якщо такі відомості неможливо отримати в інший спосіб. У зв'язку з цим, слідчому судді, що здійснює розгляд клопотання щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії, необхідно надати відомості, отримані в ході досудового розслідування, що підтверджують неможливість одержання відомостей про злочин чи особу, яка його вчинила, в інший спосіб.

Слідчий, прокурор надсилає доручення керівнику органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення зайняття гральним бізнесом, у складі якого перебувають орган розслідування та оперативні підрозділи, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246 КПК України). В окремих випадках слідчий, за погодженням з керівником органу досудового розслідування відповідного рівня, може доручати проведення негласної слідчої (розшукової) дії керівнику іншого правоохоронного органу, зокрема того, під юрисдикцією якого не перебуває місцезнаходження грального закладу, з обґрунтуванням такої необхідності.

У випадку використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності як приводів та підстав для початку досудового розслідування зайняття гральним бізнесом, доручення на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, як правило, надається оперативному підрозділу, який виявив злочин, але приймаються до уваги його повноваження.

До доручення слідчого, прокурора додається ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії чи постановою слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо ухвала слідчого судді для її проведення не передбачена законодавством.

Таке доручення складається в двох примірниках на офіційному бланку органу досудового розслідування чи прокуратури відповідно-

го рівня. Воно повинно бути мотивованим, містити інформацію, необхідну для його виконання, чітко поставлене завдання, що підлягає вирішенню, строки його виконання, визначати конкретного прокурора, якому слід направляти матеріали в порядку, передбаченому ст. 252 КПК України. Оперативний підрозділ не має права передоручати виконання доручення іншим оперативним підрозділам. У дорученні також може визначатись порядок взаємодії між слідчим, прокурором і уповноваженим оперативним підрозділом, а також терміни складання протоколів про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії або її проміжного етапу.

Негласна слідча (розшукова) дія – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж доручається лише відповідним підрозділам органів внутрішніх справ та Служби безпеки України. Це зумовлено насамперед тим, що для проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії необхідне спеціальне обладнання.

Наказ Служби безпеки України № 35 від 31.01.2011р. «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлі спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації» визначає, що спеціальні технічні засоби для зняття інформації з каналів зв'язку, інші засоби негласного отримання інформації (СТЗ) – це технічні, програмні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, препарати та інші вироби, призначені (спеціально розроблені, виготовлені, запрограмовані, пристосовані) для негласного отримання інформації.

Крім того, відповідно до змісту ст. 273 КПК України, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій за рішенням керівника органу досудового розслідування, прокурора можуть бути використані заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби. Ідентифікованими (поміченими) засобами можуть виступати речі, предмети, документи, які мають на собі яку-небудь позначку, що дає можливість їх відрізнити від однорідних об'єктів. В ході розслідування зайняття гральним бізнесом з такою метою можуть використовуватися спеціально помічені грошові кошти для проведення оперативної закупки чи спеціально створене гральне обладнання, ігрові програми з метою проведення контрольованої поставки та інші об'єкти.

Згідно зі ст. 36 КПК України, до процесуальних повноважень прокурора входить здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням та забезпечення нагляду за законністю його провадження. Тому ч. 3 ст. 246 КПК України встановлено, що слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення ще не розпочатої негласної слідчої (розшукової) дії, оформивши своє рішення вмотивованою постановою (ст. ст. 110, 246, 249 КПК України). Прокурор зобов'язаний припинити подальше проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо в цьому відпала необхідність, та з інших підстав, викладених ним у постанові, що негайно надається керівнику органу, який проводить негласну слідчу (розшукову) дію.

Уповноважений оперативний підрозділ для виконання доручення слідчого, прокурора, взявши до уваги необхідність забезпечення умов для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, залучає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи.

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий, уповноважений оперативний підрозділ, який виконує доручення слідчого, прокурора, відповідно до ст. 275 КПК України, має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Така допомога та сприяння інших осіб, що співпрацюють із правоохоронними органами на засадах конфіденційного співробітництва, може мати різний характер та виявляться в інформаційному сприянні забезпеченню проведення негласних слідчих (розшукових) дій, тобто наданні певних відомостей, порад, консультацій тощо. Також особи, що співпрацюють з органами досудового розслідування на конфіденційній основі, можуть допомагати у створенні умов для безпосереднього проведення негласних слідчих (розшукових) дій, або ж приймати особисту участь у їх проведенні (ст. ст. 271, 272 КПК України).

Уповноважені оперативні підрозділи не мають права виходити за межі доручень слідчого, прокурора. Вони зобов'язані повідомляти їх про виявлення обставин, які мають значення для кримінального провадження або вимагають нових процесуальних рішень слідчого, прокурора. Керівник органу, якому доручено виконання негласної

слідчої (розшукової) дії, повинен негайно повідомити прокурора та слідчого про неможливість виконання доручення, його затримку з обґрунтуванням причини і повідомленням про вжиття заходів з метою подолання перешкод у виконанні доручення.

Контроль за дотриманням строків і повноти виконання доручення слідчого, прокурора здійснюється начальником уповноваженого оперативного підрозділу.

За результатами виконання доручення оперативний співробітник (працівник) складає рапорт із зазначенням результатів виконаного доручення, залучених при цьому сил і засобів, а також їх результатів.

Начальник уповноваженого оперативного підрозділу приймає рішення шляхом накладення резолюції на рапорті стосовно можливості направлення протоколу та додатків до нього прокурору чи вжиття заходів щодо належного виконання доручення.

Протокол та додатки до нього не пізніше 24 годин після складання надаються прокурору, зазначеному в дорученні. Матеріали, що можуть розшифрувати конфіденційних осіб отримання інформації, не надаються.

Протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається слідчим, якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках – уповноваженим працівником оперативного підрозділу, і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. Періодичність складання протоколів залежить від виду негласної слідчої (розшукової) дії, терміну її проведення (одномоментно чи упродовж певного часу), від доручення слідчого, прокурора, але в будь-якому випадку безпосередньо після отримання фактичних даних, які можуть використовуватись як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується, про кожний випадок огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати негласної слідчої дії тощо.

Кожний протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше 24 годин після його складання передається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії у провадженні про зайняття гральним бізнесом виявлено ознаки іншого кримінального правопорушення (шахрайства, ухилення від сплати

податків, контрабанди тощо), слідчим або уповноваженим оперативним підрозділом невідкладно складається протокол, який не пізніше 24 годин з моменту виявлення ознак зазначеного кримінального правопорушення надається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Процесуальний порядок та організація засекречування та розсекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, порядок знищення відомостей (матеріальних носіїв інформації щодо факту, методів та результатів), проведення негласних слідчих (розшукових) дій, забезпечення права особи на інформацію щодо проведення стосовно неї негласних (слідчих) дій визначені відповідними нормами КПК України та вищезазначеною Інструкцією.

Розголошення відомостей щодо факту та результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій може відбуватися під час ознайомлення сторонами з його матеріалами, на судових стадіях кримінального провадження під час розгляду його матеріалів або ж у порядку, визначеному ст. 253 КПК України, з метою повідомлення осіб, щодо яких провадилися негласні слідчі (розшукові) дії.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. *Які негласні слідчі (розшукові) дії проводяться при розслідуванні зайняття гральним бізнесом?*
2. *У чому полягає зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж при розслідуванні зайняття гральним бізнесом?*
3. *У чому полягає контроль за вчинення злочину при розслідуванні зайняття гральним бізнесом?*

§ 6. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом

У кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом виникає необхідність у застосуванні спеціальних знань (призначенні та проведенні судових експертиз, отриманні консультацій спеціаліста або залучення його до участі в слідчих (розшукових) діях). Така необхідність пов'язана перш за все з тим, що гральний бізнес зазвичай здійснюється професійними й висококваліфікованими особами в галузі економіки, юриспруденції, програмування, Інтернет-технологій, а також спеціалістами у сфері проведення азартних ігор та організації грального бізнесу, які винаходять все більш складні способи маскуванню цього злочину під законну господарську діяльність.

Значна частина суб'єктів цих злочинів – особи з вищою (часто економічною) освітою, які мають досвід роботи, зокрема й на керівних посадах у попередніх структурах і тепер перейшли до комерційної сфери, користуються неузгодженостями та суперечностями законодавства, інтернаціоналізацією грального бізнесу та зв'язками з організаторами грального бізнесу за кордоном.

Слід зазначити, що поняття «спеціальні знання» не роз'яснене ні в КПК України, ні в інших законодавчих актах. У криміналістиці під спеціальними знаннями розуміють знання, що лежать в основі тих чи інших спеціальностей та спеціалізацій. Спеціальні знання – це професійні знання та вміння у сфері науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, необхідні для вирішення питань, що виникають в ході досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. Спеціальними називають знання, що не є загальнопоширеними, загальновідомими. Це знання, якими володіють спеціалісти – професіонали у тій чи іншій сфері. До спеціальних знань належать будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науково-практичному рівню.

Залежно від процесуальної врегульованості порядку застосування спеціальних знань і, відповідно, відображення результатів у процесу-

альних документах, виділяють непроцесуальні й процесуальні форми використання спеціальних знань.

Процесуальна форма використання спеціальних знань – це залучення спеціаліста до участі в слідчих (розшукових) діях, призначення й провадження судових експертиз. Непроцесуальні форми – це консультативна й довідкова діяльність спеціаліста, провадження ревізій, надання технічної допомоги слідчому й оперативному співробітнику, перевірки об'єктів за криміналістичними обліками тощо.

Непроцесуальні форми використання спеціальних знань при розслідуванні зайняття гральним бізнесом.

1. Консультативна допомога фахівця (консультація спеціаліста у сфері азартних ігор чи грального бізнесу, а саме науковця, оператора лотерей). Оперативним працівникам, слідчим, прокурорам складно самостійно орієнтуватися в різноманітті азартних ігор, що існують, їх правилах та особливостях проведення, зокрема, відрізнити заборонені ігри від дозволених законодавством.

Часто через відсутність спеціальних знань оперативним працівникам, слідчому складно відрізнити державну лотерею «тото», проведення якої дозволено законодавством, від букмекерської діяльності. Тому вказана лотерея нерідко визнавалася гральним бізнесом, а кримінальні провадження проти оператора лотерей Товариства з обмеженою відповідальністю «М.С.Л.» (його посадових осіб) чи розповсюджувачів ускладнювали його законну діяльність.

Слідчий потребує консультацій фахівця у азартних іграх, яким може бути як колишній власник казино, так і науковий працівник, який вивчає гральний бізнес та може надати допомогу. Також слідчим залучаються фахівці з компетентних працівників контролюючих органів; представників інших практичних, а також наукових та педагогічних колективів, які володіють глибокими знаннями у своїх сферах діяльності; приватних осіб, що не входять до штату офіційних структур. Зокрема, для вивчення особливостей грального обладнання та встановлення ознак азартної гри в якості спеціалістів можуть залучатися технічні працівники колишніх казино та інших гральних закладів, які обслуговували обладнання казино. Як спеціалісти слідчим, прокурором також залучаються програмісти, техніки, які мають спеціальні знання в галузі програмування, системних технологій та Інтернет-технологій, оскільки дуже часто інформація на вінчестерах та доступ до ігрових серверів можуть бути закриті,

закодовані чи певним чином приховані завдяки використанню нових технологій.

Такі фахівці надають допомогу у формі консультацій, порад, рекомендацій, роз'яснень, довідкової інформації.

Спеціальними економічними, бухгалтерськими знаннями володіють також працівники контролюючих органів, які, відповідно до чинного законодавства, мають право проводити перевірки суб'єктів господарювання. Саме під час проведення таких перевірок часто виявляються ознаки грального бізнесу, а зазначені спеціалісти можуть надавати консультації з економічних чи бухгалтерських питань, що виникають у працівників правоохоронних органів під час вивчення складеного ними акту перевірки.

2. Залучення спеціаліста до проведення перевірок, що проводяться на вимогу правоохоронних органів або правоохоронними органами. Так, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» від 22 грудня 2010 року № 2852-VI надає право органам міліції проводити перевірки дотримання вимог законодавства про заборону грального бізнесу. Ініціатива в їх проведенні належить оперативно-розшуковим підрозділам під час проведення ними оперативно-розшукової діяльності або слідчому під час досудового розслідування для встановлення юридично значущих фактів.

Органи міліції до проведення перевірок можуть залучати фахівців з економічною освітою (бухгалтерів, аудиторів) чи фахівців в галузі комп'ютерних технологій. Метою таких перевірок є цілеспрямоване виявлення фактів, що вказують на ознаки зайняття гральним бізнесом, з метою виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, для подальшого внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початку розслідування або ж для звернення з позовом до суду про застосування фінансових санкцій, передбачених Законом України «Про заборону грального бізнесу в Україні». Акти перевірок розглядаються в матеріалах кримінального провадження як документи, що є джерелами доказів відповідно до ст. 99 КПК України.

3. Перевірка за криміналістичними обліками. Криміналістичні обліки являють собою засновану на спеціальних знаннях систему накопичення, зберігання і використання криміналістично значущих об'єктів або інформації про них, призначену для розкриття і розслі-

дування злочинів. Звернення до обліків може сприяти встановленню особи організатора грального бізнесу за відбитками рук, фотозображенням або іншими даними, ідентифікувати гральне обладнання чи заборонені до використання предмети тощо.

Механізм використання цієї форми спеціальних знань полягає в поданні працівником оперативного підрозділу або слідчим запиту в інформаційний або експертно-криміналістичний підрозділ щодо певної інформації з надсиланням відповідних матеріалів (дактилокарт, слідів рук, взуття, знарядь зламу з місця вчинення нерозкритого злочину, фотозображень осіб, підроблених документів тощо). Результати пошуку відображаються у довідці встановленої форми, яку надсилають ініціатору запиту. Довідка не є джерелом доказів, а має тільки орієнтовне значення. У випадку встановлення тотожності в результаті облікової перевірки, як правило, призначаються відповідні судові експертизи (дактилоскопічна, трасологічна, ідентифікації особи за ознаками зовнішності тощо).

Криміналістичні обліки у МВС України діють відповідно до Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України, що затверджена Наказом МВС України від 10.09.2009р. № 390 та Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України, затвердженої Наказом МВС України від 11.09.2001р. № 785.

Процесуальні форми використання спеціальних знань мають більш важливе значення для розслідування, оскільки результати використання спеціальних знань у процесуальній формі, як правило, мають процесуальне значення доказів у кримінальному провадженні. Факт застосування спеціальних знань в таких випадках відображається у процесуальних документах (постановах, протоколах слідчих і судових дій, висновках експертів), порядок складання яких визначений нормами кримінально-процесуального законодавства.

Додержання встановлених правил складання процесуальних документів є засобом забезпечення достовірності відображених в них фактичних даних і можливості їх використання в якості доказів. Фактичні дані, встановлені в результаті непроцесуальних дій, повинні бути перевірені процесуально.

Процесуальні форми використання спеціальних знань застосовуються як для самостійного вирішення певних завдань розслідування, так і для перевірки фактичних даних, встановлених непроцесуальним

способом. Під час розслідування зайняття гральним бізнесом процесуальними формами використання спеціальних знань є такі .

1. Залучення спеціаліста до участі в проведенні слідчих (розшукових) дій (ст. 71 КПК). Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Особливо важливим є його залучення до розслідування у випадку, якщо гральний бізнес організований за допомогою мережі Інтернет чи спеціального складного грального програмного забезпечення.

Зокрема, при розслідуванні факту зайняття гральним бізнесом у справі № 1/2609/1064/12 працівниками міліції було залучено спеціаліста – експерта НДЕКЦ при ГУМВС України в м. Києві, який встановив, що вилучене обладнання є гральними автоматами.

Спеціаліст звертає увагу слідчого на обставини, пов'язані з виявленням та фіксацією доказової інформації під час проведення слідчої (розшукової) дії, дає пояснення зі спеціальних питань, які виникають при її проведенні. Спеціаліст вправі звертатися з дозволу слідчого із запитаннями до осіб, які беруть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії. Процедура участі спеціаліста і одержані результати відображаються в протоколі відповідної слідчої (розшукової) дії.

За результатами вивчення слідчої практики найчастіше до участі в проведенні слідчих (розшукових) дій залучається спеціаліст-криміналіст для здійснення фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення судових експертиз. Але в кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом слідчий також залучає спеціалістів-бухгалтерів та спеціалістів із комп'ютерної техніки.

2. Проведення судової експертизи (ст. ст. 242–245 КПК України). Ця форма використання спеціальних знань за своїм значенням визнається основною, адже надає найбільші можливості для застосування науково-технічних досягнень у вирішенні завдань кримінального судочинства. Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»).

Відповідно до ст. 242 КПК України експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права. Призначення експертизи обумовлюється ситуацією, в якій іншими засобами доказування не вдається достовірно встановити окремі обставини злочину, що розслідується. Визначити таку необхідність в кожній конкретній ситуації повинен слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд, які вирішують питання про необхідність залучення судового експерта.

Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для підготовки висновку з досліджуваних питань. Фахівці державних спеціалізованих установ і відомчих служб, що проводять судові експертизи, повинні мати вищу освіту, пройти відповідну підготовку та атестацію як судові експерти певної спеціальності. Також у Міністерстві юстиції ведеться спеціальний Реєстр атестованих судових експертів. Сторони кримінального провадження й суди зобов'язані доручати проведення судових експертиз відповідним установам або фахівцям, внесеним до цього Реєстру.

При розслідуванні зайняття гральним бізнесом найчастіше призначають такі криміналістичні експертизи: почеркознавчі; техніко-криміналістичні експертизи документів і трасологічні. Призначають також експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів (комп'ютерно-технічні експертизи); товарознавчі, економічні експертизи; судово-психіатричні та інші види судових експертиз.

Детально порядок призначення та проведення судових експертиз врегульовано Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998р. № 53/5 (із змінами та доповненнями).

Експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів (комп'ютерно-технічна експертиза) призначається при вчиненні зайняття гральним бізнесом шляхом використання комп'ютерної техніки, доступу до мережі Інтернет: створення Інтернет-казино, Інтернет-клубів, інтерактивних гральних клубів або ж використання грального

обладнання зі спеціальним програмним забезпеченням, встановлення на комп'ютерах спеціального програмного забезпечення тощо. У цьому випадку обов'язковою умовою для вчинення злочину є встановлення спеціального комп'ютерного обладнання, спеціального програмного забезпечення (ігрових програм) або ж встановлення зв'язку комп'ютерного обладнання з ігровими серверами в мережі Інтернет.

Об'єктами комп'ютерно-технічної експертизи можуть бути:

- системні блоки персональних комп'ютерів (ПК);
- накопичувачі на жорстких магнітних дисках;
- диски для лазерних систем зчитування;
- флеш-карти (USB, мобільних телефонів, фотоапаратів тощо) та інші.

Як правило, в інтерактивних клубах встановлено декілька комп'ютерів (адміністратора, клієнтські машини), що задіюються для надання клієнтам послуг гравального бізнесу за допомогою Інтернет-мережі або локальної мережі.

Функції машини адміністратора – забезпечення доступу до Інтернет-мережі іншим комп'ютерам (клієнтським машинам) тощо. Зазначена функція отримала назву «адміністрування». Вказані машини (комп'ютери) поєднані між собою в локальну мережу.

Для забезпечення належного документування злочинної діяльності та дослідження слідів вчинення злочину необхідно вилучати як комп'ютери (машини) клієнтів, так і адміністратора.

Для забезпечення проведення якісних досліджень особлива увага під час проведення експертних досліджень звертається на таке:

- сукупність програмних файлів, що знаходяться на жорсткому диску (програмні продукти, наявність сертифіката автентичності тощо);
- розміщення ярликів, файлів та папок на жорсткому диску, встановленого програмного забезпечення (симуляторів гральних автоматів, наприклад, виробництва Novomatic та Igrisoft);
- працездатність (спроби) виклику дій, які здійснюються при натисканні на ярлики, файли, після чого можна отримати доступ до ресурсів, зокрема до Multi Gaminator – симулятора гравального автомата;
- активацію користувачів, отримання скриншотів;
- встановлення факту позиціонування комп'ютерів як гравального обладнання (як ігровий термінал (гравальне обладнання))

- з відповідним ID-номером (цей номер може мати від'ємне значення), реєстрація здійснюється за номером телефону або за допомогою поштової скриньки;
- установа шляху ідентифікації кожного гравця в системі за допомогою отриманих логінів та паролів;
  - принцип використання платіжної системи та її зв'язок із гравцем і сайтом з азартними іграми;
  - аналіз виявлених лог-файлів програмних продуктів (наприклад, Novomatic та Igrosoft);
  - дослідження журналу браузера Internet Explorer або іншого з метою встановлення факту використання доступу до Інтернет-мережі (до ігрових ресурсів) тощо.

Комп'ютерно-технічна експертиза була призначена у справі № 1916/209/2012 про зайняття гральним бізнесом (встановлено, що особа організувала гральний заклад шляхом розміщення в ньому комп'ютерів з платіжною системою «Pay-Sys' та програмним забезпеченням «VIS-Games»). Відповідно до висновку комп'ютерно-технічної експертизи № 1-1429/11 від 01 грудня 2011 року на жорстких дисках усіх системних блоків персональних комп'ютерів було розміщене ігрове програмне забезпечення «VIS-Games», тобто обладнання, що надає можливість проводити азартні ігри. Вказаний висновок експерта був визнаний доказом винуватості особи у вчиненні злочину.

В ході розслідування іншої кримінальної справи № 1/0304/41/12 в результаті проведення комп'ютерно-технічної експертизи встановлено, що гральні пристрої переобладнані з гральних автоматів на ігрові атракціони вилученням із схемотехніки купюроотримувача та купюровидавача, а також емуляцією в програмному забезпеченні використання одиниці часу замість аналога грошей, що дало можливість особі створити зал гральних атракціонів.

Згідно висновку експерта у кримінальній справі № 1-60/11 на кожному жорсткому диску п'яти системних блоків встановлено програмне забезпечення, за допомогою якого здійснюється ігровий процес через глобальну систему Інтернет. Зміст текстових файлів у каталогах «igrosoft logs», «megajack logs», «ново-тус logs», свідчить про дату, час запуску та виходу з ігрових програм.

Згідно висновку експерта з інформаційної безпеки, у провадженні № 199/4920/13-к вилучені в ході досудового розслідування пристрої,

а саме гральні автомати у кількості 10 штук – належать до електро-механічних пристроїв грального призначення для проведення азартних ігор, мають атрибути апаратів для проведення азартних ігор, вибір пропонованих ігор, наявність підключення до програм на основі генератора випадкових чисел, можливість управління режимом гри без встановленого за часом ліміту тривалості гри і за призначенням є такими, що дозволяють їх використання в якості апаратів для проведення азартних ігор. Пристрої використовувалися як гральні автомати, і видача виграшу проводилася по факту із залученням співробітників закладу.

Основними завданнями експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів є:

- встановлення технічного стану комп'ютерно-технічних засобів, наявності неліцензійних змін в технічному обладнанні чи програмному забезпеченні;
- виявлення інформації (відновлення вилученої), що міститься на комп'ютерних носіях, та визначення її цільового призначення;
- встановлення характеристики програмного продукту та його зарахування до ігрових програм;
- встановлення змін в програмному забезпеченні, які дають можливість проводити азартні ігри;
- встановлення можливостей підключення комп'ютерно-технічних засобів до ігрових серверів чи мережі Інтернет з доступом до азартних ігор;
- визначення характеристик встановленого програмного забезпечення на предмет можливості проведення азартних ігор;
- визначення якісних змін характеристик комп'ютерного чи грального обладнання, встановлення переробки, переобладнання з метою його використання в незаконній діяльності (передбачення можливості приймати гроші чи виплачувати виграш; встановлення забороненого програмного забезпечення тощо).

Товарознавчі експертизи зазвичай призначаються для дослідження грального обладнання, яке не містить програмного забезпечення та не використовує комп'ютерних технологій (гральні столи, рулетки, фішки, гральний набір для покеру тощо). Так, гральний бізнес характеризується своєю транскордонністю, його організатори співпрацюють з організаторами грального бізнесу за кордоном, отримують від них інформацію про нове гральне обладнання, яке раніше не ви-

користувалося на території України. Слідчому самостійно інколи складно встановити, чи є вилучене обладнання гральним, чи дає воно можливість одночасно робити ставку, проводити гру, визначати її результат і виплачувати виграш, а також для якого виду азартних ігор воно може використовуватись, механізм його використання (механізм розіграшу, запланований розмір виграшу тощо). Для вирішення цих питань призначають товарознавчу експертизу. В результаті проведення цієї експертизи встановлюється виробник грального обладнання та/або постачальник, що сприяє встановленню кола осіб, які сприяли вчиненню злочину чи брали участь у його організації.

Головними завданнями товарознавчої експертизи є:

- визначення належності товарів до класифікаційних категорій, прийнятих у виробничо-торговельній сфері (вид, сорт, артикул, марка, модель, розмір, комплектність, визначення серійного номера тощо);
- визначення якісних змін характеристик товарної продукції, встановлення переробки, переобладнання товару з метою його використання в незаконній діяльності (передбачення можливості приймати гроші чи виплачувати виграш);
- визначення причин якісних змін товарної продукції (мають виробничий характер, виникли при транспортуванні, зберіганні, переобладнанні в процесі експлуатації);
- установа способу виробництва продукції (промисловий чи саморобний), підприємства-виробника, країни-виробника;
- визначення виробника товару чи постачальника, перевірка законності нанесення серійних номерів, клейма чи інших маркувань, які дають можливість його ідентифікувати.

При зайнятті гральним бізнесом, як і будь-яким видом господарської діяльності, обов'язково ведеться бухгалтерський облік здійснюваних операцій та фіксуються результати такої діяльності. **Економічна експертиза** призначається, коли для вирішення певних завдань розслідування потрібні спеціальні економічні знання. Вона призначається для дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності; дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій, дослідження документів обліку господарських операцій. Економічна експертиза при розслідуванні зайняття гральним бізнесом дає можливість встановити розмір отриманих прибутків від такої незаконної діяльності, що може вплинути на тяжкість призначеного по-

карання. Також така експертиза дозволяє встановити спосіб приховування зайняття гральним бізнесом та з'ясувати, під яку господарську діяльність здійснювалося його маскуваня (в який спосіб проводився бухгалтерський облік зроблених ставок та випланих вирашів).

Головними завданнями дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку та звітності (економічної експертизи) є:

- встановлення документальної обгрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, зокрема грошових, надання послуг з метою виявлення факту приховування зайняття гральним бізнесом та заміни його іншими законними господарськими операціями;
- встановлення документальної обгрунтованості відображення в обліку грошових коштів, витрат;
- встановлення способу відображення в обліку операцій із прийняття грошових коштів у вигляді ставок та обліку видачі коштів у вигляді вирашів;
- встановлення недоліків в організації бухгалтерського обліку, що вказують на сфальсифікованість чи необгрунтованість відображених бухгалтерських операцій та свідчать про те, що насправді проводилися інші бухгалтерські операції, ніж ті, що відображені в бухгалтерському та податковому обліку.

Техніко-криміналістична експертиза документів призначається для встановлення ознак підробки документа, встановлення справжнього змісту пошкодженого чи знищеного документа тощо, адже при зайнятті гральним бізнесом злочинці часто намагаються знищити всі документальні підтвердження вчинення незаконної діяльності.

Завданнями техніко-криміналістичної експертизи документів є:

- встановлення фактів і способів внесення змін до документів (підчистка, травлення, виправлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту;
- виявлення залитих, закреслених, вицвілих та інших слабо видимих або невидимих текстів (зображень) на різних матеріалах, а також текстів (зображень) на обгорілих та обвуглених документах;
- встановлення виду та ідентифікація засобів письма за штрихами; визначення відносної давності виконання документа або його реквізитів, а також послідовності їх нанесення;
- встановлення цілого за частинами документа; встановлення факту підробки документа чи його реквізитів із застосуванням

копіювально-множувальної, комп'ютерної техніки чи іншими способами тощо.

Часто злочинці намагаються знищити сліди злочинної діяльності – грального бізнесу, зокрема, документи, що свідчать про здійснення цього виду забороненої господарської діяльності, або замаскувати цю діяльність під законну, для чого підробляють бухгалтерські документи, господарські договори, знищують справжню документацію. Техніко-криміналістична експертиза документів дає можливість відновити втрачену інформацію та використати її в доказуванні винуватості особи у вчиненні цього злочину.

Почеркознавча експертиза при розслідуванні зайняття гральним бізнесом призначається для ідентифікації виконавця рукописного тексту (буквених і цифрових записів) та підписів. За допомогою цього виду експертизи вирішуються й деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисно зміненим почерком, з наслідуванням (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі виконавця, а також належності його до певної вікової групи тощо).

У провадженнях щодо зайняття гральним бізнесом проведенням почеркознавчих експертиз встановлюється особа організатора грального бізнесу, яка вчиняла всі організаційні дії із відкриття грального закладу, підписувала необхідну документацію та керувала бізнесом. Проведення такої експертизи дає можливість встановити зв'язки окремо виявленого грального закладу і його організатора з іншими гральними закладами, дослідивши підписи та почерк в документах, складених в різних закладах, а також встановити факт оформлення документації на підставну особу, підроблення її підписів у документах.

У кримінальній справі № 0304/557/12 проведенням почеркознавчої експертизи встановлено, що рукописний текст «Забрав – 1000» і підпис у зошиті прийому-передачі готівки є виконаним підсудною особою. Висновок експерта в сукупності з іншими доказами свідчив про винуватість підсудного в організації залу гральних автоматів, проведенні азартних ігор, а отже, відповідно, вчиненні зайняття гральним бізнесом.

В іншому кримінальному провадженні № 226/809/13-к щодо обвинуваченого у вчиненні зайняття гральним бізнесом було винесено виправдувальний вирок, оскільки згідно висновку почеркознавчої експертизи встановити, ким саме виконаний рукописний текст в зошиті з чорновими записами та на фрагменті аркуша неможливо (че-

рез відсутність сукупності збігів ознак, які дозволили б встановити тотожність їх виконавця).

Трасологічна експертиза призначається за наявності вилучених на місці події трасологічних слідів, які свідчать про подію злочину чи особу злочинця. Головними завданнями трасологічної експертизи є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально-фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворюючих поверхонь; діагностика (встановлення властивостей, станів) об'єктів; ситуаційні завдання (встановлення механізму слідоутворення тощо).

На вирішення трасологічної експертизи можуть ставитись питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність у цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів. Виявлені сліди дають інформацію про спосіб вчинення злочину, особу злочинця та інші обставини, важливі для розслідування кримінального провадження.

Оскільки азартні ігри мають здатність формувати стійку психічну залежність у гравців – «лудоманію», яка визнана Всесвітньою організацією охорони здоров'я з присвоєнням їй міжнародного коду F63.0. психічною хворобою і зарахована до розладів звичок та потягів, то у деяких випадках необхідне призначення судово-психіатричної експертизи.

Судово-психіатрична експертиза встановлює, чи є в гравця психічне захворювання, спричинене азартними іграми – залежність від азартних ігор (лудоманія), і чи вплинуло воно на його участь в азартних іграх або ж вчинення ним інших злочинів.

Завданнями судово-психіатричної експертизи є: встановлення наявності в особи психічної залежності від азартних ігор; встановлення ступеня залежності особи від азартних ігор та можливості керувати своїми діями тощо.

Призначення такої експертизи є необхідним під час розслідування зайняття гральним бізнесом як для встановлення обставин, що впливають на тяжкість призначеного покарання (зокрема, при наявності значної кількості гравців-«лудоманів», встановлення участі в азартних іграх неповнолітніх гравців), так і в випадку розслідування злочинів, вчинених гравцями, як правило, з метою продовження гри (крадіжок, грабежів, розбоїв, шахрайства тощо).

3. Допит експерта (ст. 95, ч. 7 ст. 101 КПК України). Ця слідча (розшукова) дія є похідною від експертизи процесуальною формою використання спеціальних знань. Кожна сторона кримінального провадження має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. В слідчій практиці бувають ситуації, коли при ознайомленні з висновком експерта будь-яка зі сторін кримінального провадження доходить висновку, що викладені в ньому положення через нечіткість чи неоднозначність відповідей потребують доповнень, або ж внаслідок специфічності й нетиповості справи – певних пояснень. Допит експерта в судовому засіданні проводиться для роз'яснення чи доповнення його висновку, якщо немає потреби в проведенні додаткової експертизи.

Пояснення експерта можуть стосуватися таких положень висновку: обраної методики дослідження; використання в експертизі науково-технічних засобів та їх можливостей; критеріїв оцінки, яких дотримувався експерт при дослідженні; окремих термінів і формулювань, що були використані тощо.

Варто зазначити, що допит може проводитися не тільки щодо наданого експертом категоричного чи ймовірного висновку, але й щодо висновку про неможливість вирішення поставлених питань. В такому випадку, предмет допиту можуть становити обставини, що перешкоджають одержанню позитивного результату дослідження, та здійснювані експертом заходи щодо їх подолання. Отже, результати допиту експерта можуть слугувати підставою для призначення додаткової чи повторної експертизи того ж виду або іншої експертизи, а також для проведення інших процесуальних дій.

Отже, процесуальні й непроцесуальні форми використання спеціальних знань під час виявлення та розслідування злочинів органічно пов'язані між собою й надають достатньо широкі можливості оперативним підрозділам, слідчому й суду щодо впровадження в доказування новітніх досягнень науки і техніки.

Під час розслідування зайняття гральним бізнесом застосування спеціальних знань дає можливість отримати більше інформації про злочин у випадках, коли знань слідчого недостатньо, дає можливість прийняти правильне й обґрунтоване рішення про винуватість підозрюваного у вчиненні злочину, спосіб його вчинення та приховування, а також іншу необхідну та важливу для доказування інформацію.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. *Які форми використання спеціальних знань при розслідуванні зайняття гральним бізнесом?*
2. *Яким чином використовуються спеціальні знання в непроцесуальній формі?*
3. *Які процесуальні форми використання спеціальних знань при розслідуванні зайняття гральним бізнесом?*
4. *Які види експертиз призначаються при розслідуванні зайняття гральним бізнесом?*

§ 7. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності при розслідуванні зайняття гральним бізнесом

Введенням до КПК України 2012 року інституту негласних слідчих (розшукових) дій законодавець змінив взаємозв'язок ОРД і кримінального процесу.

Відповідно до ч. 1 ст. 146 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій, дані про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Суб'єктами їх проведення є слідчий або за його дорученням уповноважений оперативний підрозділ (ч. 6 ст. 246 КПК України). Однак під час виконання доручень слідчого або прокурора про проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії оперативний працівник користується повноваженнями слідчого.

Відповідно до нової редакції Закону України про ОРД 2012 р. (ст. ст. 2, 6, 9) реалізація функцій ОРД в інтересах кримінального судочинства здійснюється лише до початку досудового розслідування з метою виявлення ознак злочину, а в кримінальному процесі – з метою виявлення осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання.

В порівнянні з попередньою редакцією Закону України про ОРД нова його редакція (2012 р.), у зв'язку з уведенням в КПК України інституту негласних слідчих (розшукових) дій, не містить функції оперативно-розшукового супроводу кримінального судочинства.

У ст. 10 Закону України про ОРД зазначено, що матеріали ОРД використовуються як приводи і підстави для початку досудового розслідування (п. 1); для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні (п. 2); для попередження, виявлення, припинення та розслідування злочинів, розвідувально-підривних посягань проти України, розшуку злочинців та осіб, які

безвісти зникли (п. 3); для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів, осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей (п. 4).

При цьому слід звернути увагу на те, що сучасна редакція ст. 10 Закону про ОРД відрізняється від попередньої лише тим, що з п. 1 зазначеного Закону видалено словосполучення «невідкладних слідчих дій».

Таким чином, виходячи з результатів аналізу норм КПК України 2012 року, а також норм Закону України про ОРД в редакції 2012 року, приходимо до висновку, що матеріали ОРД у досудовому розслідуванні можуть бути використані для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні, як приводи та підстави для проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій, зокрема й негласних, а також для прийняття відповідних рішень слідчим суддею, прокурором та слідчим у межах їх компетенції, застосування відповідних заходів забезпечення кримінального провадження, для вжиття заходів безпеки щодо учасників кримінального провадження та прийняття інших рішень на стадії досудового розслідування.

Чинне законодавство (КПК України 2012 року, Закон України про ОРД в ред. 2012 року), як і попереднє вище зазначене законодавство України, не містить поняття матеріалів ОРД, а визначає лише напрямки їх використання (ст. 10). Відсутність поняття матеріалів ОРД у законодавстві істотно ускладнює їх використання в ході досудового розслідування зайняття гральним бізнесом.

Матеріали ОРД нами визначаються як матеріально фіксовані джерела, які виникають у процесі здійснення оперативно-розшукових заходів, містять відомості (інформацію) про факти та обставини вчинення кримінального правопорушення, про причетних до нього осіб, а також інші дані, що сприяють його розкриттю та розслідуванню.

Проаналізувавши викладені в процесуальній літературі погляди на визначення поняття і змісту приводу до початку досудового розслідування, а також зміст приводів, визначених ч. 1 ст. 214 КПК України, з урахуванням їх генезису, гносеологічної і правової природи, вважаємо, що приводом до початку досудового розслідування є передбачений кримінально-процесуальним законом акт вольової дії особи, адресований уповноваженим органам, або вольовий акт уповноваже-

ного органу, спрямований на реалізацію ним своїх повноважень, що є юридичним фактом, в результаті якого цей орган отримує дані, що вказують на вчинене кримінальне правопорушення, які зобов'язують його внести ці дані до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі ЄРДР) і розпочати досудове розслідування, а також породжують при цьому відповідні кримінально-процесуальні, а в окремих випадках й інші правовідносини (наприклад, адміністративні, трудові, цивільно-правові тощо).

Виходячи з поняття приводів для початку досудового розслідування, а також з результатів аналізу конструкції ч. 1 ст. 214 КПК України, приводами до початку досудового розслідування зайняття гральним бізнесом є:

- а) заява про вчинене кримінальне правопорушення;
- б) повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення;
- в) самостійне виявлення з будь-яких джерел обставин, зокрема й з матеріалів ОРД, які можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення.

Самостійне виявлення слідчим чи прокурором в матеріалах ОРД обставин, які можуть свідчити про зайняття гральним бізнесом, слід розглядати як результат опосередкованого пізнання. Самостійність виявлення обставин, які можуть свідчити про зайняття гральним бізнесом, в матеріалах ОРД полягає в тому, що слідчий та прокурор отримують дані про подію цього злочину опосередковано – через дослідження відповідних матеріалів ОРД.

Специфіка безпосереднього виявлення ознак зайняття гральним бізнесом як приводу до початку кримінального провадження в матеріалах ОРД слідчим чи прокурором полягає в тому, що вони безпосередньо не пізнають подію цього злочину, не спостерігають її, не відвідують гральний заклад і не бачать, яким чином відбувається організація, проведення чи надання можливості доступу до азартних ігор. Пізнання події та інших обставин злочину слідчий та прокурор здійснюють опосередковано через безпосереднє пізнання ознак зайняття гральним бізнесом, зафіксованих в матеріалах ОРД (протоколи результатів оперативно-розшукових заходів, фотографії грального закладу чи обладнання, вилучене гральне обладнання, окремі документи тощо). При дослідженні матеріалів ОРД слідчий приймає рішення про наявність та достатність в них даних про обставини кримінального правопорушення – зайняття гральним бізнесом.

Чинний КПК України, на відміну від КПК України 1960 року (ч. 2 ст. 94), не містить окремої вказівки на підстави для початку досудового розслідування.

Водночас такою підставою, як зазначено в ч. 1 ст. 214 чинного КПК України, є обставини, які можуть свідчити про вчинене кримінальне правопорушення. Враховуючи це, в матеріалах ОРД й повинні міститися саме відомості про обставини, що можуть свідчити про вчинення зайняття гральним бізнесом.

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинення зайняття гральним бізнесом або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення зайняття гральним бізнесом, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР.

Кримінальний процесуальний закон (ч. 1 ст. 214 КПК України) справедливо визначає підстави для початку кримінального провадження як обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, адже законом допускається на цій стадії процесу прийняття рішення на підставі ймовірних знань через об'єктивну неможливість встановлення вірогідних.

Закон не визначає також обсягу цих обставин, і це логічно, адже кожний злочин, кожен факт зайняття гральним бізнесом у його конкретному вираженні характеризується сукупністю властивих йому матеріально-правових ознак, які визначаються диспозицією відповідної статті кримінального закону, у зв'язку з чим не всі з цих ознак мають суттєве значення при використанні їх як підстав для прийняття обґрунтованого рішення про внесення даних до ЄРДР.

При цьому матеріали ОРД в кожному окремому випадку за фактом зайняття гральним бізнесом можуть мати різний набір виявлених ознак, обставин, оцінюючи які, слідчий чи прокурор приймає рішення про їх достатність для початку кримінального провадження за фактом зайняття гральним бізнесом. Виходячи із значення акту внесення відомостей до ЄРДР як процесуального рішення, воно якраз полягає в тому, щоб констатувати наявність законних підстав для здійснення всієї подальшої кримінальної процесуальної діяльності, тому в матеріалах ОРД повинні міститися достатні дані, які можуть свідчити про зайняття гральним бізнесом.

Отже, привід для початку досудового розслідування зайняття гральним бізнесом за матеріалами ОРД має правове значення лише в єдності з підставами, які містяться у цих матеріалах.

Судово-слідча практика свідчить про випадки, коли в ході ведення оперативно-розшукової справи за наявності в матеріалах ОРД відомостей про обставини, що можуть свідчити про зайняття гральним бізнесом, оперативні працівники не повідомляють про це слідчого чи прокурора, а слідчі при отриманні в установленому порядку таких матеріалів від відповідного оперативного підрозділу не вживають заходів щодо внесення їх до ЄРДР. У цьому випадку прокурор, відповідно до своїх повноважень, визначених законодавчими та відомчими правовими актами, повинен вживати відповідних заходів прокурорського реагування.

На початковому етапі досудового розслідування зайняття гральним бізнесом матеріали ОРД можуть бути використані як приводи й підстави для провадження слідчих (розшукових) дій, зокрема й негласних (гл. 20–21 КПК України). При цьому слід керуватися ч. 2 ст. 223 КПК України, в якій зазначено, що підставою для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, які вказують на можливість досягнення її мети. Такі відомості можуть міститися і в матеріалах ОРД.

Підставою для застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 177 КПК України). Ці підстави можуть міститися також і в матеріалах ОРД та використовуватися, як правило, в сукупності з інформацією процесуального характеру, насамперед доказами, отриманими в ході досудового провадження.

Матеріали ОРД можуть бути використані і для застосування заходів безпеки до учасників кримінального провадження.

Матеріали ОРД, що використовуються у кримінальному провадженні, повинні бути або розсекречені в установленому порядку, або легалізовані. Проблемні питання легалізації матеріалів ОРД досліджувалися як в наукових джерелах з обмеженим доступом, так і у відкритій юридичній літературі.

В етимологічному значенні «легалізація» (лат. *legalis* – «законний») – це надання законної сили, перехід до легального стану.

При визначенні поняття та сутності легалізації оперативно-розшукової інформації в інтересах кримінального судочинства слід виходити з того, що злочин як явище об'єктивної дійсності, за закона-

ми теорії відображення залишає сліди, які можуть бути відображені як у гласних (відкритих, нейтральних), так і в негласних (закритих, оперативних) джерелах інформації, які за певних умов та у визначеному правовими актами (переважно закритими відомчими) порядку можуть бути втілені у відповідних матеріалах ОРД.

Відображення злочину у гласних (відкритих, офіційних) джерелах інформації створює умови для його виявлення та розкриття відповідно гласними оперативно-розшуковими чи кримінальними процесуальними засобами, а також дає можливість при цьому зашифрувати негласні оперативні джерела інформації.

Однак у практичній діяльності природний хід подій не завжди дає змогу отримувати інформацію про злочин з гласних джерел інформації, тому що зайняття гральним бізнесом є злочином, який носить латентний характер, вчиняється таємно, його сліди ретельно маскуються. Виявленню та документуванню таких слідів правоохоронними органами з боку зацікавлених осіб (особливо реального організатора грального бізнесу) нерідко вчиняється активна цілеспрямована протидія із застосуванням сучасних засобів, форм та методів. Такі сліди нерідко знищуються, а тому в силу об'єктивних обставин відомості про них можуть бути одержані лише з негласних оперативних джерел інформації, які сприймали обставини злочину в ході його підготовки та вчинення при виконанні відповідних завдань ОРД.

У практичній діяльності оперативно-розшукових підрозділів доцільно здійснювати комплекс спеціальних оперативно-розшукових заходів для створення умов, щоб інформація про злочин була сприйнята не лише оперативними негласними, а й гласними (відкритими, нейтральними) джерелами, які, ставши носіями такої інформації, могли бути використані для отримання матеріалів ОРД, що слугували б приводами та підставами для початку кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, прийняття інших процесуальних рішень, а також отримання доказів у кримінальному провадженні: очевидці злочину могли б бути допитані як свідки; а предмети, виявлені на місці події, – стати речовими доказами тощо.

Комплекс таких спеціальних оперативно-розшукових заходів, у результаті яких з'являються відкриті (легальні) носії інформації, які можуть бути використані для прийняття відповідних рішень у кримінальному процесі та отримання доказів у кримінальному провадженні, становить сутність легалізації оперативно-розшукової інформації.

У процесі легалізації оперативно-розшукової інформації про зайняття гральним бізнесом обов'язковими є такі елементи: створення умов для сприйняття фактів, що становлять інтерес для оперативно-розшукових підрозділів та інших правоохоронних органів, гласними джерелами (сторонніми особами); сприйняття зазначеними джерелами вказаних фактів.

Результатом легалізації є поява гласного носія інформації про зайняття гральним бізнесом, який може бути використаний в інтересах кримінального судочинства. При легалізації факти, як правило, сприймаються гласним джерелом інформації (сторонньою, нейтральною особою), тобто такою особою, що не має належності до оперативних підрозділів. Така особа не є ані оперативним працівником (гласним чи негласним), ані особою, що має з оперативними підрозділами негласні конфіденційні відносини.

Виходячи з правового статусу слідчого, прокурора та суду, зазначені суб'єкти кримінального процесу також не можуть бути суб'єктами сприйняття фактів у ході легалізації оперативно-розшукової інформації та матеріалів ОРД. Вони повинні отримувати лише легалізовану й матеріалізовану інформацію – легалізовані матеріали ОРД.

Поява гласних (відкритих, нейтральних) джерел інформації – це комплекс оперативно-розшукових заходів із застосуванням організаційно-тактичних форм та методів, спрямованих на створення умов для сприйняття інформації про злочин такими джерелами.

У зв'язку з високою латентністю зайняття гральним бізнесом гласних (відкритих) джерел інформації про цей злочин може й не існувати. А тому єдиним засобом розкриття такого злочину можуть виявитися лише негласні оперативні джерела, які необхідно у відповідний спосіб легалізувати для отримання гласних джерел інформації про злочин, для подальшого їх використання в інтересах кримінального судочинства.

Легалізація оперативно-розшукової інформації як комплекс оперативно-розшукових заходів, як складний організаційно-тактичний процес складається з певних етапів (стадій). Обов'язковим етапом легалізації є процес отримання відомостей із відкритих джерел.

Поява гласного носія оперативно-розшукової інформації свідчить про те, що легалізація відбулася успішно.

Оскільки легалізація оперативно-розшукової інформації проводиться, як правило, із застосуванням комплексу оперативно-розшуко-

вих заходів, які мають таємний конфіденційний характер, то природно, що вона повинна здійснюватися з дотриманням правил конспірації та вимог таємного діловодства.

Об'єктом легалізації є як сама оперативно-розшукова інформація (оперативні дані) про злочин, так і ті об'єкти, про які вона несе такі відомості (злочинна подія, її очевидці та учасники, сліди й знаряддя злочину, його наслідки тощо).

Легалізація зазначених об'єктів спрямована на те, щоб відомості про них, які є прихованими, замаскованими, законспірованими, стали відомими відкритим (легальним) джерелам, які можуть бути в установленому порядку опитані уповноваженими суб'єктами ОРД чи слідчим або допитані уповноваженими суб'єктами кримінального процесу.

Так, якщо в ході легалізації оперативно-розшукової інформації встановлюється очевидець злочину, то засобом отримання даних, що містяться у цій інформації із відкритого джерела, є допит очевидця у кримінальному процесі як свідка. Якщо джерелом інформації є предмет (річ), то засобом отримання фактичних даних із відкритих джерел може бути протокол огляду місця його виявлення, огляду предмета тощо.

Легалізація оперативно-розшукової інформації і використання матеріалів ОРД в інтересах кримінального судочинства за своєю гносеологічною і правовою природою є різними поняттями.

Використання матеріалів ОРД у кримінальному процесі органами досудового розслідування є однією із форм взаємодії органів, уповноважених на здійснення ОРД, та досудового слідства, що складається з чотирьох взаємозалежних практичних дій і логічних операцій: кримінально-правової, кримінально-процесуальної оцінки матеріалів ОРД і на їх основі встановлення відповідних даних, що є приводами та підставами для прийняття процесуальних рішень про початок кримінального провадження; проведення слідчих (розшукових) дій з метою отримання доказів у кримінальному провадженні; застосування заходів забезпечення кримінального провадження та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; обґрунтування цих рішень зазначеними даними.

Реалізація оперативно-розшукової інформації за певних умов може охоплювати їх легалізацію та використання в інтересах кримінального судочинства.

Легалізація оперативно-розшукової інформації про зайняття гральним бізнесом визначається як комплекс оперативно-розшукових заходів із застосуванням організаційно-тактичних форм та методів, спрямованих на створення умов для сприйняття інформації про злочин гласними (відкритими, легальними, офіційними, нейтральними) джерелами й появи у підсумку гласного (відкритого) джерела інформації, яке може бути використане як у ході пошуку та фіксації фактичних даних про злочин оперативно-розшуковими засобами, так і в ході кримінального процесуального документування злочину.

Успішне розкриття та розслідування зайняття гральним бізнесом та досягнення мети кримінального судочинства й виконання його завдань можливе лише при використанні матеріалів ОРД в кримінальному процесі.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. *Які способи використання матеріалів ОРД на досудовому слідстві у кримінальних провадженнях про зайняття гральним бізнесом?*
2. *У чому полягає легалізація матеріалів ОРД?*

§ 8. Використання допомоги ЗМІ та громадськості при розслідуванні зайняття гральним бізнесом

Зайняття гральним бізнесом характеризується високою латентністю, тобто значною поширеністю прихованих гральних закладів, через що працівникам правоохоронних органів буває вкрай складно виявити факти вчинення цього злочину. Враховуючи, що більшість гральних закладів маскуються під законні заклади, приховуючи гральне обладнання в інших приміщеннях, недоступних для всіх відвідувачів, та надають доступ до нього лише перевіреним клієнтам, працівникам міліції складно задокументувати факти організації чи здійснення азартних ігор під час проведення оперативно-розшукової діяльності. Тому участь представників громадськості та ЗМІ є дуже важливою для викриття фактів незаконної діяльності.

Одержання слідчим будь-якого виду інформації, навіть за відсутності безпосереднього міжособистісного спілкування з усім населенням території, все ж відбувається в умовах спілкування опосередкованого, в умовах комунікації, що забезпечують ЗМІ, передаючи населенню отриману від слідчого інформацію.

В Україні діяльність ЗМІ регулюється законами «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про рекламу», «Про телебачення та радіомовлення» та низкою інших. Разом з тим, визначення ЗМІ надано лише у чинному в Україні Законі Союзу Радянських Соціалістичних Республік «Про пресу та інші засоби масової інформації» від 01.08.1990р., в якому зазначено, що під ЗМІ мають на увазі – газети, журнали, теле- і радіопрограми, кінодокументалістику, інші періодичні форми публічного поширення масової інформації. Очевидним є те, що вказане визначення є застарілим і не враховує реалій сьогодення, адже, зокрема, Інтернет-видання в ньому не визначаються як ЗМІ. Прийняті ж в Україні законодавчі акти регулюють порядок діяльності лише окремих видів ЗМІ, при цьому жоден з них не передбачає порядку участі ЗМІ в розслідуванні та розкритті злочинів.

Фактично, на сьогодні ЗМІ є єдиною системою, що охоплює такі підсистеми: друковані ЗМІ (газети та журнали); радіомовлення; телебачення; Інтернет.

У Законі «Про пресу та інші засоби масової інформації» масовою інформацією названі публічно розповсюджені друковані, аудіо-та аудіовізуальні повідомлення й матеріали, тобто інформація, яка поширена серед невизначеного кола осіб.

Із загальних напрямків використання правоохоронними органами ЗМІ можемо виділити: а) формування громадської думки у сфері правопорядку; б) профілактика правопорушень; в) правове виховання; г) розкриття та розслідування злочинів та інші. Проте вказані напрямки співпраці зі ЗМІ визначаються самим слідчим з огляду на злочин, який розслідується, та слідчу ситуацію, що склалася. Слід зазначити, що на відміну від профілактики злочинів, до якої ЗМІ давно й ефективно залучаються правоохоронними органами, у сфері боротьби зі злочинністю їх потенціал використовується далеко не в повній мірі.

Першим напрямком використання допомоги ЗМІ при розслідуванні зайняття гральним бізнесом є формування громадської думки. Так, у структурі МВС (та його територіальних підрозділів) функціонує управління (відділ) з питань зв'язків із громадськістю, представники якого проводять регулярні прес-конференції з повідомленнями про ситуацію, яка склалася в країні у сфері грального бізнесу, виявлені факти злочинної діяльності, проблеми, що виникають в ході розкриття та розслідування злочинів цього виду, негативні наслідки, що спричиняються вчиненням цього злочину тощо, а також наводять практичні приклади ігрової залежності, інформацію про стан злочинності серед гравців та інші дані. Вказана інформація поширюється ЗМІ серед населення, внаслідок чого формується негативне ставлення населення до азартних ігор, що провокує його повідомляти про всі факти зайняття гральним бізнесом, які можуть бути виявлені. З іншого боку, поширена інформація про кількість викритих гральних закладів викликає страх викриття незаконної діяльності в окремих громадян, які планують вчинення цього злочину, готуються до нього або ж проводять окремі азартні ігри, що спонукає їх до припинення незаконної діяльності чи взагалі до відмови від вчинення злочину й, відповідно, виконує функцію попередження злочинів.

Правоохоронні органи практикують розміщення вказаної інформації на власних Інтернет-сайтах, а також прохання до громадськості взяти участь у розкритті цих злочинів та повідомляти правоохоронні органи про всі відомі їм факти зайняття гральним бізнесом.

Так, зокрема, УМВС України в Закарпатській області зверталось до жителів краю з проханням повідомляти про факти нелегальної, про-

тизаконної діяльності конкретних закладів телефоном «гарячої лінії». ГУМВС України в Луганській області, повідомляючи про виявлені факти зайняття гральним бізнесом та адреси гральних закладів на офіційному сайті, також просить повідомляти про відомі факти порушення законодавства у сфері грального бізнесу за вказаним телефоном довіри.

Більш того, правоохоронні органи проводять планове активне й масове висвітлення всіх виявлених фактів грального бізнесу, постійно озвучують цю проблему у виступах із залученням різних ЗМІ (газет, радіо, телебачення, Інтернет), що дає можливість привернути увагу суспільства до вказаної проблеми, залучити до співпраці всі верстви населення різних вікових категорій. Проведене інтерв'ювання працівників прокуратури (зокрема в м. Києві) показало, що на їх думку, ефективним способом протидії зайняттю гральним бізнесом будуть так звані «візні» перевірки за участю журналістів. Перевага такого підходу – в наданні «живої», а тому переконливої інформації, більш красномовної, ніж формалізований прес-реліз.

Отже, такі заходи підвищують зацікавленість громадськості вказаною проблемою, суспільство звертає увагу на заклади, що підпадають під описи, озвучені працівниками міліції (заклеєні вікна, яскраві написи, підсвітка тощо), та повідомляє правоохоронні органи про виявлені об'єкти, що значно підвищує шанси викриття гральних закладів, та відповідно, рівень розкриття та розслідування злочинів.

Таким чином, діяльність ЗМІ направлена на громадськість, яка отримує вказану інформацію й використовує її. А отже, правильна співпраця правоохоронних органів із ЗМІ одночасно є співпрацею з громадськістю, що значно підвищує ефективність розслідування. Так, слідчий фізично не здатний виявити та допитати всіх можливих свідків, однак повідомлення ЗМІ про певну подію й пошук свідків активізує громадськість, в результаті чого свідки самі з'являються до слідчого з метою допомогти в розкритті та розслідуванні злочину.

ЗМІ також відіграють важливе значення у викритті фактів вчинення зайняття гральним бізнесом, яке може відбуватися як завдяки отриманню інформації правоохоронними органами самостійно із ЗМІ, що є підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності, так і внаслідок безпосереднього повідомлення ЗМІ (чи окремими журналістами) виявлених ними фактів зайняття гральним бізнесом, що є підставою для внесення такого повідомлення до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань та початку кримінального провадження.

Слід звернути увагу, що в КПК України 1960 року повідомлення, опубліковані в пресі, визнавалися окремим приводом до порушення кримінальної справи. Проте, як наголошує Ю.В. Стеценко, правове регулювання цього положення потребувало уваги законодавця та внесення відповідних змін до КПК. Зокрема, якщо порівняти інформацію про факт вчинення злочину, яка міститься в ЗМІ, із подібною заявою або повідомленням підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості або окремих громадян, то можна зауважити, що останні попереджаються про кримінальну відповідальність за ст. 383 КК України за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину. Вказана стаття КК України передбачає відповідальність за повідомлення інформації про вчинення злочину суду, прокурору, слідчому, однак у ній не вказані повідомлення ЗМІ, які переважно не мають свого конкретного адресата й оприлюднюються для інформування всіх громадян. Відповідно до ст. 302 ЦК України, інформація, що міститься у повідомленнях ЗМІ, засновниками яких є відповідні державні органи або органи місцевого самоврядування, вважається достовірною.

Залишається невизначеним питання щодо ЗМІ, які перебувають у приватній та комунальній власності. Адже діяльність саме цих ЗМІ орієнтована на проведення журналістських розслідувань, зокрема, про події кримінального характеру. Оприлюднення результатів таких розслідувань можуть містити важливу для слідчого криміналістично значиму інформацію. З огляду на вищевикладене, можна говорити про неналежний рівень правового забезпечення цього питання. Вважаємо, що однозначно відповісти, базуючись лише на положеннях КПК України, на питання щодо початку досудового розслідування за конкретним повідомленням ЗМІ неможливо. На нашу думку, такі повідомлення не можуть бути приводом для початку досудового розслідування, адже не дають змоги однозначно встановити достовірність інформації, що ними оприлюднюється.

Так, в Україні поширеною є практика написання журналістами статей на замовлення з метою пониження ділової репутації конкурентів чи для формування хибного уявлення про подію (наприклад, щоб відвести підозру від конкретного суб'єкта та створити видимість причетності до вчинення злочину інших осіб). Тому більш правильним, на нашу думку, є перевірка таких повідомлень засобами оперативно-розшукової діяльності і початок досудового розслідування

за відповідними матеріалами ОРД. У такий спосіб це питання врегульоване у КПК України 2012 р.

Так, в різних ЗМІ (газети, телебачення, Інтернет-сайти) час від часу з'являються повідомлення про проведення журналістами розслідувань та виявлення фактів зайняття гральним бізнесом. Зокрема, журналісти Рівненсько-Волинського інформаційного порталу «Четверта влада» опублікували на власному сайті <http://4vlada.com> результати проведеного журналістами рейду після перевірки рівненськими депутатами клубів з азартними іграми. За результатами такої перевірки був складений та оприлюднений перелік закладів, що мають ігрові автомати, їх адреси. Опубліковані матеріали з додаванням фотографій гральних закладів стали підставою для повторних перевірок міліцією законності їх діяльності.

Журналісти телепередачі «Гроші» на телеканалі «1+1» практично в кожному випуску викривають факти зайняття гральним бізнесом. Цінність такої інформації для слідчого полягає в тому, що журналісти можуть надати відеозапис із зафіксованим процесом вчинення злочину. Розміщений у цій програмі 13 грудня 2011 р. сюжет про діяльність підпільного залу гральних автоматів в м. Києві біля аеропорту «Жуляни», неподалік Солом'янського райуправління міліції, став підставою для проведення перевірки закладу органами внутрішніх справ, вилучення грального обладнання та порушення кримінальної справи за фактом зайняття гральним бізнесом. Цими ж журналістами у випуску від 27 червня 2012 р. в репортажі «Рулетка під фуражкою» було викрито гральні заклади в м. Мукачєво. У телесюжеті висвітлені факти здійснення в місті Мукачєво незаконної підприємницької діяльності із грального бізнесу та «кришування» його правоохоронцями. Щодо виявленого журналістами факту проведення азартних ігор порушено кримінальну справу та почато розслідування. На підставі усних заяв журналістів щодо причетності правоохоронних органів до роботи гральних закладів прокуратурою Закарпатської області проводилася дослідча перевірка.

Так, відповідно до ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності можуть бути матеріали ЗМІ, в яких міститься достатня інформація про: 1) злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами; 2) осіб, які готують або вчинили злочин; 3) осіб, які переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування кримі-

нального покарання; 4) осіб, які безвісти зникли; 5) розвідувально-підривною діяльністю спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України. Таким чином, законодавство України визначає, що такі повідомлення ЗМІ є приводами та підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності, у процесі проведення якої оперативні підрозділи завдяки застосуванню оперативно-розшукових заходів (оперативної закупівлі, перевірки тощо) виявляють ознаки злочину.

Проте слідчому потрібно зважати на передбачені законодавством додаткові гарантії щодо журналістів. Зокрема, згідно з п. 6 ч. 2 ст. 65 КПК України не можуть бути допитані як свідки журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Отже, в разі самостійного виявлення правоохоронними органами інформації в ЗМІ та відмови журналіста співпрацювати зі слідством, виникають певні обставини об'єктивного характеру, що ускладнюють процес розслідування.

Журналісти іноді особисто подають заяви до правоохоронних органів з повідомленням про вчинення зайняття гральним бізнесом, до якої додають матеріали проведеного ними розслідування, фотографії або відеозаписи. Такі заяви реєструються в Єдиному реєстрі досудових розслідувань та є підставою для початку провадження. В такому випадку журналіст набуває статусу окремого учасника кримінального провадження – заявника, а значить не може відмовитися надати інформацію, потрібну для реєстрації його заяви.

Отримана від журналістів інформація є більш повною, ніж повідомлення, отримані від громадян. Вона, як правило, вже містить зафіксовану інформацію про певні обставини злочину, що значно полегшує слідчому підготовку до проведення огляду місця події, планування розслідування тощо.

Крім того, як правило, журналістами фіксуються факти подання таких заяв за допомогою відеозапису з подальшим використанням його у телепередачах, інформуванням громадськості тощо. Тому, розслідуючи злочини за такими повідомленнями, слідчий піддається психологічному тиску через підвищену увагу громадськості та ЗМІ до цього розслідування, що іноді ускладнює можливість зберегти таємницю розслідування. Разом з тим, така увага громадськості часто сприяє розслідуванню, оскільки самостійно з'являються нові свідки вчинення злочину, які надають важливу інформацію для розслідування, або ж самі злочинці, які також отримали інформацію зі ЗМІ, починають не-

рвувати, чинити необдумані дії щодо своєї злочинної діяльності, що полегшує слідчому встановлення їх причетності до вчинення злочину та доказування інших обставин у кримінальному провадженні.

Зауважимо також, що відповідно до п. 28 ст. 11 Закону України «Про міліцію» працівники міліції мають право безкоштовно користуватися засобами масової інформації з метою встановлення обставин вчинення злочинів й осіб, що їх вчинили, свідків, потерпілих, розшуку злочинців, що втекли, зниклих безвісти осіб та в інших випадках, пов'язаних з необхідністю надання допомоги громадянам, підприємствам, установам і організаціям.

Відповідно до п. 2.1.15 Інструкції з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про злочини, інші правопорушення та події, затвердженої Наказом МВС України від 04.10.2003р. № 1155, працівникам ОВС в ході реагування на повідомлення про злочини, інші правопорушення та події надається право користуватися безоплатно ЗМІ з метою встановлення обставин вчинення злочинів та осіб, які їх вчинили, свідків, потерпілих, розшуку злочинців, які втекли, осіб, які зникли безвісти, та з іншою метою, що пов'язана з необхідністю надання допомоги громадянам, підприємствам, установам і організаціям у зв'язку з виконанням міліцією покладених на неї обов'язків.

Таким чином, у разі необхідності встановлення вказаних в Інструкції обставин злочину чи злочинців, які переховуються від слідства, залучаються ЗМІ. Так, слідчий чи інший працівник правоохоронних органів виступає із заявою, повідомляє про вчинений злочин та надає інформацію, яку вважає необхідною повідомити в кожному окремому випадку та яка буде важливою для встановлення невідомих слідству обставин. ЗМІ, повідомляючи цю інформацію громадськості, привертають увагу останньої до вказаної проблеми й, таким чином, допомагають слідчому встановити осіб, які володіють відомостями, що необхідні для розслідування та розкриття злочину.

Проте варто зазначити, що слідчий, який приймає рішення про повідомлення зазначених відомостей у ЗМІ, повинен чітко розуміти, що цією інформацією, даними про факт її виявлення можуть скористатися злочинці. Це є особливо важливим у тому випадку, коли зайняття гральним бізнесом вчиняється організованою злочинною групою, яка має зв'язки зі ЗМІ. Тому інформація в таких ЗМІ може мати неправдивий характер, дезінформувати населення, створювати негативний імідж співробітників правоохоронних органів.

Використання допомоги ЗМІ здійснюється одночасно з проведенням слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій чи під час проведення оперативно-розшукових заходів. Тому залучення ЗМІ також потребує від слідчого ретельного планування та підготовки до цієї діяльності, а саме: вибір способу залучення, визначення кількості та виду ЗМІ, які підлягають залученню, кола відомостей, які слідчий вважає за необхідне надати ЗМІ і надання яких є необхідним для встановлення невідомих обставин злочину, складання тексту виступу та можливих запитань представників ЗМІ, а також запланованих відповідей на них тощо.

При підготовці до спілкування зі ЗМІ потрібно врахувати не лише охоплюваність глядацької або читацької аудиторії та їх вид, але й завдання розслідування, які планується вирішити, оскільки радіо та телебачення можуть оперативно повідомити інформацію широкому колу громадськості, газети – прокоментувати її, а фахові журнали – теоретично обґрунтувати.

Щодо участі громадськості, то в науковій літературі чітко сформувався позиція, що лише добровільна та добросовісна співпраця громадян з правоохоронними органами є ефективним способом боротьби зі злочинністю, поскільки сприяє її попередженню та припиненню. На початковому етапі розслідування слідчий майже завжди звертається за допомогою до громадян з метою отримання інформації про подію злочину, його учасників. Надання окремими особами й організаціями допомоги в боротьбі зі злочинністю – громадський обов'язок і законна повинність організацій та їх керівників. Організації повинні брати участь у встановленні причин і умов вчинення злочинів (повідомляти правоохоронні органи, надавати необхідну документацію, сприяти участі осіб у процесуальних діях) тощо.

Враховуючи, що участь у різних кримінально-процесуальних діях можуть брати як окремі громадяни, так і їх групи, можна виокремити коло суб'єктів громадського представництва, що визначають види участі громадськості в сучасному кримінальному процесі: а) окремі громадяни, які беруть участь у розслідуванні, посадові особи, учасники кримінального судочинства чи ті, які беруть участь у цьому за власним бажанням; б) неорганізовані, випадкові групи громадян, які не об'єднані ні організаційно, ні спільною роботою; в) трудові та навчальні колективи й інші об'єднання громадян, не створені спеціально для захисту прав людини (профспілки, батьківські комітети,

комісії у справах дітей, спортивні організації тощо) і їх представники; г) неурядові правозахисні організації та їх представники.

Форми участі представників громадськості у кримінальному судочинстві – це конкретні, врегульовані законом способи їх залучення до діяльності, спрямованої на попередження, розкриття, розслідування кримінальних правопорушень, а також на забезпечення ними захисту прав особи, яка бере участь у кримінальному процесі.

Водночас оптимальною формою залучення громадськості до вказаної сфери є участь громадян в якості присяжних; понятих; незацікавлених учасників відкритих судових розглядів; захисників; представників неповнолітнього, потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача; заявників про вчинений злочин чи такий, що готується; осіб, які беруть участь у профілактиці та попередженні злочинів; осіб, які беруть участь у проведенні слідчих (розшукових) дій; осіб, які беруть участь у затриманні злочинців; помічників слідчого чи прокурора; осіб, які вносять заставу чи поручаються за особою, та інші.

Такі форми залучення громадськості класифікують за різними підставами, проте найбільш широко використовується класифікація за процесуальною урегульованістю участі на процесуальних і непроцесуальних учасників громадськості в розкритті та розслідуванні злочинів. До процесуальних належать поняті, спеціалісти, заявники. Відомості щодо їх участі заносяться слідчим до протоколу слідчої (розшукової) дії. Проте до проведення слідчих (розшукових) дій залучаються також інші особи, відомості про яких у протоколах відповідних слідчих дій, як правило, не відображаються. Ці особи надають допомогу слідчому у відкритті зачинених кімнат, сейфів, зокрема, під час обшуку грального закладу слідчий може залучати столяра, слюсара, сантехніка тощо. Такі особи є виконавцями певних дій, технічної, допоміжної роботи, яку слідчий не зобов'язаний здійснювати самостійно. Тому осіб, діяльність яких не має процесуальної регламентації, доцільно називати учасниками-виконавцями.

Залучення громадськості до участі в розслідуванні злочинів може здійснюватися з особистої ініціативи особи чи після запрошення її слідчим. У першому випадку громадянин діє з власної волі, бажаючи припинити злочинну діяльність грального закладу з власних мотивів (негативне ставлення до азартних ігор, наявність у сім'ї гравця, порушення спокою, активна громадянська позиція тощо). Якщо ж особа здійснює

допомогу в розслідуванні злочину по запрошенню слідчого, то це, як правило, є процесуальною формою участі громадськості, і її діяльність регламентується кримінальним процесуальним законодавством.

Участь громадськості у розкритті та розслідуванні зайняття гральним бізнесом активно проявилася у м. Рівне, де за розпорядженням міського голови «Про створення комісії з метою виявлення місць розміщення ігрових автоматів» від 01 березня 2011 року, спеціально створено депутатську комісію, яка здійснювала перевірку гральних закладів, а в разі встановлення ними фактів проведення азартних ігор, одразу викликали представників ЗМІ та правоохоронних органів.

Проте представники громадськості, беручи участь у розкритті злочинів, мають право діяти в межах повноважень, що надані їм законом, статутом організації, членами якої вони є, чи іншим нормативним актом. Водночас вони не можуть підміняти слідчого й оперативних працівників.

Народний депутат України розбиває гральні автомати

Таким чином, активне залучення слідчим громадськості та ЗМІ як до процесу виявлення та розкриття злочинів, так і для попередження злочинів дасть можливість сформуванню в країні загальне негативне ставлення населення до азартних ігор, усвідомлення суспільної небезпеки цього злочину та активне сприяння населення і ЗМІ їх розслідуванню.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Які способи використання допомоги ЗМІ при розслідуванні зайняття гральним бізнесом?
2. Які способи використання допомоги громадськості при розслідуванні зайняття гральним бізнесом?

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

до § 1

1. *Александров Ю. В.* Кримінологія: [Курс лекцій] / Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. – К.: МАУП, 2002. – 295 с.
2. *Бахин В. П.* Криминалистическая методика. Лекция / В. П. Бахин. – К., 1999. – С. 15.
3. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму: наук.– практ. посібник / [за ред. В. С. Зеленецького, В. Л. Кротюка, Д. А. Файера]. – Х.: Кроссруд, 2007. – 672 с.
4. *Варфоломеева Т. В.* Производные вещественные доказательства / Т. В. Варфоломеева. – М.: Юрид. лит., 1980. – 48 с.
5. *Великий В. М.* Сутність і профілактика залежності від азартних ігор. – Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення.): матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/02_051.pdf.
6. Вирок Волноваського районного суду Донецької області від 13 вересня 2013 року у справі № 1-кп/221/154/2013 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33400130>.
7. Вирок Жовтневого райсуду м. Луганська від 11 вересня 2013 року у справі № 435/4553/13-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33383394>.
8. Вирок Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 31.05.2012 у справі № 0304/557/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24384136>.
9. Вирок Димитровського міського суду Донецької області від 21.08.2013 у справі № 226/809/13-к (1-кп/226/67/2013) [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33071996>.
10. Вирок Дніпровського районного суду міста Києва від 22.07.2011 у справі № 1–832/2011 [Електронний ресурс] // Єдиний держав-

ний реєстр судових рішень України.– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/18772539>.

11. Вирок Івано-Франківського суду у справі № 1–199 від 28.10.2010 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України.– Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11945889>.
12. Вирок Керченського міського суду Автономної Республіки Крим від 29.07.2013 у справі № 107/6179/13-к (1кп/107/361/13) [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України.– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32747141>.
13. Вирок Святошинського районного суду міста Києва від 27.04.2012 у справі № 1/2608/533/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України.– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23697084>.
14. Виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з наданням послуг у сфері грального бізнесу [Текст]: метод. рек. / [Ю. А. Федько, О. А. Сидоров, О. Ф. Вакуленко та ін.].– К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013.– 70 с.
15. *Гетманцев Д. О.* Азартна гра в Україні та за кордоном. Нарис сучасної теорії правового регулювання ігор на гроші: [монографія] / Д. О. Гетманцев.– К.: ТОВ «СЕЕМ Принт», 2008.– 209 с.
16. *Грабовская Н. П.* Преступления, посягающие на советский образ жизни // Курс советского уголовного права в 5 т.– Т. 5 / Н. П. Грабовская.– Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1981.– 592 с.
17. *Дагель П. С.* Учение о личности преступника в советском уголовном праве / П. С. Дагель.– Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1970.– 267 с.
18. Диагностика и лечение игромании [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.igromania.info.ru>.
19. *Дорогих В. М.* Адміністративно-правове регулювання грального бізнесу в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адмін. право і процес; фін. право; інформ. право» / В. М. Дорогих.– Ірпінь, 2004.– 20 с.
20. *Ермолович В. Ф.* Криминалистическая характеристика преступлений / В. Ф. Ермолович.– Мн.: Амалфея,– 2001.– 194 с.
21. *Есберн Алауханов.* Криминология. [Учебник] / Есберн Алауханов.– Алматы, 2008.– 429 с.

22. Закон України «Про амністію у 2011 році» від 08.07.2011 № 3680-VI // *Голос України*. – 2011. – № 135–136.
23. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 № 4025-VI // *Голос України*. – 2011. – № 239.
24. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» від 22.12.2010 № 2852-VI // *Відомості Верховної Ради України*. – 2011. – № 28. – Ст. 253.
25. Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15.05.2009 № 1334-VI // *Голос України*. – 2009. – № 116.
26. Звіт FATF «Слабкі сторони сектору казино та грального сектору» // *Електронний ресурс* [Режим доступу]: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2009/8.07.09/c.pdf
27. Зуйков Г. Г. Криминалистическое понятие и значение способа совершения преступления / Г. Г. Зуйков. – [Труды ВШ МВД СССР]. – № 15. – М., 1967. – 73 с.
28. Інформація прес-служби МВС: міліція продовжує моніторинг дотримання Закону «Про заборону грального бізнесу в Україні» [Електронний ресурс] // *Урядовий портал*. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=243266317
29. Ковтун Е. В. Игровой бизнес в России: законодательное регулирование / Е. В. Ковтун. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 214 с.
30. Колесниченко А. Н. К вопросу о понятии способа совершения преступления в криминалистике / А. Н. Колесниченко, А. Н. Савченко // *Вопросы криминалистики и судебной экспертизы*. – [Вып. 2]. – Душанбе, 1962. – 325с.
31. Короткевич М. Є. Відповідальність за зайняття забороненими видами підприємницької діяльності та за порушення порядку зайняття нею / М. Є. Короткевич, П. П. Андрушко // *Вісник Верховного Суду України*. – 1998. – № 3 (9). – С. 54–59.
32. Короткевич М. Є. Відповідальність за зайняття забороненими видами підприємницької діяльності та за порушення порядку зайняття нею (закінчення) / М. Є. Короткевич, П. П. Андрушко // *Вісник Верховного Суду України*. – 1998. – № 4 (10). – С. 34–45.

33. *Крылов И. Ф.* Криминалистическое учение о следах / И. Ф. Крылов – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976.– 197 с.
34. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Офіційний вісник України.– 2001.– № 21.– Ст. 1.
35. Криминология: [Учебник] / [Н. А. Беляев и др.]; под ред. В. В. Орехова.– СПб.: Университет.– 1992.– 216 с.
36. *Кудрявцев В. Н.* Криминология. [Учебник] / В. Н. Кудрявцев, В. Е. Эминов.– М.: Юристъ,– 1999.– 678 с.
37. *Кудрявцев В. Н.* Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев.– М.: Госюриздат, 1960.– 244 с.
38. *Кукк В.* Залежність до азартних ігор [Електронний ресурс] / В. Кукк // Професійна медицина.– Режим доступу: <http://doctor.wroonline.com/article.php?sid=21994>.
39. *Леготкин В. Д.* Правовое регулирование азартных игр [учебное пособие] / В. Д. Леготкин, Е. М. Букатов.– Омск: Юридический институт МВД России, 1996.– 321 с.
40. *Лохвицкий А.* Курс русского уголовного права / А. Лохвицкий.– СПб., 1871.– 372 с.
41. *Лук'янчиков Є. Д.* Деякі питання побудови характеристик злочинів / Є. Д. Лук'янчиков // Правничий часопис Донецького університету.– 2001.– № 1(6).– С. 60–64.
42. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка.– 9-те вид., переробл. та допов.– К.: Юридична думка, 2012.– 1316 с.– С. 590–591.
43. Обвинувальний висновок по кримінальній справі № 59–2807, затверджений заступником прокурора міста Києва 21.09.2011 // Архів Солом'янського районного суду міста Києва за 2011 рік.
44. *Осыка С. Г.* Государственное регулирование глобальной индустрии азартных игр / С. Г. Осыка.– К.: «К.И.С.», 2011.– 528 с.
45. *Петричко Н. О.* Незаконні азартні ігри: кримінально-правове та криминологічне дослідження: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Н. О. Петричко.– К., 2010.– 258 с.
46. Підпільні казино замінили нелегальні букмекерські контори. Офіційний портал Державної податкової служби України.– [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://sts.gov.ua/mediatsentr/novini/56971.html>
47. *Погорецький М. А.* Докази у кримінальному процесі: проблемні питання / М. А. Погорецький // Часопис Національного універ-

ситету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 1(3). – С. 1–53.

48. *Погорецький М. А.* Гральний бізнес: історія та правове регулювання / М. А. Погорецький, З. М. Топорецька. – К.: ВД «Дакор», 2014. – 104 с.
49. *Погорецький М.* Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання / М. Погорецький // *Право України.* – 2014. – № 10. – С. 12–25.
50. Постанова Білопільського районного суду Сумської області від 31.08.2011р. у справі № 1–185/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17973069>.
51. Постанова Голосіївського районного суду міста Києва від 19.09.2011р. у справі № 1–1115/11 / Єдиний державний реєстр судових рішень України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/18417952>.
52. Постанова Дарницького районного суду міста Києва від 09.09.2011р. у справі № 1–570/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/18579824>.
53. Постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 25.04.2012р. у справі № 2а-10972/11/2670 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24351555?Liga=True>
54. Постанова Оболонського районного суду міста Києва від 22.08.2011р. у справі № 1–900/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/20471875>.
55. Постанова Оболонського районного суду міста Києва від 17.08.2011р. у справі № 1–981/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/18648177>.
56. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 07.11.2011р. у справі № 2а-10972/11/2670 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19994250?Liga=True>.

57. Постанова Солом'янського районного суду міста Києва від 14.12.2011р. у справі № 1–1203/2011 / Архів Солом'янського районного суду міста Києва за 2011 рік.
58. Постанова Сумського окружного адміністративного суду від 11.01.2011р. у справі № 2а-5814/10/1870 / Єдиний державний реєстр судових рішень України // [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13591047>.
59. Постанова Харківського окружного адміністративного суду від 2812.2009р. у справі № 2-а- 40401/09/2070 / Єдиний державний реєстр судових рішень України // [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/9095119>.
60. Приговор Верховного Суда Республики Татарстан от 23.06.2011 г. в деле № 2–49/2011/ Единый реестр решений судов общей юрисдикции РФ // [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://www.gcourts.ru/case/6634938>.
61. Приговор Кировского районного суда г. Красноярска от 06.03.2013 г. в деле № 1–149/2013 / Единый реестр решений судов общей юрисдикции РФ // [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://www.gcourts.ru/case/14144171>.
62. Приговор мирового судьи судебного участка № 2 Павловского района Воронежской области от 28.09.2012 г. в деле № 1–43/2012 / Единый реестр решений судов общей юрисдикции РФ // [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://www.gcourts.ru/case/11314631>.
63. Приговор мирового судьи судебного участка № 5 Коминтерновского района г. Воронежа от 21.03.2013 г. в деле № 1–10–13/5 / Единый реестр решений судов общей юрисдикции РФ // [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://www.gcourts.ru/case/13525078>.
64. Регулирование игорного бизнеса в разных странах мира [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://100casino.net/intresting/online_casino/regulirovaniia_igornogo_biznesa_v_raznyh_stranah_mira.html.
65. Решение Кировского районного суда г. Уфы от 15.05.2012 в деле № 2–2673/2012 / Единый реестр решений судов общей юрисдикции РФ // [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://www.gcourts.ru/case/9647915>.
66. Рішення Держинського районного суду м. Харкова від 04.12.2009р. у справі № 2–10298/09 [Електронний ресурс] // Єди-

ний державний реєстр судових рішень України.– Режим доступу: [http://reyestr.court.gov.ua/Review/12211358? Liga=True](http://reyestr.court.gov.ua/Review/12211358?Liga=True)

67. Руководство по расследованию преступлений: [Науч.– практ. пособие] / А. В. Гриненко, Т. В. Каткова, Г. К. Кожевников и др.– Х.: Консум,– 2001.– 266 с.
68. *Салтевський М. В.* Криміналістика. Підручник: У 2-х ч.– Ч.1.– Х.: КонСУМ, Основа, 1999.– 416 с.
69. *Салтевський М. В.* Навчально-довідковий посібник з криміналістики / М. В. Салтевський, В. Г. Лукашевич, В. М. Глібко.– К.: ВІПОЛ, 1994.– 180 с.
70. *Севостьянов Р. А.* Проблемы уголовной ответственности за организацию и ведение незаконного игорного бизнеса: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Р. А. Севостьянов.– Саратов,– 2009.– 255 с.
71. *Семенов М. В.* Перспективы вложений азартного капитала / М. В. Семенов // Игорный бизнес: бухгалтерский учет и налогообложение: [Электронный ресурс].– Режим доступу: <http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc; base=PBI; n=100162>.
72. *Топорецька З.* Особа потерпілого від грального бізнесу. Механізм формування лудоманії / З. Топорецька // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (юридичні науки).– 2011.– № 89/2011.– С. 111–113.
73. *Топорецька З. М.* Розслідування злочинів у сфері грального бізнесу: проблеми та шляхи вирішення / З. М. Топорецька // Актуальні питання державотворення очима молодих учених: зб. наук. праць Міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2010 р.– Київ: у 2-х частинах.– К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010.– Ч. 2.– С. 389–391.
74. *Топорецька З. М.* Слідова картина, як джерело первинної інформації про вчинення злочинів у сфері грального бізнесу / З. М. Топорецька // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 29–30 вересня 2011 р.).– Одеса: у 2-х частинах.– Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2011.– Ч. 2.– С. 105–108.
75. *Тончій В. В.* Протидія злочинам, пов'язаним із незаконним зайняттям гральним бізнесом: проблеми теорії та практики /

- В. В. Топчій // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 6. – С. 58–67.
76. Угода про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною від 14.06.1994 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 24. – Ст. 1794.
77. У Києві з початку року вилучено грального обладнання на суму майже 27 мільйонів гривень. Офіційний портал Державної податкової служби України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sts.gov.ua/media-tsentr/regionalni-novini/58460.html>
78. *Ущাপовський В.* Тіньова економіка як інфраструктура організованої злочинності: сутність, тенденції розвитку, кримінально-правові проблеми / В. Ущাপовський // *Право України.* – 2000. – № 2. – С. 62.
79. Чи граєте ви в азартні ігри? [Електронний ресурс] // *Високий замок.* – 2008. – № 30 (3679). – [від 18.02.2008]. – Режим доступу: <http://www.wz.lviv.ua/articles/62855>.

до § 2

80. *Григор'єва М. Є.* Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Крим. право та кримінологія» / М. Є. Григор'єва. – Х., 2007. – 20 с.
81. Досудове розслідування кримінальних справ: [навч. – практ. посібник] / за заг. ред. Ю. М. Грошевого. – Х.: Фінн, 2009. – 328 с.
82. Закон України «Про амністію у 2011 році» від 08.07.2011 № 3680-VI // *Голос України.* – 2011. – № 135–136.
83. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» // *Відомості Верховної Ради України* від 05.01.1993–1993. – № 1.
84. Звіт FATF «Слабкі сторони сектору казино та грального сектору» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2009/8.07.09/c.pdf
85. *Зеленецький В. С.* Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецький. – Х., 1998. – 340 с.
86. Інструкція «Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури України заяв і повідомлень про злочини», затверджена Наказом Генеральної прокуратури України від 24.06.2004 № 66/13-ок // *Бюлетень законодавства і юридичної практики України.* – 2009. – № 12.

87. Інструкція «Про порядок розгляду в Службі безпеки України звернень громадян та реєстрації, обліку заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини», затверджена Наказом Служби безпеки України від 27.01.2005 № 44, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 16.02.2005 за № 240/10520 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 7.
88. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х.: Право, 2010. – 608 с.
89. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Голос України. – 2012. – № 90–91.
90. Наказ Генеральної прокуратури України від 17.08.2012 № 69 «Про Єдиний реєстр досудових розслідувань» // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/v0069900-12>.
91. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються» від 14.04.2004 № 400 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 19.
92. *Нор В. Т.* Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор [за ред. М. Л. Накловича]. – Львів: Вища школа, 1978. – 111 с.
93. Офіційний веб-сайт телепередачі «Гроші». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://groshi.1plus1.ua>.
94. *Татаров О. Ю.* Початок досудового розслідування за кримінальним процесуальним кодексом України / О. Ю. Татаров // Новації кримінально-процесуального законодавства: матеріали міжнар. наук. – практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 6 лип. 2012 р.). – С. 23–26.
95. *Татаров О. Ю.* Правове та організаційне забезпечення розгляду в ОВС заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події / О. Ю. Татаров, С. С. Чернявський // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 2. – С. 85–93.
96. *Шумило М.* Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проекті КПК України (проблеми унормування і правозастосування) / М. Шумило // Право України. – 2012. – № 3–4. – С. 452–462.

до § 3

97. *Бахин В. П.* Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). / В. П. Бахин. – К., 2002. – 268 с.

98. *Белкин Р. С.* Избранные труды / Р. С. Белкин. – М.: Норма, 2009. – 768 с.
99. *Берназ В. Д.* Организация расследования преступлений как научная категория криминалистики / В. Д. Берназ // Вісн. Запорізь. нац. ун-ту: зб. наук. пр. – 2006. – № 2. – С. 172–176.
100. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області у справі № 1–304/10 від 19.02.2010 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9392299>.
101. *Возгрин И. А.* О соотношении следственных ситуаций и алгоритмов расследования преступлений / И. А. Возгрин // Вопросы профилактики преступлений. – Л., 1977. – С. 60–67.
102. *Волобуєв А. Ф.* Загальні положення криміналістичної методики. Лекція / А. Ф. Волобуєв. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1996. – 32 с.
103. *Галаган В. І.* Проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ України [монограф.] / В. І. Галаган. – К.: НАВСУ, 2002. – 300 с.
104. *Голунский С. А.* Планирование расследования / С. А. Голунский // Советская криминалистика на службе следствия. Сборник статей. – № 10. – 1958. – С. 1–29.
105. *Драпкин Л. Я.* Основы криминалистической теории следственных ситуаций: автореф. дис. на получение науч. степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 / Л. Я. Драпкин – М., 1987. – 45 с.
106. *Дубровицкая Л. П.* Планирование расследования / Л. П., Дубровицкая, И. М. Лузгин. – М., 1967. – 157 с.
107. *Ищенко А. В.* Проблема тика слідчих ситуацій як складова навчального курсу криміналістики. / А. В. Іщенко, Г. Щербакова // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 04/2003. – № 2. – С. 57–62.
108. *Колесниченко А. Н.* Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. на получение науч. степени д-ра. юрид. наук: 12.00.09. – Х., 1967. – 44 с.
109. Криминалистика: [Учебник] / [В. А. Адамова, Ю. П. Голдованский, А. С. Лазари, С. Г. Любичев и др.]; под ред.: И. Ф. Пантелева, Н. А. Селиванова. – М.: Юрид. лит., 1993. – 592 с.
110. *Клименко Н. И.* Структура тактических операций в типичных ситуациях расследования грабежей и разбойных нападений / Н. И. Клименко // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1986. – Вып. 33. – С. 51.

111. *Коновалова В. Е.* Организационные и психологические основы деятельности следователя / В. Е. Коновалова. – К.: РИО МВД СССР, 1973. – 124 с.
112. *Лисиченко В. К.* Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике / В. К. Лисиченко, О. В. Батюк // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: Вища школа, 1998. – Вып. 36. – С. 3–9.
113. *Образцов В. А.* Понятие и криминалистическое значение следственной ситуации / В. А. Образцов, В. Г. Танасевич // Советское государство и право. – 1979. – № 8. – С. 109–115.
114. *Рапинов А. Р.* Судебная психология для следователей / А. Р. Рапинов. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 352 с.
115. *Савченко А. В.* Кримінально-правова кваліфікація незаконних азартних ігор / А. В. Савченко // Адвокат. – 2010. – № 1 (112). – С. 40–44.
116. *Сергєєва Д.* Щодо визначення поняття «організація» у криміналістичній науці та його співвідношення із криміналістичною тактикою / М. Погорєцький, Д. Сергєєва // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – Вип. 93 (Юридичні науки). – С. 14–17.
117. *Чернявский С. С.* Организация расследования преступлений в контексте предмета криминалистики / С. С. Чернявский // Сучасні проблеми криміналістики: матер. Міжнар. наук.– практ. конф., присвяченої 100-річчю з дня народження В. П. Колмакова (Одеса, 27–28 вересня 2013 р.). – О., 2013. – С. 338–341.
118. *Шепитько В. Ю.* Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике: [Монография] / В. Ю. Шепитько. – Х.: РИП Оригинал, 1995. – 200 с.

до § 4

119. *Аленин Ю. П.* Процессуальные особенности производства следственных действий / Ю. П. Аленин. – Одесса: Центр. – Укр. изд-во, 2002. – 263 с.
120. *Бандурка А. М.* Юридическая психология: Учебник / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Х.: Нац. ун-т внутр. дел, 2002. – 621 с.
121. *Баулін О.* Проблема забезпечення безпеки суб'єктів кримінального процесу / О. Баулін, Д. Письменний // Юридичний вісник України. – 2001. – № 8. – С. 5.

122. *Бахін В. П.* Допрос: лекція / В. П. Бахін. – К., 1999. – 40 с.
123. *Бахін В. П.* Тактика допиту / В. П. Бахін. – К., 1997. – 64 с.
124. *Берназ В. Д.* Деякі психологічні методи здобуття криміналістичної інформації / В. Д. Берназ // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1999. – № 3. – С. 44–49.
125. *Бобечко Н. Р.* Основи загальної та юридичної психології: Курс лекцій. [Навч. посібник] / Н. Р. Бобечко, В. П. Бойко, І. В. Жолнович, І. І. Когутич [за ред. В. Т. Нора]. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 224 с.
126. *Варфоломеева Т. В.* Защита в уголовном производстве / Т. В. Варфоломеева. – К.: Институт адвокатуры при Киевском университете имени Тараса Шевченко, 1998. – 104 с.
127. *Васильев А. Н.* Следственная тактика / А. Н. Васильев. – М.: Юрид. лит., 1976. – 128 с.
128. *Васильев А. Н.* Тактика допроса при расследовании преступлений [монограф.] / А. Н. Васильев, Л. М. Карнеева. – М.: Юрид. лит., 1970. – 208 с.
129. *Ведерников Н. Т.* Изучение личности преступника в процессе расследования / Н. Т. Ведерников. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1968. – 84 с.
130. *Весельський В. К.* Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні та тактичні аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / В. К. Весельський. – К., 1999. – 16 с.
131. Вирок Димитровського міського суду Донецької області від 21.08.2013р. у справі № 226/809/13-к (1-кп/226/67/2013) [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33071996>.
132. Вирок Дніпровського районного суду міста Києва від 22.07.2011р. у справі № 1–832/2011 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/18772539>.
133. Вирок Дніпровського районного суду міста Києва від 23.05.2013 у справі № 755/10534/13-к (1кп/755/331/13) [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31762886>.
134. Вирок Краснолуцького міського суду від 23.01.2013 у справі № 1211/10238/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний

- реєстр судових рішень України.– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31319272>.
135. Вирок Центрально-Міського районного суду міста Горлівки Донецької області від 08.04.2013 у справі № 253/2543/13-к 2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України.– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30676176>.
136. Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистические проблемы). [Науч.– практ. пособие] / С. Ф. Денисюк, В. Ю. Шепитько.– Х.: Консум, 1999.– 160 с.
137. Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел / А. Я. Дубинский.– К.: КВШ МВД СССР, 1987.– 84 с.
138. Глосарій з дисципліни криміналістика (словник криміналістичних термінів) (відповідно до вимог ЕCTS) / [Уклад.: В. Ю. Шепитько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.].– Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008.– 96 с.
139. Гончаренко В. Г. Науково-технічні засоби в роботі слідчого [монограф.] / В. Г. Гончаренко.– К.: Київ.ун-т, 1972.– 208 с.
140. Гордін Л. Я. Слідчо-оперативна група: проблеми створення та діяльності [Текст]: монографія / Л. Я. Гордін.– Х.: Фінн, 2009.– 192 с.
141. Гульянци А. Г. Информационный потенциал осмотра места происшествия / А. Г. Гульянци, А. А. Топорков // Lex Russica. Научные труды МГЮА.– 2004.– № 3.– С. 763–775.
142. Іщенко В. Поняття протоколів слідчих і судових дій як самостійного виду доказів у кримінальному судочинстві / В. Іщенко // Право України.– 1998.– № 5.– С. 78–81.
143. Іщенко А. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів: навчальний посібник для студ. вузів / А. В. Іщенко, І. О. Ієрусалимов, Ж. В. Удовенко; Київський нац. ун-т внутрішніх справ.– К.: Центр учбової літ., 2007.– 158 с.
144. Карнеева Л. М. Тактические основы организации и производства допроса в стадии расследования / Л. М. Карнеева.– Волгоград: ВСШМВД СССР, 1976.– 144 с.
145. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254/96–ВР // Відомості Верховної Ради України.– 1996.– № 30.– Ст. 141.
146. Коновалова В. О. Слідчий огляд / В. О. Коновалова // Криміналістика: [Підручник] / [за ред. В. Ю. Шепитька].– К.: Вид. дім ІнЮре, 2001.– 720 с.

147. *Колмаков В. П.* Следственный осмотр / В. П. Колмаков В. П. – М.: Юрид. лит., 1969. – 196 с.
148. *Лобойко Л. М.* Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій [монографія] / Л. М. Лобойко, А. П. Черненко. – Д.: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – С. 168.
149. *Лукашевич В. Г.* Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: учеб. пособие / В. Г. Лукашевич. – К.: НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1989. – 88 с.
150. *Лук'янчиков Є. Д.* Психологічний контакт і психологічний вплив у тактиці провадження слідчих дій / Є. Д. Лук'янчиков // Бюлетень з обміну досвідом роботи. – 2002. – № 138. – С. 8–12.
151. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: [Наук.– практ. посіб.] / [В. П. Бахін, Н. І. Клименко, А. В. Старушкевич та ін.]; за ред. П. В. Коляди. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.
152. *Лук'янчиков Є. Д.* Слідчий огляд: поняття і види / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1(5). – С. 264–270.
153. *Михайленко О. Р.* Складання процесуальних актів у кримінальних справах / О. Р. Михайленко. – К., 1996. – 256 с.
154. *Новиков В. Д.* Правовые последствия самооговора / В. Д. Новиков // Юридическая практика. – 2000. – № 37. – С. 1–5.
155. Обвинувальний висновок по кримінальній справі № 59–2807, затверджений заступником прокурора міста Києва 21.09.2011 // Архів Солом'янського районного суду міста Києва за 2011 рік.
156. Обвинувальний висновок у кримінальній справі № 50–5974, затверджений заступником прокурора міста Києва 31.01.2012 // Архів Голосіївського районного суду міста Києва за 2012 рік.
157. *Письменний Д. П.* Інститут звільнення від кримінальної відповідальності / Д. П. Письменний // Теорія та практика застосування чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства в сучасних умовах: Тези доп. наук.– практ. конф. – К.: НАВСУ, 2002. – С. 160–162.
158. *Погорецький М. А.* Криміналістичне забезпечення досудового провадження: проблеми теорії та практики / М. А. Погорецький // Сучасні проблеми криміналістики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю з дня

- народження д.ю.н., проф. В.П. Колмакова (27–28 вересня).– Одеса.– 2013.– С. 250–253.
159. *Погорецький М. А.* Підстави для проведення слідчих дій / М. А. Погорецький // *Адвокат.*– 2007.– № 10.– С. 3–7.
160. *Погорецький М. А.* Слідчі дії: поняття і класифікація / М. А. Погорецький // *Наук. вісник Київського нац. ун-ту внутр. справ: наук.– теорет. журн.*– 2008.– № 1.– С. 142–148.
161. *Погорецький М. А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М. А. Погорецький.– Х.: Арсіс ЛТД, 2007.– 576 с.
162. *Погорецький М. А.* Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності для провадження слідчих дій / М. А. Погорецький // *Міжнародна поліцейська енциклопедія: [у 10 т.] / відп. редактори: В. В. Коваленко, Є. В. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко.*– К.: Атіка, 2010.– Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції).– С. 130–134.
163. *Погорецький М. А.* Криміналістична тактика: щодо визначення поняття / М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва // *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».*– 2012.– № 1(5): [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>.
164. *Погорецький М. А.* Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правову практику / М. А. Погорецький // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією.*– 2012.– № 2 (28).– С. 56–63.
165. *Погорецький М. А.* Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні / М. А. Погорецький // *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.*– К..– 2013.– № 1.– С. 270–277.
166. Постанова Глухівського міськрайонного суду Сумської області від 03.05.2012 у справі № 1804/1631/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України.– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/23860479>.
167. Постанова Пустомитівського районного суду Львівської області від 07.02.2012 у справі № 1316/614/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України.– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24745564>.

168. *Романюк Б. В.* Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються у сфері інформаційних технологій: [наук.– прак. посіб.] / [Б. В. Романюк, В. Д. Гавловський, М. В. Гуцалюк, В. М. Бутузів]; за ред. проф. Я. Ю. Кондратьєва.– К.: Вид. ПАЛІВОДА А. В., 2004.– 144 с.
169. *Руководство для следователей* / Под ред. Н. А. Селиванова.– М.: ИНФА, 2004.– 384 с.
170. *Сергєєва Д. Б.* Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України / Д. Б. Сергєєва // *Право України*.– 2013.– № 11.– С. 180–188.
171. *Сергєєва Д. Б.* Щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій за новим кримінальним процесуальним кодексом України / Д. Б. Сергєєва // *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*.– 2013.– № 2(6).– С. 52–56.
172. *Стахівський С. М.* Показання свідка як джерело доказів у кримінальному процесі України [Навч. посібник] / С. М. Стахівський.– К., 2002.– 165 с.
173. *Соловьев А. Б.* Использование доказательств при допросе на предварительном следствии [Методическое пособие] / А. Б. Соловьев.– М.: ООО Изд-во «Юрлитинформ», 2001.– 136 с.
174. *Татаров О. Ю.* Проблеми досудового розслідування зайняття гральним бізнесом // *Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.– практ. конф. (Київ, 5 лип. 2013 р.)*.– К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013.– С. 13–16.
175. *Тертышник В. М.* Обыск / В. М. Тертышник.– Х.: Гриф, 1997.– 36 с.
176. *Топорецька З. М.* Проблеми допиту підозрюваних (обвинувачених) при розслідуванні зайняття гральним бізнесом // *Правові відносини: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції за різними юридичними напрямками (м. Київ, 21 жовтня 2012р.)*.– К., 2012 [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1284.
177. *Удалова Л. Д.* Деякі проблеми допиту обвинуваченого та підозрюваного у кримінальному судочинстві / Л. Д. Удалова // *Науковий вісник Академії державної податкової служби України*.– № 3 (17).– 2002.– С. 35–38.

178. *Чернявський С. С.* Питання протидії розслідуванню на етапі його завершення / С. С. Чернявський // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – № 5. – 2012. – С. 169–178.
179. *Шепітько В. Ю.* Тактика огляду місця події: [Конспект лекції] / В. Ю. Шепітько. – Х.: УкрЮА, 1994. – 19 с.
180. *Шепітько В. Ю.* Довідник слідчого / В. Ю. Шепітько. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2001. – 208 с.
181. *Шило О. Г.* До питання запровадження інституту слідчого судді в кримінальному процесі України / О. Г. Шило // Університетські наукові записки. – 2011. – № 3(39). – С. 306–313.

до § 5

182. Во Вьетнаме арестована группа мошенников, организовавших подпольный филиал казино из Камбоджи [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bookmakersrating.ru/vo-vietname-arrestovana-gruppa-moshennikov/>.
183. Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5/ «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/42544>.
184. Наказ Служби безпеки України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлі спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації» № 35 від 31.01.2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 16. – С. 231.
185. *Погорецький М. А.* Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні / М. А. Погорецький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – К. – 2013. – № 1. – С. 270–277.

186. *Погорецький М. А.* Проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у доказуванні / М. А. Погорецький // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики»: Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпропетровськ, 18–19 квітня 2013 року). – К: «Хай-Тек Прес», 2013. – С. 186–193.
187. *Сергеєва Д. Б.* Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж: проблемні питання правового регулювання / Д. Б. Сергеєва // Сучасні проблеми криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора В. П. Колмакова (27–28 вересня 2013 року, м. Одеса) / упоряд.: В. В. Тіщенко, О. П. Ващук. – Одеса: Юридична література, 2013. – С. 286–288.

до § 6

188. *Брусенцова И. В.* Почерковедческая экспертиза: этапы развития и современные возможности / И. В. Брусенцова // Юрист. – 2004. – № 11. – С. 2–19.
189. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 13.05.2013 у справі № 199/4920/13-к (1-кп/199/156/13) [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31135407>.
190. Вирок Димитровського міського суду Донецької області від 21.08.2013 у справі № 226/809/13-к (1-кп/226/67/2013) [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33071996>.
191. Вирок Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 31.05.2012 у справі № 1/0304/41/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24384136>.
192. Вирок Солом'янського районного суду від 23.08.2012 у справі № 1/2609/1064/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25887011>.

193. Вирок Томашпільського районного суду Вінницької області від 11.04.2011 у справі № 1–60/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України.– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15036050>.
194. Вирок Чортківського районного суду Тернопільської області від 31.01.2012р. у справі № 1916/209/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України.– Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21394627>.
195. *Дондик Н. Я.* Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні економічних злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Крим. процес та криміналіст.; суд. експертиза; оперативно-розшук. діяльність» / Н. Я. Дондик. – Х., 2006. – 20 с.
196. *Експертизи у судовій практиці: [наук.– практ. посіб.] / за ред. В. Г. Гончаренка.* – [2-ге вид., переробл. і допов.] – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 397 с.
197. *Энциклопедия судебной экспертизы / Под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской.* – М.: Юристъ, 1999. – 552 с.
198. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» від 22.12.2010р. № 2852-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 28. – Ст. 253.
199. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994р. № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28.
200. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (в редакції наказу Міністерства юстиції України від 30.12.2004 № 144/5) // Офіційний вісник України. – 2005. – № 5.
201. Інструкція про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України, затверджена Наказом МВС України від 11.09.2001 № 785 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 52.
202. *Клименко Н. І.* Щодо питань про компетенцію судового експерта / Н. І. Клименко // Криміналістичний вісник. – 2010. – № 2 (14). – С. 19–23.
203. *Лук'янчиков Є. Д.* Процесуальні форми участі особи, що володіє спеціальними знаннями у кримінальному судочинстві /

- Є. Д. Лук'янчиков // Судова експертиза. Сучасний стан та перспективи розвитку: Тези доповідей. – К.: Міністерство юстиції України, 2010. – С. 91–94.
204. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних об'єктів експертної служби МВС» від 10.09.2009 № 390 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 82.
205. Орлов Ю. К. Заключение эксперта и его оценка (по уголовным делам): [учебное пособие] / Ю. К. Орлов. – М.: Юристъ, 1995. – 64 с.
206. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: [Монографія] / Б. В. Романюк. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 196 с.
207. Татаров О. Ю. Інформаційна підтримка розслідування злочинів в Україні у XIX ст. / О. Ю. Татаров // Використання сучасних інформаційних технологій підрозділами МВС для розкриття та розслідування злочинів: матеріали всеукр. наук. – практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 28 листоп. 2008 р.). – С. 5.
208. Топорецька З. М. Особливості розслідування зайняття гральним бізнесом: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / З. М. Топорецька. – К., 2012. – 225 с.
209. Топорецька З. М. Призначення судових експертиз при розслідуванні незаконного зайняття гральним бізнесом / З. Топорецька // Юридична Україна. – 2012. – № 10. – С. 93–98.
210. Удалова Л. Д. Допит експерта: проблеми законодавчого врегулювання / Л. Д. Удалова // Право України. – № 2. – 2003. – С. 130–136.
211. Шепітько В. Ю. Криміналістика: [Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / За ред. В. Ю. Шепітька. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.
212. Щербаковський М. Г. Напрямки удосконалення процесуального положення і функції спеціаліста та експерта в проекті кримінально-процесуального кодексу України / М. Г. Щербаковський, О. А. Кравченко // Вісник Запорізького юридичного інституту. – Запоріжжя, 2000. – № 3. – С. 223–230.
- до § 7
213. Виявлення, документування та розслідування злочинів, пов'язаних з наданням послуг грального бізнесу: [метод. рек.] / О. Ю. Татаров (у співавт.). – К., 2011. – 36 с.

214. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
215. *Погорецький М. А.* Поняття та сутність легалізації оперативно-розшукової інформації / М. А. Погорецький // Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ: Вид-во ЛДУВС, 2010. – Спец. вип. № 4. – С. 26–40.
216. *Погорецький М. А.* Легалізація оперативно-розшукової інформації / М. А. Погорецький // Міжнародна поліцейська енциклопедія: [у 10 т.] / відп. редактори: В. В. Коваленко, Є. В. Моїсеєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К.: Атіка, 2010. – Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). – С. 421–424.
217. *Погорецький М. А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія / М. А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
218. *Погорецький М. А.* Виявлення зайняття гральним бізнесом оперативно-розшуковими підрозділами / М. А. Погорецький, З. М. Топорецька // Юрист України. – 2014. – № 1. – С. 34–38.
219. *Погорецький М. А.* Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності на початковому етапі досудового розслідування зайняття гральним бізнесом / М. А. Погорецький, З. М. Топорецька // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук. – практич. журнал.; Міжвід. наук. – досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України. – 2013. – № 3 (31). – С. 215–225.
220. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 22.12.2010 № 2852-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2852-17>.
221. Про заборону грального бізнесу в Україні: Закон України від 15.05.2009 № 1334-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uazakon.ru/ukr/ukr-zakon-o-zaprete-igornogo-biznesa.html>.
222. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2135-12.
223. Стан та структура злочинності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=67108>.
224. *Татаров О. Ю.* Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів: проблеми та перспективи їх розв'язання / О. Ю. Татаров // На-

уковий вісник Національної академії внутрішніх справ (частина 2). – 2012. – № 1 (28). – С. 85–95.

225. *Татаров О. Ю.* Взаємодія слідчих та оперативних працівників в процесі реалізації матеріалів оперативної розробки / О. Ю. Татаров // Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ (*спецвипуск*). – 2012. – № 1. – С. 113–124.
226. *Топорецька З. М.* Особливості розслідування зайняття гральним бізнесом: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / З. М. Топорецька. – К.: Б.в., 2012. – 19 с.
227. *Чернявський С. С.* «Перереформатування» засад взаємодії слідчих та оперативних працівників у зв'язку з набранням чинності новим КПК України // Взаємодія оперативних підрозділів з органами досудового розслідування у виявленні, припиненні та розслідуванні кримінальних правопорушень: зб. матер. круглого столу (14 грудня 2012 р.). – К., 2012. – С. 20–23.

до § 8

228. *Андросюк В. Г.* Психологія слідчої діяльності [навчальний посібник]. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 106 с.
229. Депутатська облава на зали гральних автоматів (+фоторепортаж) [Електронний ресурс] / Світлана Калько // ІА «Рівненське агентство журналістських розслідувань». – 09.11.2011. – Режим доступу: <http://4vlada.com/analytics/8760>.
230. *Джинчарадзе Н. Г.* Інформаційна культура [Навч. посібник] / Н. Г. Джинчарадзе. – К., 1999. – 147 с.
231. Для кого закон не писаний? 26.05.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uboz.lugmia.gov.ua/news.php?id=9083&show_news=sqldltnkndokljhk.
232. *Еникеев З. Д.* Механізм уголовного переслідування: [учеб. пособие] / З. Д. Еникеев. – Уфа: Изд-во Башкир. ун-та, 2002. – 116 с.
233. Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік «Про пресу та інші засоби масової інформації» від 01.08.1990 № 1552-І // Відомості З'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР. – 1990. – № 26. – Ст. 492.
234. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 № 4025-VI // Голос України. – 2011. – № 239.

235. Інструкція з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про злочини, інші правопорушення та події, затверджена Наказом МВС України від 04.10.2003 № 1155 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 9. – Ст. 115.
236. *Карагодин В. Н.* Криминалистическая теория взаимодействия (в порядке постановки проблемы) / В. Н. Карагодин, Н. И. Клименко // Криминалистические чтения, посвященные 100-летию со дня рождения профессора Б. И. Шевченко. Тезисы выступлений. – М.: МАКС-Пресс, 2004. – С. 88–93.
237. *Лановенко И. П.* О некоторых формах вовлечения общественности в борьбу за искоренение преступности / И. П. Лановенко, Ф. А. Лопушанский // Криминалистика и судебная экспертиза: [Республиканский межведомственный сборник научных и научно-методических работ]. – Киев, 1964, Вып. 1. – С. 79–86.
238. *Лукьяница Г. Ф.* Уголовно-правовые меры борьбы с азартными играми: автореф. дис. на получение науч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.08 / Г. Ф. Лукьяница. – М., 1993. – 23 с.
239. *Лук'янчиков Є. Д.* Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові та тактико-криміналістичні аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Є. Д. Лук'янчиков. – К., 2005. – 36 с.
240. *Наумкин Ю. В.* Взаимодействие правоохранительных органов и учреждений массовой информации в обеспечении социалистического правопорядка: автореферат дис. на соиск. уч. степени докт. юр. наук: спец. 12.00.09 / Ю. В. Наумкин. – М.: Академия МВД СССР, 1988. – 30 с.
241. Офіційний веб-сайт телепередачі «Гроші» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://groshi.1plus1.ua>.
242. *Панов С. Л.* Латентная преступность, связанная с функционированием залов игровых автоматов / С. Л. Панов // Право и политика. – 2006. – № 7. – С. 82–83.
243. Прокуратура проводить перевірку фактів, викладених у програмі «Гроші» / Прес-служба прокуратури Закарпатської області 28.06.2012: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goloskarpat.info/zakarpattya/item/15498-прокуратура-проводить-перевірку-фактів,-викладених-у-програмі-гроші>.

244. *Стеценко Ю. В.* Науково-методичні засади використання засобів масової інформації при розслідуванні злочинів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Ю. В. Стеценко. – К.: НАВС, 2006. – 238 с.
245. *Татаров О. Ю.* Слідчий – професія особлива / О. Ю. Татаров // Взаємодія ОВС з іншими правоохоронними органами України та громадськістю: матеріали наук. – практ. конф. (м. Одеса, 20–21 трав. 2011 р.). – С. 57–59.
246. Телефонуйте на гарячу лінію ГУМВС: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zak-umvs.gov.ua/archive/arhive20.htm>.
247. *Томин В. П.* Использование средств массовой информации в борьбе с преступностью: [учеб. пособие] / В. П. Томин. – Горький, 1978. – 96 с.
248. *Трухачев В. В.* Преступное воздействие на доказательственную информацию: Правовые и криминалистические средства предупреждения, выявления, нейтрализации / В. В. Трухачев. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2000. – 230 с.
249. Чому міліція не звертає уваги на підпільне казино та гральні автомати у Рівному [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://4vlada.com/investigations/11928>.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Азартна гра – будь-яка гра, обов'язковою умовою участі в якій є сплата гравцем грошей, зокрема через систему електронних платежів, що дає змогу учаснику як отримати виграш (приз) у будь-якому вигляді, так і не отримати його залежно від випадковості. **До азартних ігор не відносяться:** організація та проведення лотерей; організація та проведення творчих конкурсів, спортивних змагань тощо, незважаючи на те, передбачається чи не передбачається їх умовами грошовий або майновий виграш; гра в більярд, гра в кеглі (боулінг) та інші ігри, які проводяться без одержання гравцем призу (виграшу); гра на гральних автоматах типу «кран-машина» (двокоординатні автомати), де як виграш (приз) гравець отримує лише матеріальні речі (іграшки, цукерки тощо); розіграші на безоплатній основі з рекламуванням (популяризацією) окремого товару, послуги, торгової марки, знаків для товарів і послуг, найменування або напрямів діяльності суб'єктів господарювання, комерційної програми з видачею виграшів у грошовій або майновій формі; розіграші у вигляді конкурсів (ігор, вікторин), умови яких передбачають безоплатне набуття особою статусу її учасника та отримання учасником, який виявив кращі особисті знання та вміння, виграшів у грошовій або майновій формі за особисту перемогу; розіграші на безоплатній основі для розважальних, благодійних або пізнавальних цілей.

Букмекерська діяльність – діяльність з проведення парі та ігор у тоталізатор (у т.ч. із застосуванням засобів телекомунікаційних мереж, зокрема, мережі Інтернет), спрямована на формування переліку подій, які мають відбутися в майбутньому, прийняття ставок на ці події, зберігання ставок, відстеження результатів подій, визначення та видачі призов (виграшів).

Гра в карти – азартна гра, результат якої визначається залежно від комбінації гральних карт згідно з правилами проведення цієї гри в карти і незалежно від назви гри.

Гра в кості – азартна гра, результат якої визначається залежно від числа (числа знаків або точок), що випадає на костях, згідно з правилами проведення цієї азартної гри.

Гра в тоталізатор – азартна гра, в якій гравці роблять ставки на події з наперед невідомим результатом (наприклад, результат спор-

тивного змагання), а той, хто проводить цю гру, за комісійну винагороду приймає і зберігає ставки, а також розподіляє і виплачує суму призу (виграшу) одразу після закінчення події безпосередньо в місці її проведення.

Гральне обладнання – будь-яке спеціалізоване обладнання або пристрій (механічний, електричний, електронний), який призначений для проведення азартних ігор (гральний автомат (зокрема гральний автомат типу рулетки), гральний стіл, гральний стіл з кільцем рулетки тощо).

Гральний автомат – механічне, електричне або електронне обладнання (пристрій), що використовується для проведення азартних ігор, результат яких визначається без участі особи програмою роботи цього обладнання (пристрою) з використанням генератора випадкових чисел, який міститься всередині корпусу такого обладнання (пристрою), а сума виграшу нараховується обладнанням (пристроєм) автоматично.

Гральний бізнес – діяльність, пов'язана з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера.

Гральний стіл – спеціально обладнаний стіл (окреме гральне місце), що призначений для проведення одночасно лише одного сеансу однієї азартної гри з одним або декількома гравцями за участю працівника організатора азартної гри, який виступає як учасник гри чи спостерігач.

Гральний стіл з кільцем рулетки – спеціально обладнаний стіл (окреме гральне місце) з одним гральним полем та з пристроєм, що приводиться в дію представником організатора азартних ігор і обертається та на якому може здійснюватися одночасно лише один сеанс гри в рулетку з одним або декількома гравцями.

Електронне (віртуальне) казино – заклад, який надає гравцю можливість через засоби телекомунікаційних мереж в режимі реального часу (он-лайн) здійснювати обмін даними з електронним сервером (спеціальним програмно-технічним електронним комплексом) щодо участі в азартній грі, внесення ставок, обмін даними стосовно стану ігрового рахунку та його поповнення, а також отримувати дані про результат азартної гри, в якій взяв участь гравець.

Казино – нежитлове приміщення, що розташовується на території готелю, в якому здійснюється діяльність з організації і проведення азартних ігор з використанням гравцями та організатором азартної гри гральних столів (зокрема з кільцем рулетки), а також наданням послуг громадського харчування.

Комп'ютерний стимулятор – це комп'ютер, що використовується як замітник гральних автоматів для проведення азартних ігор.

Організатори азартних ігор – фізичні та юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, що здійснюють діяльність з організації і проведення азартних ігор з метою отримання прибутку.

Організація і проведення азартних ігор – діяльність організаторів азартних ігор, що здійснюється з метою створення умов для здійснення азартних ігор та видачі вигравів (призів) учасникам азартних ігор.

Парі – це азартна гра, учасники якої роблять ставки через букмекерські контори на попередньо невідомий результат події, яка має відбутися у майбутньому, та одержують приз (виграш) залежно від результату її завершення, розмір якого обчислюється, з врахуванням внесеної ставки та визначеного до початку події коефіцієнта.

Приз (виграш) – кошти, інше майно чи майнові права, які безоплатно передаються у власність гравцю внаслідок виграшу в азартну гру, відповідно до правил азартної гри.

Ставка – плата гравця за участь в азартній грі, сума якої використовується для визначення розміру призу (виграшу).

Термінал електронного (віртуального) казино – електронний пристрій, що надає гравцю можливість через засоби телекомунікаційних мереж в режимі реального часу здійснювати обмін даними з електронним сервером електронного (віртуального) казино щодо участі в азартній грі, внесення ставок, обмін даними щодо стану ігрового рахунку та його поповнення, а також отримувати дані про результат азартної гри, в якій взяв участь гравець.

Учасники азартних ігор – фізичні особи з повною цивільною дієздатністю, що беруть участь в азартних іграх.

Циліндрична гра – азартна гра, учасники якої, визначаючи комбінації чисел, символів чи інших знаків, за допомогою пристрою, що обертається, виграють залежно від розміру зробленої ними ставки та встановленого до початку гри коефіцієнта обчислення суми виграшу.

Навчальне видання

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

Навчальний посібник

За ред. професора М.А. Погорецького

Відповідальний за випуск
Комп'ютерна верстка
Обкладинка

О. В. Діордійчук
Д. М. Алексєєв
В. С. Жиборовський

Підписано до друку 04.02.2015. Формат 60x84^{1/16}
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 10,23

Видавництво «Алерта»

04210, м. Київ, а/с 112.

Тел.: (044) 223–15–25, 223–15–30.

E-mail: alerta@ukr.net, веб-сайт: www.alerta.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 788 від 29.01.2002